

tv-15 naš TOVARIS

Št. 44

17. novembra 1988

Leto XXVI

Cena izvida 700 din

Glasi borcev narodnoosvobodilnega boja in rezervnih vojaških starešin Slovenije

Dogodek tedna je bil poleg drugega Zbora slovenskih kulturnih delavcev tudi v Narodni galeriji, kjer so v tork zvečer odprli razstavo Pota k moderni in Ažbetova šola v Münchnu. To je rezultat večletnega skupnega dela nemških in slovenskih muzejev, organizatorja razstave pa sta Narodna galerija v Ljubljani in Magistrat glavnega deželnega mesta Wiesbaden, mesta, ki je, kot je znano, pobrateno z Ljubljano.

Z 2. zbora slovenskih kulturnih delavcev

Ni suverenosti brez demokracije

Čeprav je kazalo, da se bo po prvem odmoru sicer nabito polna osrednja dvorana Cankarjevega doma v Ljubljani odločno izpraznila, je očitno tokrat na neudobnih stolih vendarle obsedel še prenekateri včerajšnji konformist. O suverenosti slovenskega naroda se itak prepogosto pogovarjamo v gostilnah in ob šankih, namesto da bi to opravljali tam, kjer lahko to širše koristi. Škoda, je, da se nekaterim družbenopolitičnim delavcem ni zdelo vredno udeležiti niti poslušati tega, kar ima o tej nelahki temi povedati nek, pa naj ga označimo v levo ali desno cikajočega, eminentni zbor slovenskih kulturnih delavcev. Tako se je zgodilo, da sta na nadaljnji razpravi ostala častna zastopnika slovenske politike (po leg kulturnika Kavčiča) samo predsednik slovenskega predsed-

stva Janez Stanovnik in predsednik RK SZDL Jože Smole, ki sta, kot kaže, že nekako dežurna prestrezovalca očitkov, dvomov, pa tudi konkretnih kritik na račun slovenske politike. Škoda pravim zato, ker si človek ne more misliti, da bi nekateri med nami lahko o vprašanjih suverenosti in podobnih temah vedeli zares že prav vse!

Jože Smole je drugemu Zboru slovenskih kulturnih delavcev najprej zaželel uspešno delo, na začetku svojega razmišljanja ob tej temi pa je poudaril, da gre naši samoupravni socialistični družbi za pluralizem v konkretnih interesih in idejnih pogledih. Vse to, je dejal, pa naj se zrcali v kar največji možni meri v organizacijah Socialistične zveze. Smole se ni izmikal ocenam o razliki med takoiimenovano uradno politiko in

razpoloženjem občanov, vendar je poudaril, da gre za takšno razpoloženje le v delu javnosti. Ni se strinjal s tistimi, ki menijo, da je slovenska politika nenačelna in tistimi, ki trdijo, da so slovenski politiki podporo, ki so jo uživali v zadnjem času, izkoristili za »kupčijo«, s katero so izigrali javnost. Pri tem se je dotaknil vprašanj ustave in ustavnih amandmajev, ki so na tem zboru kulturnih delavcev vseskozi stopali na plan, čeravno so številne razprave in replike nanje znanstveno posegale tudi na posamezna ožja področja, ki niso bila neposredno povezana s tekočim političnim dogajanjem.

Bilo je veliko resnih razmišljanj, ki jih lahko brez pomislekov ocenimo za iskrena in dobro misleča, ki pa so se gibala na različnih vrednostnih in različnih

strokovnih ravneh. Bile so pesniške (dušne) premise, bila so filozofska razmišljanja, številni pa so bili prispevki na specialne teme v zvezi s pojmom suverenosti – pa najsi so segle na področje zgodovine, ekonomije ali pa kar na področje temeljnih vprašanj etike in morale družbe in posameznika.

Za hip se je zdelo, da bo strokovna razlaga pojma suverenosti, kakor jo je podal dr. Ernest Petrič, spremenila tok razprave ali pa ga morebiti tudi prekinila, vendar je bilo vseh tistih, ki so čutili notranjo potrebo in ocenili pravi čas, da nekaj povedo, še zelo veliko. Bilo je, lahko rečemo, kulturno pogovarjanje, skozi katerega pa sta večkrat privrela na dan spraševanje in samospraševanje o tem, koliko in kakšnih kompromisov smo (je) slovenska politika v zadnjem času zavedoma ali nezavedoma sklenila in ali – ter v kolikšni meri – v škodo suverenosti slovenskega naroda. Nekateri govorniki so v tej zvezi navajali besede predsednika slovenske skupščine Mirana Potrča (na nedeljski sevniški proslavi) in mu očitali grozilni ton, češ, da ni mogoče trezno in modro vladati, če tistemu, ki je na oblasti, nenehno ne tehtamo korakov in če političnemu početju na oblasti ne stoji nasproti zdrava nasprotna kritična misel.

Večina se je strinjala s temeljno ugotovitvijo, da suverenosti naroda brez demokracije ne more biti in da je narod suveren ali pa ni suveren – (kot je lepo ilustriral Stanovnik) – malo suveren menda ne more biti.

Seveda se je izkazalo, da je vprašanje suverenosti naroda neizbežno potrebno povezati z vprašanjem suverenosti vsakega posameznika.

Človeku, je dejal Vekoslav Grmič, ni dovoljeno vse, kar zmore. Zato se morata principa antropomorfnosti in kozmocentričnosti nenehno prepletati. Človek, posameznik, pa mora za dosego svoje lastne suverenosti znati prisluhniti drugemu, biti mora sposoben za dialog, za humanizem v najširšem pomenu te besede in znotraj njega za kulturo medsebojnih odnosov.

Številni govorniki so opozarjali, da smo v preteklosti vse prepogosto nekatere od zgoraj naštetih stavov v naši družbi zanemarjali.

Vladimir Kavčič pa je, ko je ocenjeval sedanjí slovenski tre-

nutek, dejal, da Slovenija nikoli v svoji zgodovini ni bila na tako visoki razvojni stopnji kot zdaj. V vsem času odkar svoj napredek zagotavlja v skupni jugoslovanski državi, pa so se večkrat v bolj ali manj artikulirani obliki pojavljala tudi vprašanja o njeni lastni državnosti.

Mnogi so opozarjali, da so leta relativno uspešnega napredovanja potiskala ob stran vprašanja pravic posameznikov, narodnosti in narodnih držav – republik, pri čemer je bilo javno zanimanje za ta vprašanja površno in površinsko, marsikdaj pa pripravljeno pravice (predvsem drugih) podre- jati splošni blaginji.

Zdaj se vsa ta vprašanja poglobljeno in sprofilirano postavljajo znova, ker jih pač doslej resneje nismo obravnavali. Ker išče družba v novih pogojih, novih časih in okoliščinah nova pota, moramo priznati, da bo dobrodošla vsaka dobronamerna kritična misel, predvsem pa takšna, ki prihaja s strani slovenskega razumnštva, ki je bilo, kakor so dokazovali zgodovinske prispevki na tem zboru, od davnin slovenske zgodovine vendarle srčika napredka slovenskega naroda.

Kako, na kakšen način in v kakšni obliki naj bi se torej oblikovale misli in hotenja slovenskih razumnikov, ali se bodo izoblikovale (v novo nastajajoči organizaciji pod okriljem SZDL) kot idejna opozicija uradni politiki, kot stičišče opozicijskega v sedanjem zbiru generacijskih, profesionalno-sindikalnih in drugih organizacij, ki delujejo glede na edino uradno-veljavno in faktično politično dejavnost kot katalitični kritični dejavnik, je za formaliste morebiti pomembno vprašanje, za vsebino in bistvo stvari pa je pomembno, da se vè, prizna in upošteva, da obstajajo tudi drugače misleči, da so včasih v večini, da je treba ta glas upoštevati in ga, kadar je opremljen z nesporno utemeljitvijo, tudi vzeti za svojega.

V razpravah je bilo večkrat omenjeno sestopanje partije z oblasti. Tu je skrito tudi eno bistvenih vprašanj naše nadaljnje poti razvoja – tako naroda kot družbe in nenazadnje – Slovenije kot dela širše federacije. Če smo torej pripravljeni to priznati, potem bomo morali večkrat, če je še tako sitno, posedeti tudi na takšnih zborih, kot je bil 2. zbor slovenskih kulturnih delavcev.

B. Ž. J.

15. festival

Revolucija in glasba

Petnajst let nastopanja in dviganja pevske kvalitete na neko spoštljivo raven je že kar mali jubilej za prireditve Revolucije in glasbe. Festival beleži svoje začetke s partizansko pesmijo, iz leta v leto pa je širil tako svojo vsebino, kakor tudi organizacijsko mrežo. Lahko rečemo, da je v preteklih petnajstih letih vpletlo vanj svojo melodijo vse, kar je najbolj-šega na Slovenskem, pa tudi umetniki iz drugih jugoslovanskih republik, iz zamejstva in iz tujine.

Naš finančni pas se je zategnil tudi okoli Revolucije in glasbe. Organizatorji so se morali odločiti, da bodo število prireditev z dosedanjih petnajstih skrčili le na devet, vztrajno pa si bodo še naprej prizadevali, da ne bi na ta račun padla tudi kvaliteta prireditev.

Tako se vse do konca novembra vrstijo nastopi: mešanega pevskega zbora »Rož«, iz Sentjakoba v Rožu na Jesenicah, v Ljutomeru in v Črnomlju, Trio Lorenz bo nastopil v Novem mestu, Idriji in Kranju, v Lendavi bo zapel Partizanski pevski zbor Ljubljana, v Novi Gorici Tržaški partizanski pevski zbor Pin-ko Tomažič, v ljubljanskem Cankarjevem domu pa bo nastopil Baletni ansambel državne- ga opernega in baletnega gledališča beloruske SSR iz Minska.

Ž. D.

Premišljanje na odprtem odru

(Ziherlovi dnevi)

Sedanje zaostajanje, nejasna prihodnost

Smeltova palača na Titovi v Ljubljani, na razmeroma odmaknjenem obrobju mesta, vzbuja pomisleke in zastavlja prenekatero vprašanje. Vsa v belem marmorju je ta razčlenjena kocka, podobna kakšni modernistično sprojektirani katedrali, v isti sapi vzgib zadoščenja in – čuden tujek. Ponosni smo, da imamo tudi mi poslovne palače, s kakršnimi se postavljajo svetovne metropole na gospodarsko, tehnološko, kulturno in sicer najbolj razvitih območjih sedanjega sveta, obenem pa nas, potihem ali glasno, grize črv dvoma, ki sprašuje: kaj pa se gremo? Kajti dobršen del našega življenjskega proizvodnega in nasploh ustvarjalnega vsakdana poteka daleč od sodobnih metropol.

Zdi se, da je velika dvorana te bele marmornate palače najbolj pravšnje prizorišče za shod, na katerem se slovenski razumniki: teoretiki družbenega razvoja, sociologi, ekonomisti, politologi in drugi pogovarjajo o vse bolj žgočem in skrb vzbujajočem vprašanju – o našem zaostajanju za razvitim svetom in o naši (slovenski in jugoslovanski) prihodnosti.

Že iz naslovov posameznih predavanj (ki so jim sledile republike in okrogle mize) lahko dovolj določno razberemo duha, ki je obladoval avditorij: »Ali zmoredno, kar hočemo?« »Reforme v pasti ideologije«, »Ne zamudimo prihodnosti«, »Razpotoje socializma«, »Kater vrste tehnologije so za Jugoslavijo in Slovenijo primerne?« »Kali propada fenomena Slovenije« ...

Predavatelji in razpravljalci so si dali opravka z razčlenjevanjem zgodovinskih, ideoloških, političnih in drugih vzrokov, ki so nas pripeljali v nezavidno stanje, v kakršnem smo, in se na podlagi svojih ugotovitev še tolikanj bolj zavzeto

spraševali: »Kaj storiti na prejš?«

Različni avtorji sicer opozarjajo na različne sestavine preteklosti, sedanosti in prihodnosti in se po različnih poteh razmisleka prebijajo k odgovoru na zastavljeno vprašanje, prav ta metodološka raznolikost pa je navsezadnje temeljni namen srečanja v okviru Ziherlovih dnevov. Iz vsega povedanega se je namreč mogoče dokopati do sinteze, da bolj ali manj enovitega razumniškega pogleda na čas, v katerem živimo, in na naloge, ki nas čakajo, če želimo ujeti zgubljeni korak z naglo razvijajočim se sodobnim svetom.

Vzroki?

»Da zaostajamo za razvitim svetom, pač ni treba posebej dokazovati«, je v uvodnem referatu, označenem kot poskus opredelitve teme, dejal dr. Ernest Petrič. »Spoznanje o tem, da smo v globoki ekonomski in družbeni krizi, in o tem, da močno in vse bolj zaostajamo za razvojem v svetu, zlasti na razvitim svetom, ni več sporno. Sporno je, kaj so vzroki za to zaostajanje«.

V ugotavljanju vzrokov se vse prevečkrat zatekamo k prehudim, celo skrajnim pomenstavitvam. Pravimo, da je za vse kriva »partija«, da je razlog v »pomanjkanju enotnosti«, da smo se izneverili revolucionarnim idealom in tradicijam, tepe pa nas tudi takomenovani »Balkan«.

Toda problemi našega razvojnega zaostajanja so veliko bolj kompleksni in večplastni. Nekateri segajo daleč v preteklost, drugi so izraz preteklosti, a še obstoječih ideoloških predsodkov in napak, tretji so posledica zgrešenih političnih, razvojnih, gospodarskih in drugih odločitev.

»Naša neustrezna in svetovnemu trgu neprilagojena gospodarska struktura«, je razčlenjeval dr. Petrič, »pa hipertrofirana vsakršna potrošnja na vseh ravneh, razen osebne, ki je bila vseskozi nizka, je nastala davno pred letom 1974, še v letih takomenovanega centralnoplanskega gospodarjenja, to je v obdobjih, ko se je

verjelo, da je z ustrežno zavestjo mogoče vse – ne glede na objektivne danosti in ne glede na mnenje o stvarih. To je bil čas odločilnih predstav in upov, da gradimo nov, srečnejši svet, da utremo nova pota vsemu človeštvu.

Žal naša politika v sedemdesetih letih ni pomenila koraka proč od tistega, kar nas je obvladovalo dotlej. Naredili smo še enega korakov v prazno, namesto da bi se pognali na pot napredka. Zabredli smo v »neizmerno trošenje energije v znova in znova brezplodnih

razlogov bali vstopanja v mednarodno delitev dela in sploh ravnali skrajno neracionalno.

»Vsaka resna analiza našega obstoječega političnega sistema«, je zatrdil dr. Petrič, »kaže na silno entropijo naših energij, časa in tudi materialnih sredstev«.

Vse to pa nas mora globoko vznemirjati, kajti »ko iščemo poti k modernizaciji in dinamičnemu razvoju naše družbe, k temu, da bi ohranili stik z najrazvitejšim svetom, vodimo tudi odločilni boj za naš narodni obstoj. Če nas razvoj

nikjer v socializmu reforme ni so uspele, se je v svojem referatu posvetil na Ziherlovih dnevih Janez Stanič.

Večino razvojnih trendov sodobnega sveta diktirajo razvite kapitalistične države. Socialistične temu ne morejo slediti, v toliki meri, da bi se splošna civilizacijska razlika med njimi in razvitim zahodom zmanjševala: nasprotno, pogosto se povečuje.

Stanič se sprašuje, ali je »socializem sploh mogoče reformirati« – in v pritrdilni odgovor bolj ali manj dvomi. »Izkušnje«, pravi, »ne nazadnje tudi jugoslovanske, zgovorno kažejo, kako oblast lahko prenese vse, le ogrožanja svojega monopola ne.«

Vse drugače misleče označuje kot borce za oblast, kot rušilce sistema, ki ogrožajo nedotakljive temelje socializma in revolucionarnih pridobitev, se pravi kot nekakšne moralne pokvarjenice.

Reformatorska prizadevanja tako vedno nujno trčijo ob sistem oblasti, ki je neustrezen in neučinkovit. Obstoječa oblast se spričo realnega stanja sicer mora odločati za reforme, toda odloča se vedno s pogojem, da zadrži oblast in ne dovoli njene prerazporeditve. »Lahko sklepamo«, je končal svoje razmišljanje o »reformah v pasti ideologije« Janez Stanič, »da je vsak boj za reforme v socializmu neučinkovit oziroma da socializma ni mogoče reformirati, če ne pride hkrati do razbitja monopola oblasti«.

K povedanemu na Ziherlovih dnevih se bomo še vrnili, kajti prav in potrebno je, da se spoznanja preučevalcev naših razmer in možnosti vcepijo tudi v zavest vseh nas.

Povzel V. K.

»Oblastniška struktura v Jugoslaviji z vsem svojim ideološkim aparatom nikoli ni trdila, da je socializem ogrožen zaradi množične nezaposlenosti, zaradi prav tako množične ekonomske emigracije, zaradi vse številnejših stavk, zaradi naraščajočih nacionalizmov, zaradi upadanja življenjske ravni večine prebivalstva in še zaradi cele vrste drugih negativnih gibanj.

Toda, ta ista struktura oblasti je v hipu vsa razjarjena in pripravljena poseči po vseh sredstvih, od sodstva do armade, kadar kdo načne njen monopol, pa četudi samo s člankom v malotirajni reviji. Tedaj so nemudoma ogroženi temelji socializma, revolucionarne pridobitve, nedotakljive vrednote in tako dalje.«

Janez Stanič v referatu
»Reforme v pasti ideologije«

preizkusih poenotenja, uniformiranja, čemur pa velja dodati še našo nagnjenost k brzopletosti ter naše predajanje lenobni varnosti, nezahtevnosti in netekmovalnosti pri delu, neodgovornosti pri opravljanju funkcij ter seveda porabi preko tistega, kar ustvarimo.«

In še: »Toliko škode, kot sta jo našemu gospodarskemu, s tem pa tudi družbenemu in seveda političnemu razvoju povzročila ideja in koncepcija dogovorne ekonomije, bi težko našli primerjavo.« Pri tem pa smo gojili iluzijo velikih industrijskih kompleksov, izničili kmetijstvo, se iz ideoloških

v svetu potisne na obrobje, če zgubimo stik s težnjami in razvojnimi hotenji ter dosežki najrazvitejšega dela sveta, ki niti ni več samo Evropa, se utegnemo soočiti s katastrofalnim narodnim osipom.«

V pasteh

Živimo v upanju in zaupanju, da se reforme, ki so napovedane, zdaj ne bodo izjalovile, kot so se dosedanje.

Glede tega, žal, kolikor toliko stvaren razmislek ne daje optimističnih obetov.

Nekaj možnim odgovorom na vprašanje, zakaj doslej še

Ob štiridesetletnici Moderne galerije v Ljubljani kratek pogovor z njenim direktorjem Juretom Mikužem

Cvet slovenske likovne umetnosti – kako in kam?

Te dni, ko praznuje Moderna galerija v Ljubljani, naša osrednja ustanova za muzejsko in galerijsko delo na področju likovne umetnosti, svojo štiridesetletnico delovanja, so v Ljubljanskem kulturno-informacijskem centru v Križankah postavili malo pregledno razstavo o teh štiridesetih letih poti in stranpoti slovenske likovne ustvarjalnosti skozi pogled galerije. Tam so bili nanizani katalogi, plakati in fotografije, ki nas vračajo v obdobja slovesnih otvoritev, kjer se vrstijo številni, že pokojni obrazi imenitnih umetnikov: Kregarja, Pilona, Debenjaka, Preglja ... Spomnimo se tudi na tisti začetni čas po vojni, ko je moderna galerija morala streči še številnim množičnim političnim akcijam in je pod svojo streho prirejala celo letalske in AFŽ razstave.

Desetletja, za zgodovinski pogled skopa, za spreminjanje miselnosti in potov moderne slovenske umetnosti pa kar spodoben čas, so naložila v depoje stalne zbirke galerije prek šest tisoč del, veliko donacijo likovnega opusa Marija Preglja in še nekaterih drugih slovenskih umetnikov, ki pa jih v zadnjih letih nekako ne moremo in ne moremo v miru ogledovati, ker se je v Moderni galeriji tako pogosto in intenzivno dogajalo več dogodkov hkrati, da nam je stalna zbirka poniknila v skrite zadnje prostore, kjer čaka na svojo, upamo, bleščečo vrnitev.

Kako je torej s to stalno zbirko slovenske moderne galerije; smo na začetku povprašali Jureta Mikuža.

Znano je, da se je v šestdesetih letih dejavnost mednarodnega grafičnega bienala pod okriljem Moderne galerije tako razmahnila, da je ta hiša z vsemi svojimi prostorskimi in strokovnimi zmogljivostmi, morda nehote, predredila tej dejavnosti ostale dejavnosti, še posebno na muzejskem področju. Takrat so se pa že tudi porajale dileme o tem, kaj storiti. Postopoma je prišlo do spoznanja, da je vendarle treba kontinuirano delovati in usmerjati stvari na nacionalni muzejski ravni. Za to je bilo porab-

ljeno veliko energije in rezultat je pred tremi leti ustanovljen Mednarodni likovni grafični center, medtem, ko je v Moderni galeriji tako, kot ste opazili (z vonjem in občutjem šestdesetih let).

Kako pa je s kontinuiteto odkupovanja umetniških del za stalno zbirko?

To poteka neodvisno od prej omenjenih dejavnosti in je najtesneje v zvezi z odmerjanjem sredstev slovenske kulturne skupnosti. V zadnjih petnajstih letih smo odkupovali povprečno 10 do 15 likovnih del, kar pa ni z našega muzejskega vidika skoraj nič, če upoštevamo, da smo se itak morali omejiti le na kupovanje del slovenskih

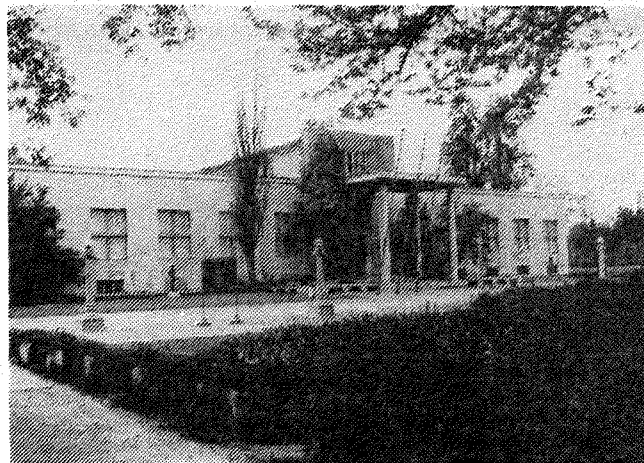
ustvarjalcev in torej sploh ne odkupujemo (že zdavnaj) del drugih jugoslovanskih likovnih umetnikov, da o tujih niti ne govorim.

Ali lahko, ne da bi to statistično zamejili, ocenite, koliko je bilo v teh štiridesetih letih delovanja Moderne galerije, pripravljenih retrospektivnih razstav?

Lahko rečem takole: MG je pripravila retrospektive ali pregledne razstave vseh pomembnih slovenskih likovnih umetnikov do Neodvisnih. No, že prihodnje leto, februarja, pa bomo odprli razstavo Franceta Pavlovca in ob koncu leta razstavo Zorana Mušiča.

Kako pa je s podarjenimi deli?

Največje darilo-volilo je likovna zapuščina Marija Preglja, ostali delež je sorazmerno majhen, čeprav je res, da se z nekaterimi sorodniki avtorjev še dogovarjamo. Te-

Moderna galerija na Tomšičevi v Ljubljani

žava je predvsem v tem, da si potem ljudje, ki osrednji slovenski ustanovi podarijo pomembna dela, logično, tudi želijo, da bi ta dela videli višeti na stenah ... Mi pa jim ta hip tega še ne moremo zagotoviti.

Slišati je, da boste Moderne galerije nadzidali?

Prostorski problem naše ustanove ni nov. V preteklosti je bilo že veliko pobud in tudi konkretnih predlogov za nove lokacije in kombinacije. Vendar je obstalo, tako se zdi, v zadovoljstvo in z razumevanjem tudi vseh pomembnejših faktorjev, ki imajo pri tem besedo (in denar), še najbolj realno tisto predvidevanje, ki ga je imel v mislih že tudi arhitekt, ko je gradil osnovno stavbo Moderne galerije. Sicer tudi pridobitev novih 1000 m² prostora, kolikor bi jih pridobili z nadgradnjo, ni zares dovolj, vendar je to najbolj realna opcija. S tem bi rešili problem postavitve stalne zbirke, ki se, lahko rečemo, ta čas »dvojno kviri«. Stoji v skladiščih, pa še ljudje je ne morejo videti. Seveda je vsa ta akcija povezana z akci-

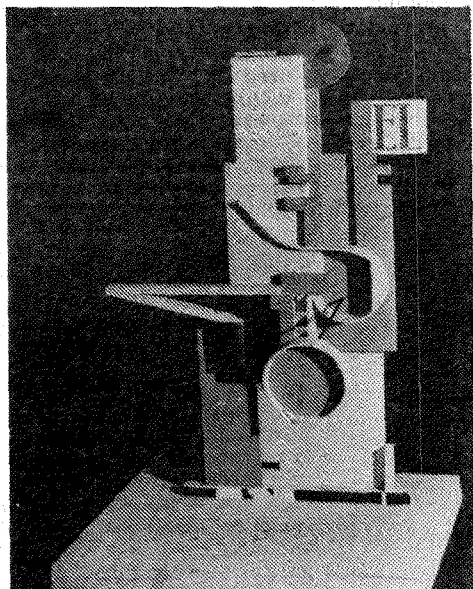
jo Narodne galerije, z vprašanjem Narodnega doma in tudi Kluba delegatov. O tem bo tekla okrogla miza v četrtku v Ljubljanskem Kulturno-informacijskem centru.

Kaj pa Moderna galerija in kakovostne mednarodne razstave?

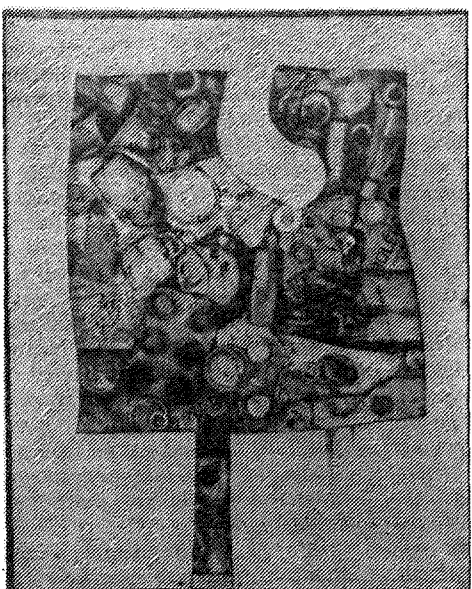
Poleg večnega finančnega problema za pridobitev takšnih kakovostnih razstav je velik problem naša opremljenost. Kajti, tuji razstavljalci zahtevajo za kakovostne razstave tudi ustrezne pogoje, ki veljajo po mednarodnih standardih od razsvetljave pa do zaščite. Mi pa seveda vsega tega nimamo ... in se moramo pogosto takšnim razstavam odpovedati.

Če je bil tale kratek zapis bolj kritičen kot vesel, tega nismo storili zato, da bi skupaj z muzejci jadikovali, ampak le zato, da bi skupaj z njimi (in ob odmevni obletnici) opozorili na nekatere težave, ki strokovnjakom že dolga leta delajo težave, da se ne morejo razmahniti in pokazati Slovencem vsega, kar je ogleda vredno.

B. Ž. J.

Avgust Černigoj, Struktura EL, 1924 (rekonstrukcija po fotografiji)

Emerik Bernard, Izzeta snov, 1972 (akril – montaža)

Ob Mikulićevih izvajanjih v Radencih Tri reforme in produktivnost

V enem izmed televizijskih prikazov z nedavnega novinarskega srečanja v Radencih smo med drugim videli in slišali jednat Mikulićev ekskurz na področje zdajšnje jugoslovanske produktivnosti dela. Predsednik ZIS je povedal in sklepal takole:

Naš zaposleni prejme povprečni mesečni dohodek v višini od 200 do 300 zahodnonemških mark. Toda, ker po vseh izračunih produktivnost tega zaposlenega, ki dela efektivno komaj tri do štiri ure dnevno, dosega samo 19 odstotkov produktivnosti delavca v EGS, je torej naš delavec plačan popolnoma ustrezno in normalno. Mikulić tudi ni pozabil povedati, da on sam kot šef zvezne vlade zasluži komaj toliko ali še manj, kot v dinarjih velja borih 500 mark.

Opisano predsednikovo sklepanje, ki je doživelo že nekaj komentarjev v pisnih bralcev po slovenskih dnevnikih, je zbadlo tudi pisca teh vrstic.

Najprej: glede na naše razmere se mi zdi podatek »povprečje 200 do 300 mark« kar nespodobno ohlapen. Takšno opredeljenje povprečnosti, ki dopušča kar 50 odstotno nihanje gor ali dol, in to na absolutno »podmerski« ravni življenjskega standarda, je videti že na oko grozljivo neresno. V trenutku, ko še nekaj sto tisoč zlasti kosovskih, makedonskih, črnogorskih, srbskih, bosanskih delavcev zasluži mesečno manj ko 23 starih milijonov (100 nemških mark!), mezdna vrednost njihovega dela torej ne presega zneska, s katerim je Mikulić izrazil zgolj stopnjo približnosti v svojem globalnem statističnem navedku. Če Jugoslovani ne vemo natanko, ali zaslužimo povprečno 200 ali 300 mark, je tedaj prav tako vprašljivo, ali sploh res obstajajo tisti naši mizerni stotisoči, katerih kolege (s 100 markami na mesec!) lahko srečamo samo še v kolonialni Afriki. (Morda nam vest in statistika prišepetavata, da jih ni; naraščajoči kriminal, vrste za socialni kruh, štrajki in pohodi na skupščino nam zgovorno pričajo, da še kako krvavo so!). Skratka, Mikulić si ne bi smel dovoliti tolikšne nena-

tančnosti, kakršno si je dovolil, še posebno ne, če bi imel pred očmi usodo najbolj prizadetih delovnih sodržavljanov.

Dalje: ko je predsednik ZIS ugotovil, da je naša produktivnost glede na evropsko samo 19 odstotna oziroma vsaj petkrat manjša in da smo zategadelj kar pravnjne plačani, je tako implicitno »odmeril« zahodno-evropskemu delavcu povprečni mesečni dohodek od 1000 do 1500 mark. Takšna ocena že dolgo več ne drži. Povprečni zaslužek zaposlenih, vsaj v »starejših« državah EGS, je danes vsaj 2000 nemških mark. To pomeni, da bi moral jugoslovanski delavec, če bi tudi res bil petkrat manj produktiven, prejemati povprečno 400 mark. Torej je naša mezdna resničnost še najmanj za 50 odstotkov slabša od navedene. Ne petkrat, temveč sedemkrat ali osemkrat manj prejema naš delavec kot tisti zahodno evropski, ki je plačan v trdnih konvertibilnih valutah. Za slabo delo smo res strogo kaznovani!

Mikulić ni imel namena razčlenjevati vzrokov za to našo nizko produktivnost. Ostro je apostrofiral samo slab izkoristek delovnega ča-

sa, rekoč, da delamo komaj tri do štiri ure dnevno. Torej je vso odgovornost prevailil na delavčeva pleča, popolnoma pa zamolčal tragikomedijo državnih sistemskih napak, ki se vleče skozi desetletja. Ni omenjal ne zadolževanj v tujini, ne škandalozne davčne in monetarne politike, ne ideoloških in drugih spon, ki že same po sebi zapirajo pota do modernejših tehnologij, boljše organizacije dela, uspešnejšega marketinga in smotrnejšega investiranja – če bi že tudi v teh stvarih bili pragmatično bolj doma, kakor smo. Elegantno je preskočil podatek, da se zdaj gospodarstvu odtujuje 60 odstotkov ustvarjenih sredstev v korist hiračočih družbenih služb, v korist neznanskih zunanjih in notranjih obrestnih plačil, v korist grenkih zdravil za zavožene investicije, veletatvine in korupcijo, v korist brezobzirnega proračuna in solidarnostnih skladov, pa v korist bonvivanskih zapravljanj, ki smo jih vajeni iz preteklosti itd. Pod takimi pogoji noben gospodar na svetu ne bi mogel razviti zaželene večje proizvodnje ter njene boljše produktivnosti, ekonomičnosti in rentabilnosti.

Zadovoljen z nezanesljivo govorico posploševanj in približij, predvsem pa očitno nagnjen k tistemu poenostavljanju, ki prikriva krivdo jugoslovanske politike in makroekonomije, je predsednik zelo na hitro roko obsodil delovnega človeka. Ni dvoma, da so kdo ve kateri inštituti kolikor toliko točno izračunali tako naše celotno produktivnostno povprečje kot povprečje efektivnih ur, prebitih na delu. Vendar pa bi moral Mikulić, če je že te podatke uporabil, najti tudi

kako besedo razlikovanja; saj je diferenciacija zdaj pri nas pravi »hit«, celo tam in takrat, ko ne pomeni kaj več kot puhlo krilatico ali, žal, sredstvo za neprincipialno obračunavanje med posamezniki ali skupinami. Hočem reči, da bi vendar moral jasneje opredeliti, v katerih območjih se tako neučinkovito dela in izgublja toliko delovnih ur, da smo potem državljani vseppek ocenjeni bodisi za notorične nerode in počasnéte, bodisi za pohajkujoče lenuhe. Ker tega ni storil – vsaj ne v predvajanih televizijskih odlomkih – so bile upravičeno lahko užaljene velikanske množice delovnih ljudi. Naš kmet večinoma še zmerom gara svojih 10, 12 ali še več ur na dan. Če se le počasi modernizira, da bi postal gospodarsko močnejši in produktivnejši, je tega veliko manj kriv on sam kakor organizirana državna malverzacija, ki mu jemlje levji del pridelane vrednosti žita, mesa, vina, mleka, povrtnine, lesa... da ne omenjam drugih sočasnih slabotij in nečednosti, denimo tržnih, ki ga spravljajo v obup. Kaj bo porekel na Mikulićevo oceno ruder iz kateregakoli dela države, ki mora prav z osebnim napotkom nadomeščati tehnološke in organizacijske deficite, nastale večinoma zato, ker mu je država desetletja nezmerno odjedala akumulacijo in z njo investicijske sklade? Ta isti ruder ni niti za dlako manj osebno produktiven od nemškega ali francoskega; to mu je v tujini, kamor hodi za kruhom, po pravilu priznana. Trdih osem ur in marsikdaj še več mora vestno delati za ničevno mezdo železar v zavoženih »gigantih« v Smederevu, Titogradu, Skopju (da ne naštevam dalje), če hoče preprečiti, da se mu sesuje produkcija, ki so jo politiki in tehnokrati zafurali že v zasnovah. Koliko znoja, delovne discipline, zavestnosti in

čisto »evropske« večšine morajo vlagati v proizvodnjo ljudje na tekočih trakovih v industrijskih predelovalnih panogah in koliko dodatnih sposobnosti tisti, ki rijejo naprej v kakem Elanu, Gorenju, Iskri in sorodnih inventivnih kolektivih križem po državi, da so kos »prerazdeljevanju« svoje ustvarjene vrednosti, ki jih navzlic izpričani uspešnosti tira v izgube in stečaje!? Na vse te vojske marljivih in večših »produktivnežev« je predsednik ZIS preprosto pozabil, ko je stresel iz roka svoja povprečja in posplošitve. Ponižal je navsezadnje tudi premnoge znanstvenike, intelektualce, zdravstvene kadre, učitelje, vestne upravne delavce, ki se vsak po svoje spopadajo ne le z dejanskimi produkcijskimi problemi, temveč tudi s posledicami blodnih »ukrepov« naše vodstvene strategije.

Brez zaupanja v ljudi, brez pristne demokracije, brez iskrene težnje, da se neha vsesplošni cinični odjem novoustvarjene vrednosti iz delavčevega žepa, bodo namepravane tri reforme ostale zgolj resolucijska želja. Dokler se z imenovanim izvršnim grehom ne mislita resno spopasti ne država ne »z oblasti sestopajoča partija«, se bomo še naprej srečevali z zares precej razširjenim kljubovalnim geslom, da nas »ne morejo tako slabo plačati, kolikor malo in slabo lahko delamo«. Zares se bodo marsikje nadaljevala valovja nemotiviranosti za delo, marderstva, izostajanja s ših-tov in podobna dejanja. To-

da slejkoprej se bo treba prikopati do spoznanja, da so to posledice, ne pa vzroki krize. Po romunskem zgledu prakticirani restriktijski ukrepi so v naših razmerah poglaviti generatorji štrajkovnega protestništva, malodušja, občutij brezizhodnosti, pa tudi inflacije, naraščajoče brezposelnosti, propadanja nacionalne valute oziroma njene kupne moči ter drugih domala hermetičnih zapór produktivnosti. Če torej skuša kdo iskati temeljno krivdo zgolj v proslulem »subjektivnem faktorju«, maloumno briskira svarilo, ki je zapisano že v bibliji. Tak spoznavalec išče iver v tujem, spregleduje pa bruho v lastnem očesu. S tem bruhom mislim kajpada dejanje in nehanje naše vesoljne idejnopolične in državne operative.

Sicer pa predsedniku ZIS ne bi bilo treba kdo ve koliko stikati za dokazi, da je tako, kakor se mi je v tem članku zapisalo. Državljeni vemo, da je Mikulić sam osebnomo visoko ustvarjalen, dobesedno garaški, izobražen, izveden človek – torej produktiven par excellence. Kot po vesam, pa prejema za svoje delo na eni najvišjih funkcij v državi piškavih 500 mark – toliko kot morda kaka priučena honorarna sobarica v kakem nemškem podeželskem motelu. Naj ne zameri tej drastični primerjavi, ki je izrečena z najboljšim namenom, da bi mi vsi skupaj, kar nas živi v ljubi domovini SFRJ, začeli po novem; da bi dejavno obudili socialistično geslo: čast in oblast delu!

Zvone Kržišnik

Prejeli smo

»Življenje ni praznik«

Tovariš urednik, nisem ničesar, posebnega napisal, pa vendar ljudje menijo, da imajo »branja«, poslušanja in gledanja na TV ekranu že več kot dovolj. Torej želimo na kratko in uspešno.

Obljube so nam bile potrebne med NOB, sedaj potrebujemo konkretizacijo in preobnovo razmer, v katerih živimo. Tudi po 17. seji politikov ni pričakovati čudežev, dokler bomo potovali po starem. Zato so iznajdljivi, vedno lačni energetiki prav sedaj na dolge zimske večere podražili njihovo »presvetlost«, (zakaj pa ne, če jim dovolijo) ne zavedajoč se posledic, ko potegnajo za seboj še druge lačne in manj lačne, če jim bo dovoljeno. Politiki pa nam pravijo in razlagajo, da sta dozorela pamet in razum. Starejšim, posebno borem NOV tudi ni prav, da nekateri mladi starejših ne razlikujejo po minulem delu in mečejo sedanje stanje v državi na vse enako odgovorne – vse pa zaradi tega, ker predsedujoči le ponavljajo in si podajajo besedo drug drugemu, o odgovornosti in krivdi nič konkretnega. Zato naj tovariši na vodilnih mestih ne zamerijo našim kritikam; zaupali smo jim, zato so, za nas in za našo prihodnost, tudi odgovorni.

Simon Gregorčič je napisal: »življenje ni praznik.« Če bi se tega zavedali vsi v Jugoslaviji, ne bi bilo tako poraznih podatkov o delu, kot jih je povedal na TV pred dnevi tovariš predsednik Branko Mikulić, da se v Jugoslaviji dela povprečno med tri in štiri ure dnevno. Za Slovenijo mi je znan podatek za šest ur, ali pa, da delavec v proizvodnji, če ne dobi izmene, v mnogih primerih ne more niti na WC. Še bolj konkretno: delavec ali delavka nepretrgoma vztraja na delovnem mestu, računajoč malico, natančno 7 ur in 30 minut. Zato naj velja staro načelo delu čast – in tudi denar.

Janko Mlakar

Priprave italijanske komunistične partije za njihov 18. kongres

Vključiti tudi zunanjo politiko

V Italiji so se začeli pripravljati na 18. kongres Komunistične partije. Priprave vodijo ob ugotovitvi, da bo treba marsikaj ne samo doreči, marveč tudi spremeniti v zvezi s sklepi in stališči, sprejetimi na zadnjem kongresu pred tremi leti v Firencah. Določeni pogledi takrat niso bili dovolj razčiščeni, pa tudi silovitost družbenega in tehnološkega razvoja je takšna, da bo treba njegove elemente hitreje vgrajevati v politiko partije.

V priprave so tokrat že spočetka zajeli tudi zunanjo politiko. Trdijo, da bo vladi alternativna politika toliko bolj uspešna, kolikor bolj bodo spremljali, pa tudi prispevali, k posodabljanju mednarodne politike. Delež KP Italije k utrjevanju mednarodnih odnosov doslej bržčas ni bil dovolj opazen. Pokojni Enrico Berlinguer je spoznal pomembnost aktivnega sodelovanja na zunanje-političnem področju, žal pa od njegove smrti niso dovolj skrbeli za njegove stvarne učinke.

Delovna skupina, ki pripravlja teze o zunanji politiki, poudarja, da ni dovolj samo zatrjevati, da »smo v zahodno-evropski levici«. Navsezadnje ima ta levica sila različne značilnosti. Dejansko predstavlja nekak zbir partij, strank, gibanj in organizacij, ki jih delijo različni pogledi in seveda pristopi. Primer: švedska levičarska

vlada se pošteno zavzema za miroljubno politiko in za tvorno medsebojno sodelovanje, medtem ko se je francoska levica, kot kaže, kar odločila za nadaljnje izpopolnjevanje jedrskega orožja.

Zunanje-politična problematika Evrope je kar se dá odprta. Dogovor med velesilama o odpravi jedrskih izstrelkov srednjega dosega bi moral biti samo začetek politike razoroževanja in uveljavljanja novih odnosov. Če ne bodo tudi druge silnice prispevale k takšni politiki, bomo lahko ugotavljali, da so sicer možnosti popuščanja, da pa niso ne čvrste in ne dolgoročne.

V italijanski partiji trdijo, da je v zahodno-evropski politiki niz takorekoč »globalnih« novosti, na katere italijanski komunisti še niso dali odgovora. Njihovo udejstvovanje sega do nivoja »spremljanja«, dlje od tega pa niso

šli. Neglede na dogovor med Sovjetsko zvezo in Združenimi državami v Zahodni Evropi uresničujejo načrte o modernizaciji jedrskega orožja, izpopolnjujejo konvencionalno oborožitev, izvajajo značilne premike, kot je na primer tisti o premestitvi letal F-16, ki pripadajo NATO-u, iz Španije v Italijo.

To so novosti, ki terjajo tudi novo strategijo levičarskih strank in organizacij ter kajpak še odločnejše mobilizacijo ljudi. Italijanska partija bi si morala, denimo, prizadevati, da bi nekatere dosedanje takorekoč »simetrične« poteze v razoroževanju (unilateralni koraki Sovjetske zveze za razorožitev) moral pripeljati tudi do, kot jim pravijo, »simetričnih« rešitev, tako da bi se še druga stran pričela resneje razoroževati. Skratka, vse več bi moralo biti bilateralnih solucij.

V Komunistični partiji Italije zdaj menijo, kot je rekel tudi generalni sekretar Occhetto na zasedanju CK V Rimu, da bo treba še hitreje »ustvarjati prostor« za pogajanja, da bi premoščali blokove ovire. Vrsta tabujev še zmeraj bremeni zunanjo politiko, zlasti pa tiste njene vidike, ki zadevajo na primer

razorožitev. Povsem odprto je še zmeraj vprašanje denuklearizacije Sredozemlja in odprave raznih vojaških oporišč na tem območju. Vojaški proračun je še v marsičem domala popolna skrivnost.

Doseči moramo raven, pravijo tovariši, ki se v italijanski partiji neposredneje ukvarjajo z zunanjo politiko, da se ne bomo bojevali samo za »premik pik in vejic«, marveč za to, da bi »os italijanske zunanje politike predstavili v modernejših tokove« (član CK Famiano Crucianelli). Politika bi morala enkrat za vselej prevladati v razčiščevanju razorožitvene in podobne problematike zlasti v Evropi.

Dejstvo je, da tudi na naši celini še vedno prevladuje dobesedno vojaško-industrijski sistem, ki trmasto vztraja na prvem mestu v lestvici obstoječih mednarodnih problemov. Brž pa mu sledi sistem »finančnih koncentracij«, v katere tudi vlade pogosto žal nimajo vstopa. Komunisti soglašajo z ugotovitvijo, da so na primer italijanski radikalcipokazali doslej mnogo več iniciative v zunanji politiki ter da jim gre med drugim tudi za preprečevanje pojavov (denimo, prodajanja orožja), ki so ne le žalostni, pač pa tudi sila nevarni.

Miro Kocjan

JAVOR

LESNA INDUSTRIJA PIVKA

Nacistična »Kristalna noč« pred petdesetimi leti

Ko so v Nemčiji gorele sinagoge

Škandal v zahodnonemškem Bundestagu, ko je zdaj že bivši predsednik parlamenta Filip Jenninger hvalil Hitlerja prav na dan, ko so se poslanci spomnili nacističnega zločina, znanega kot »kristalna noč«, je še posebej opozoril na dimenzije nacističnega divjanja novembra pred petdesetimi leti.

Nasilje 10. novembra 1938. je zajelo vso Nemčijo: od Aachena do Tilsita, od Flensburga do Bodenskega jezera, tudi v Avstriji in v Sudetih. Povsod so razbijali in požigali. Uničevali so judovske trgovine in stanovanja ter požigali njihove sinagoge. V akciji je bilo več tisoč nacističnih privrženecv, ki so ropali, zapirali in morili.

V Kölnu se je lastnik trgovine s porcelanom Markan postavil SA divjakom po robu. Na prsih je imel železni križ 1. razreda in govoril: »Jaz sem Nemec. Zvesto sem služil svoji domovini«. Vrgli so ga skozi okno drugega nadstropja na cesto. Bil je takoj mrtev.

Val nasilja, za katerim so od sinagog ostale samo kadeče se ruševine, ki je številne ljudi poglaval v samomor in uničil za več kakor 200 milijonov rajhovskih mark premoženja, so načrtovali in vodili iz »glavnega mesta nacističnega gibanja«, iz Münchna. Vsi nacistični pomembneži so se na večer 9. novembra 1938 zbrali v Münchnu, da bi obujali spomine na Hitlerjev neuspeli prevrat pred 15 leti in »legendarni pohod« na Feldherrnhalle. Med pogovorom na štiri oči med Hitlerjem in njegovim propagandnim ministrom Josefom Göbbelom je padla odločitev: inscenirati je treba vsaj približno verjeten izbruh »ljudskega nezadovoljstva«.

Nekaj dni pred tem so iz Nemčije pregnali na Poljsko 17.000 Judov. Iz protesta zaradi tega nasilja je 17-letni vajenec Herschel Grünspan kupil v Parizu pri orožarju Carpeju za 245 frankov revolver na bobenček, vdrl z njim 7. novembra v nemško veleposlaništvo in tam ustrelil svetnika Ernsta von Ratha, misleč, da je on veleposlanik.

Za naciste je bil to, podobno, kakor požar reichstaga leta 1933, izreden povod, da je lahko stekla njihova mašinerija nasilja. Londonski Times je v svoji jutranji izdaji 9. novembra opozarjal: »Tistih 400.000 Judov, ki so še ostali v tretjem rajhu, ne čaka nič dobrega; samo strah in nasilje, strah pred novim napadom na raso, nasiljem,

ki se je kazalo že pet let, vendar ne v takšnem obsegu«.

Govor, ki je sprožil plaz

Besede so bile preroške. Potem ko so 9. novembra zvečer potrdili smrt nemškega diplomata v Parizu, je imel Göbbels, potem ko se je izčrpno posvetoval s Hitlerjem, v Münchenski magistratni dvorani okoli desetih zvečer ogorčen protijudovski govor, ki so ga poslušali vsi veljaki NSDAP. To je bil govor o »ljudski jezi«, o po-

Tako je bilo 10. novembra 1938 zjutraj: berlinske Jude so odpeljali v koncentracijsko taborišče Sachsenhausen.

vračilnih ukrepov in o maščevanju. Navzoči gauleiterji so planili k telefonom in začeli dajati »navodila«.

Šef SA oddelkov Viktor Lutze je sklical svoje vodilne ljudi na posebno posvetovanje. Za tem so SA gruppenführerji iz hotela Pheinscher hoff po telefonu obveščali svoje podrejene. Ob 23.55 je šef Gestapa Heinrich Müller s posebno tajnim brzojavom ukazal aretirati od 20.000 do 30.000 Judov.

Ker so »navodila« pošiljali od skupinskih štabov preko brigad do vsake »Standarte«, od tam pa še nižje do »SA-Stürmen«, je prihajalo do nespornostov, napačno posredovanih obvestil, zmot in zločinskih podvajanj. SA enote na območju Bremerhavna so besede: »Smrt mednarodnemu judovstvu« razumele dobesedno in pomorile veliko ljudi!

V Oberdoru se je krajevni

SA voditelj obotavljal, ko je dobil ukaz, da mora požgati sinagogo. Takoj so se priglasili SA pripadniki iz Schwabisch Gmünd in kot »zastopniki« podtaknili zahtevani požar. Tudi v Siegeni ni šlo vse po načrtu. Novi SA Hauptsturmführer se še ni dobro znašel v majhnem mestu. Ni vedel, da je sinagoga v Obergrabnu, zato je ostala vse do 10. novembra opoldne cela. Potrebno je bilo dodatno opozorilo SA Standartenführerja iz Kassel, da je ob 12.30 začela tudi ta božja hiša izginjati v plamenih.

Med aretiranimi v Siegeni je bil tudi trgovec Hugo Hermann. S štirimi drugimi Judi so ga zapirli v magistratno klet. Potihem so si prepevali 137 psalm iz tore. Huga Her-

manne so poslali v koncentracijsko taborišče Oranienburg. Po šestih tednih so ga izpustili, nakar se je vrnil v Siegen. »Kar naenkrat ljudje niso več hoteli govoriti z nami«.

Bilanca tega strahovanja je bila: Mrtvih je bilo 91 ljudi. Okoli 26.000 Judov so odpeljali v koncentracijska taborišča, večinoma v Dachau in Buchenwald. Približno 7.500 trgovin so razbili in izropali. Po neki interni nacistični statistiki so požgali 267 sinagog in drugih molilnic.

Tako je prišla številka 267 v zgodovinsko strokovno literaturo. V neki še nedokončani raziskavi, ki jo financira Izrael, so prišli do spoznanja, da je število v Nemčiji uničenih sinagog veliko večje. Voditelj raziskave prof. Schwarz je na temelju predloženih dokumentov mnenja, da so v »Kristalni noči« požgali okoli 1.300 sinagog. Za 80 odstotkov teh navedb imajo na voljo fotografije pogorišč ali razvalin.

Po noči pouličnega nasilja je prišel čas zakonodajnega nasilja. Ukaz z dne 12. novembra 1938 je zavezoval judovsko občino v Nemčiji, da mora obnavljati za milijardo mark škodo! Drugi ukaz je urejal izključevanje Judov iz poslovnega življenja: Posetva, trgovine in druge lokale in tovarne, ki so bili še v posesti Judov, je bilo treba takoj »arizirati!« Judovske knjižne založbe so morale zapreti vrata. Kot zadnje dovoljeno publikacijo so še lahko razpošiljali »Priročnik za judovske izseljence«, ki ga je izdala založba »Philo«. Vseboval je podnebne razmere in vozne rede parnikov, kakor tudi seznam držav, ka-

mor se Judje lahko izselijo in kjer smejo pričakovati celo dovoljenje za delo.

Konec judovskih podjetij

Sistematično razlašanje judovskega premoženja, ki se je začelo že takoj leta 1933, se je zdaj naglo razmahnilo in se že bližalo zaključku. Veletrgovina Horten je prevzela Alsborgove veleblagovnice. Takoj nato so vsi judovski uslužbenci dobili odpoved. Šef transportnega podjetja Quelle Gustav Schickendanz je »podedoval« papirnico Rosenfelder. Mladi podjetnik Josef Neckermann je dobil transportno podjetje Karel Joel iz Berlina, Friedrich Flick pa je prevzel rudnike rjavega premoga Ignaza Petscheka. Velike banke so se še povečale v prid judovske konkurence.

Pritisk je bil tako hud, da je okrožni gospodarski svetovalec iz južne Westfalije leta 1938 poročal münchenškemu vodstvu stranke: »Samo v posameznih primerih je še treba Jude opozarjati na njihovo dolžnost. Tako uslužni so že postali, da prepušajo premoženje takoj, ko spoznajo, da se stranka zani- ma za njihovo osebo!«

Če je bilo konec leta 1932 v Nemčiji še več kakor 50.000 judovskih podjetij, jih je bilo julija 1938 le še devet tisoč. Od nekdanj osem tisoč judovskih zdravnikov jih je poleti 1938 prakticiralo samo še tri tisoč. Od 4.500 judovskih pravnikov jih je imelo v šestem letu nacistične diktature svoje pisarne le še 1.750.

Po novembrskem divjanju so ugasnila tudi najmanjša judovska podjetja. En mesec po »kristalni noči« je bilo formalno še vedno 5.800 majhnih judovskih podjetij, ki so imela le po enega zaposlenega. Nazadnje so 345 teh podjetij »arizirali«, druge pa so likvidirali. Kako je to potekalo, je opisal finančni minister 2. decembra 1938. V poročilu, naslovljenem na šefa Hitlerjeve pisarne Martina Bormanna: »Pri določenem Judu se pojavi nekaj strankinih tovarišev in članov okrožnega vodstva. Najprej mu prerežejo telefonsko napeljavo, zatem pa mu predložijo uradni obrazec o podaritvi premoženja. Povedo da so prišli k njemu zato, da bi mu ponudili priložnost nekaj podariti državi. Če se obotavlja, mu zagrozijo z ustrelitvijo. Gre za hiše, avtomobile in radioaparate.«

Judje so »podarjali« preproge, porcelan, nakit in kožuhovino »arijskim znanjem« v upanju, da bodo lahko obdržali staro družinsko imetje ali pa ga dobili nazaj, ko bodo znova prišli »boljši časi«.

Po letu 1945. so zavezniki poskušali iztrgati judovski premoženje iz rok nacistov in ga vrniti lastnikom. Ameriške zasedbene oblasti so točno vedle let po »kristalni noči«, 10. novembra 1947. izdale »zakon o vrnitvi odvzetega judovskega premoženja«, toda za večino Judov je bilo to že veliko prepozno. Skoraj vse žrtve »ariziranja« niso leta 1945 več živele. Kdor se je v zadnjem trenutku rešil pred »dokončno rešitvijo judovskega vprašanja« in pobegnil na varno, temu v prvih povojnih letih še na misel ni prišlo – razen nekaterih izjem – da bi se znova naselil v takšni državi morilcev.

Čisti računi – dobri prijatelji

Zadnje čase se veliko govori in piše o bratstvu in enotnosti. Poleg tega nekatere pripadniki bratskih narodov pogosto poudarjajo, da so se bojevali za Jugoslavijo in s tem tudi za svobodo Slovencev, pri tem pa hote ali nehoti opuščajajo pridevnik »novo«, kakor da ni šlo za drugačno od prejšnje, za avnojsko in na narodnostni enakopravnosti temelječo Jugoslavijo. Takšni, največkrat polemično naravnani članki, so bili objavljeni tudi v našem časopisu, pri tem pa je prišlo celo do očitkov, da se uredništvo odmika od partizanske prakse. Potemtakem se zastavlja utemeljeno vprašanje, kako je resnično bilo med NOB z bratstvom in enotnostjo.

Odgovore in tozdevne zglede je treba iskati predvsem v bojnem sodelovanju med slovenskimi in hrvaškimi partizanskimi enotami ob Čabranki, Kolpi in na Goričanih, ki je bilo vzorno in tudi za današnje čase dovolj zgovorno.

Prve stike s partizani Gorskega Kotarja v okolici Sokolov so navezali enote Notranjskega odreda. Še več, v 3. bataljonu Miloša Zidanška je prišlo do zelo zanimivega pojava. Vanj se je vključilo tudi blizu 150 Prezidancev, se pravi Hrvatov, ki so skupaj z Babno poljci sestavljali 2., skupaj s Kotarji in Dragarji pa 3. četo. V 2. četi so bili Prezidanci celo v večini in so ji zaradi tega rekli Prezidanska četa. Četna poveljstva so bila mešana, zelo zanimivo pa je bilo, kako so spoštovali druge nacionalne simbole. Pri dviganju zastave so peli slovensko in hrvaško himno, na kapah pa so imeli pod rdečo zvezdo trakova s hrvaško in slovensko zastavico. Šlo je torej za resnično bratstvo, vendar za bratstvo ob popolnem spoštovanju nacionalnih čustev obeh narodnosti.

V poznejšem partizanskem razvoju so na ozemlju Slovenije, zlasti v 7. in 9. korpusu NOVJ, nastale številne in tujeodne partizanske enote, npr. ruski, italijanski, francoski in avstrijski bataljoni. Njihova poveljstva so bila sestavljena pretežno iz istih narodnosti kakor moštvo, le za zvezo in sporazumevanje s civilnimi oblastmi so jim bili dodeljeni v pomoč slovenski oficirji (večinoma politični komisariji). Poveljniški jezik se je ravnal po moštvu oziroma borbah, ne da bi pri poveljevanju prihajalo do težav ali kakršnihkoli nespornostov.

Med prvimi štirimi slovenskimi brigadami ter med 4. mladinsko kordunsko in 13. hrvaško proletarsko udarno brigado je prihajalo do pogostih in širokopoteznih skupnih vojaških operacij, pri tem pa so vsakič sestavili skupen in enakopravno zastopan operativni štab. Uspehi teh skupnih operacij so bili veliki in koristni za oba naroda. Toda poudariti je treba, da življenje nikoli ne teče gladko in da je prihajalo tudi do manjših sporov, ki so se tikali predvsem delitve zaplenjenega orožja, tega pa je primanjkovalo zlasti slovenskim brigadam. Ob tem pa ne smemo pozabiti, da je do takih sporov prihajalo tudi med istorodnimi enotami, torej da taki spori niso imeli nobenih nacionalnih korenin.

Zelo poučen je spor med komandatom 4. mladinske

kordunske brigade Nikolo Vidovičem in komandantom nastajajoče Cankarjeve brigade Marjanom Dermastio-Urbano Velikonjo, do katerega je prišlo po veliki zmagi Korduncev 22. septembra 1942 pri Kvasici. Dermastii je namreč za novo brigado primanjkovalo predvsem mitraljezov in puškomitraljezov, zato se je postavil na stališče, da je treba plen iz bitke pri Kvasici deliti na polovico, in sicer zaradi tega, ker so kordunski partizani orožje zaplenili na slovenskih tleh. Tako utemeljujev pa je Nikola Vidović gladko zavrnil, češ da plen v orožju pripada tisti enoti, ki si ga je priborila, ne glede kateremu narodu pripada ozemlje, kjer je bitka potekala. Tako je bilo tudi prav, kajti če bi ravnal drugače, njegovi borci nikoli več ne bi hoteli jurišati na slovenskem ozemlju. Tedaj in pozneje je prevladalo načelo, da zaplenjeno orožje pripada tisti enoti ali posamezniku, ki si ga je priboril, to pa je bila največja spodbuda za bojevitost partizanskih borcev in enot.

Enako zanimivo in poučno je, kako so prve štiri slovenske brigade prišle do prvega topa. Šlo je za zastarel gorski top 75 mm. Izposloval in prevzel ga je Edvard Kardelj-Kristof 5. junija 1943. Poudariti pa je treba, da Glavni štab NOV in PO Hrvatske tega topa slovenskim partizanom ni podaril. V zameno zanj je moral CK KP Slovenije nabaviti za Hrvate pripomočke za cinkografijo, jim za nekaj časa odstopiti sposobnega radijskega tehnika, dodeliti dva zdravnika in se obvezati, da bo v hrvaških partizanskih enotah pomagal organizirati prosvetne skupine. Odveč je poudarjati, da se je slovenska stran tega dogovora dosledno držala in tako se je zgodilo, da je eden izmed zdravnikov postal v Kordunu celo žrtev tifusa.

V letu 1944 se je sodelovanje razširilo tudi na civilni sektor. Med osvobojenim ozemljem Bele krajine, Kočevske in Notranjske in med osvobojenim ozemljem v Gorskem Kotarju je teklo obsežno sodelovanje, ki se je tikalo predvsem preskrbe prebivalstva. Šlo je za različne oblike medsebojne pomoči. Hrvatje so tvorili in pošiljali čez Kolpo predvsem morsko sol, Slovenci pa so to dobrotno poravnali z moko, žitom ali drugimi živili. Po sporazumu med Okrožnim narodnoosvobodilnim odborom za Belo krajino in med narodnimi oblastmi v Gorskem Kotarju je prišlo celo do sporazuma, da je v Belo krajino prišlo na delo večje število starejših Hrvatov ali žensk, ki so za plačilo dobili ustrezno količino življenjskih potrebščin. Po tej poti so Slovenci pomagali v boju proti lakoti.

Vsi ti primeri, zlasti pa tista dva, ki zadevata orožje, neizpodbitno dokazujejo, da je pri bratstvu in enotnosti narodov Jugoslavije med NOB veljalo načelo čisti računi – dobri prijatelji. Odveč je poudarjati, da bi moralo to načelo veljati tudi danes, zakaj samo tako bodo imeli ljudje in narodi potrebno spodbudo za boljše delo in večjo ustvarjalnost.

Franci Strle

Negotova prihodnost. Nekaterim Judom je še uspelo, da so se pred nacisti umaknili iz Nemčije. Takole so otroci pobeglih Judov spomlad 1939. v Parizu čakali na razplet usode. Nacisti pa so jim v Francijo kmalu sledili...

Kako živijo borci?

Republiški komite za borce in vojaške invalide se je v sredo, 9. novembra 1988, sestel na svoji redni, 10. seji. Na dnevnem redu so bile **Informacija o gmotnem položaju udeležencev NOV v SR Sloveniji, Problematika zdravstvenega varstva udeležencev NOV v zaostrenih razmerah gospodarstva in v tem okviru aktualna vprašanja pri urejanju in izvajanju zdravstvenega varstva borcev in vojaških invalidov v okviru predvidenih sprememb v organizaciji in sistemu zdravstvenega varstva v SR Sloveniji** ter izvedbomske oblike zdravstvenega varstva in skrbstva udeležencev NOV, **osnutek Pravilnika o načinu izplačevanja in o vodenju evidence o uživalcih denarnih prejemkov po zakonu o vojaških invalidih in po zakonu o civilnih invalidih vojne**, predlog meril za drugo medletno uskladitev stalnih občinskih priznavalnin in naloge iz programa dela republiškega komiteja do konca letošnjega leta in predvidene naloge v letu 1989.

V začetku seje obravnavana Informacija o gmotnem položaju udeležencev NOV kaže, da je gmotni položaj udeležencev NOV v SR Sloveniji urejen v skladu z družbeno verificiranimi usmeritvami in materialnimi možnostmi družbe. Sistem borčevsko-invalidskega varstva, dograjen s spremembami predpisov v zadnjih letih, omogoča zagotavljanje osnovne socialne varnosti in različnih oblik pomoči udeležencev NOV tudi v zaostrenih gospodarskih razmerah.

Republiški komite je obravnavano informacijo sprejel, strokovno službo komiteja pa zadolžil za čimbolj učinkovito izvajanje borčevsko-invalidskih predpisov, za zagotavljanje hitre in zakonite izvedbe postopkov ter čimbolj tekočega usklajevanja priznavalnin, invalidskih dodatkov in denarnih pomoči, kakor tudi zato, da si pri pristojnih organih prizadeva za pravočasno zagotavljanje potrebnih sredstev za borčevsko-invalidsko varstvo v republiškem in občinskih proračunih. Strokovno službo je nadalje tudi zadolžil, da nadaljuje s postopkom modernizacije in racionalizacije dela občinskih upravnih organov in v tem okviru za uvedbo avtomatske obdelave podatkov na celotnem področju borčevsko-

invalidskega varstva.

Informacija o gmotnem položaju udeležencev NOV v SR Sloveniji bo med drugimi obravnaval tudi Izvršni svet Skupščine SR Slovenije.

Informacija zajema tudi možne rešitve in predloge za zagotavljanje zdravstvenega in socialnega varstva udeležencev NOV v zaostrenih razmerah, s poudarkom na povečani skrbni v osnovnem zdravstvenem varstvu, predvsem na področju zagotavljanja dispanzerskih metod dela, spoštovanju kadrovskih normativov in zagotavljanju nege na domu kot prioritete naloge za bodoče obdobje.

V praksi je potrebno zagotoviti tudi vse druge oblike pomoči in oskrbe ostarelim borcem v njihovem bivalnem okolju. Čim preje je potrebno preiti od teoretičnih predlogov in modelov na področju izvedbomskih oblik varstva ostarelih občanov v občinah k praktičnemu izvajanju teh oblik varstva na terenu, v skladu z možnostmi glede na ekonomske, kadrovske in finančne zmogljivosti občin. Pri tem bodo upravnimi organi, pristojni za zadeve borcev in vojaških invalidov v občinah sodelovali z občinskimi organizacijami ZB in drugimi pristojnimi organi. Naloga pristojnih organov na tem področju pa je poskati čimprej rešitve za odstranitev vseh ovir, ki ovirajo izvajanje programov izvedbomskih oblik varstva.

Komite je obravnaval tudi predloge za spremembe zakona o zdravstvenem varstvu, kjer bodo pomembne novosti na področju organiziranja zdravstvenih skupnosti, zagotavljanju zagotovljenega programa zdravstvenega varstva ter participacije k plačilu zdravstvenih storitev.

Vse predlagane rešitve imajo namen ohranjanja nivoja zdravstvenega varstva prebivalstva, med njimi tudi udeležencev NOV s tem, da organizacijo ter način in financiranje zdravstvenega varstva bolj prilagodijo težavnim ekonomskim razmeram ter zagotovijo večjo solidarnost med občani.

V delovnem gradivu in pripravljenih tezah za udeležence NOV tudi v prihodnje predvidevajo enak nivo zdravstvenega varstva, kot je bil do sedaj, za kar se bo Republiški komite za borce in vojaške invalide tu-

di v nadaljnjem postopku sprejemanja zakona še naprej zavzemal. Še posebej pa se bo zavzemal, da se ohranijo pravice do zdravstvenega varstva najbolj ogroženim skupinam udeležencev NOV (prejemnikom zajamčene borčevske pokojnine, vojaškim invalidom in civilnim invalidom vojne – prejemnikom invalidskega dodatka oziroma denarne pomoči ter prejemnikom stalne občinske priznavalnine).

Večjo pozornost bo potrebno namenjati tudi spremljanju in reševanju vse bolj pereče gerontološke problematike udeležencev NOV.

Komite je informacijo sprejel ter se zavzel za izvajanje zdravstvenega varstva udeležencev NOV v skladu s stališči Skupščine Zdravstvene skupnosti Slovenije iz julija preteklega leta. V zvezi z nalogami komiteja na področju izven-

domskega varstva udeležencev NOV pa je opozoril, da se morajo občinski upravni organi, pristojni za zadeve borcev in vojaških invalidov, povezati s socialnimi in zdravstvenimi službami ter humanitarnimi organizacijami v občinah in krajevnih skupnostih ter se na ustrezen način vključiti v pripravo in izvedbo programov izvedbomskih oblik varstva ter drugih oblik laičnih pomoči s ciljem zagotavljanja ustrezne skrbi in pomoči ostarelim, osamljenim in onemoglim udeležencem NOV, ki niso zajeti v družinsko ali domsko oskrbo.

Komite je v nadaljevanju seje sprejel tudi predlog Pravilnika o načinu izplačevanja invalidskih prejemnikov po predpisih o vojaških invalidih in civilnih invalidih vojne ter o nadzoru izvrševanja izplačil

ter predlog Navodila o načinu vodenja evidence o uživalcih denarnih prejemkov po zakonu o vojaških invalidih in zakonu o civilnih invalidih vojne. Ta dva sta bila predložena v osnutku, sta usklajena s spremembami in dopolnitvami zakona o vojaških invalidih in zakona o civilnih invalidih vojne iz leta 1985 in 1988 ter prilagojena tudi za računalniško obdelavo podatkov.

Predlog za medletno uskladitev priznavalnin

Republiški komite za borce in vojaške invalide je podal še predlog meril za drugo medletno uskladitev stalnih občinskih priznavalnin. Če bo odbor udeležencev Druženega dogovora o priznavalninah udeležencev NOV predlog sprejel, se bodo stalne občinske priz-

navalnine od 1. julija 1988 naprej uskladile za 40 odstotkov v ustrezno nižjem odstotku, če je bil njihov znesek že doslej višji, kot bi znašal, odmerjen v maksimalnem znesku po kriterijih in merilih odbora udeležencev ob prvi uskladitvi. Za 40 odstotkov se bodo povečali tudi zneski, ki predstavljajo povečanje stalne priznavalnine iz naslova potrebe po potrebi in tuji pomoči. Republiški komite je sklepal tudi o razdelitvi preostanka odobrenih sredstev za priznavalnine udeležencev NOV za občine, ki za te namene niso imele na razpolago dovolj sredstev.

V nadaljevanju seje je republiški komite obravnaval in sprejel osnutek programa dela za leto 1989.

Republiški komite za borce in vojaške invalide

Nekaj podatkov iz analize o gmotnem položaju udeležencev NOV v SR Sloveniji

Pregled gibanja pokojnin posameznih skupin udeležencev NOV v obdobju 1985-1988

leto	povpr. OD	povpr. star. pokoj.	zajam. pok. »NPS 41«	zajam. pok. za pok. za p. pok. NOB	najnižja pok. za p. pok. dobo	kmečka pokoj.
1985	54.967	36.542	64.669	54.968	34.502	30.000
1986	122.460	90.851	170.922	122.467	76.869	35.760
1987	271.063	228.889	378.274	271.063	170.124	70.000
1988	521.839	423.810	548.279	466.025	292.485	85.062
(1. 7. 1988)						
1. nov. 1988	-	-	651.360	553.650	347.470	160.870

Od skupnega števila 27.045 upokojenih udeležencev NOV pred 9. 9. 1943 oziroma 13. 10. 1943 jih 18.132 (66 odstotkov) prejema zajamčeno pokojnino po republiškem zakonu, ki je v septembru 1988 znašala 512.640 din, po zadnji uskladitvi pa znaša 553.650 din. To in po podatkih, da bi od omenjenega števila kar 3917 (21%) upokojenih borcev pred 9. 9. 1943 bilo upravičenih samo do zajamčene pokojnine po zveznem zakonu (ta pa je v septembru 1988 znašala 296.427 din), potrjuje, kako velik pomen ima ureditev in izvajanje instituta zajamčene pokojnine v sistemu pokojninskega zavarovanja SR Slovenije.

Med prejemnike zajamčenih pokojnin je največ udeležencev NOV, ki so se iz najrazličnejših razlogov upokojili, preden so dopolnili polno pokojninsko dobo. To kaže tudi podatek, da imajo le-ti med vsemi kategorijami udeležencev NOV pred 9. 9. 1943 najkrajšo povprečno pokojninsko dobo, to je 26 let. Kljub temu pa je med prejemniki zajamčenih pokojnin (zaradi zaostajanja pokojnin za rastojo osebnih dohodkov) tudi precej takih, ki so dopolnili polno pokojninsko dobo.

Skupno število prejemnikov zajamčenih pokojnin v SR Sloveniji je v prejšnjih letih naraščalo, zdaj pa že nekaj let upada. Po podatkih SPIZ je leta 1985 prejelo zajamčeno pokojnino 23.543 osebnih upokojencev – udeležencev NOV pred 9. 9. 1943 oziroma 13. 10. 1943, v avgustu leta 1987 19.458, v septembru 1988 pa še 18.224 upokojencev (umrljivost!).

Pregled upokojenih udeležencev NOV glede na značilno skupino in na vrsto pokojnine

Značilna skupina borcev NOV	število upok. udelež. NOV na dan 30. 9. 88	starostno upokojeni udelež. NOV	invalid. upokojeni udelež. NOV
NPS »41« borci NOV pred 9. 9. 43 (13. 10. 1943)	997	956	41
kmetje – borci NOV pred 9. 9. 43	27.045	20.765	6.280
borci NOV po 9. 9. 43	2.342	2.342	-
skupaj	22.817	16.220	6.597
	53.201	40.283	12.918

Pregled povprečne pokojninske dobe in povprečnih zneskov pokojnin za posamezne kategorije udeležencev NOV

skupina borcev NOV	povprečna pok. doba	povprečni znesek pokojnine v septembru 1988
NPS »41« borci NOB pred 9. 9. 1943	29 let 11 mes. 13 dni	930.153
borci NOB po 9. 9. 1943	26 let 0 mes. 26 dni	567.847
	31 let 6 mes. 23 dni	462.404

Od 1003 nosilcev »Partizanske spomenice 1941« (NPS »41«) v SR Sloveniji je večina (997) upokojencev, 3 so še zaposleni, 3 pa prejema stalni mesečni denarni prejemek po zveznem zakonu, ki znaša od 1. 1. 1988 348.905 din.

Največ NPS 1941 prejema na podlagi zveznega zakona starostno pokojnino s pokojninskim dodatkom. Najvišja pokojnina NPS 1941 s pokojninskim dodatkom z vsemi uskladitvami je v septembru 1988 lahko znašala 1.250.598 din, po zadnji spremembi zveznega limita pa 1.563.240 din. Zaradi tega je v zadnjem letu določeno število upokojenih NPS 1941 (skoraj 60) zahtevalo, da se jim pokojnina odmeri po splošnih predpisih (kot za borce pred 9. 9. 1943). S tem jim je bilo omogočeno, da so se jim pokojnine odmerjale in usklajevale do zneska najvišje pokojnine po republiških predpisih. Ta pokojnina je v septembru 1988 znašala 1.601.320 din, po zadnji uskladitvi pa znaša 1.647.070 din.

Problem trpinčenja otrok, problem, pred katerim zapiramo oči

Oblike tega problema so zelo različne

Pred dnevi je v Opatiji potekal seminar o trpinčenju otrok, ki ga je pripravil Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani. Udeleženci, bilo jih je približno 120, so temeljito obdelali ta problem, ki ima več pojavnih oblik. O trpinčenju otrok in o seminarju smo se pogovarjali s profesorico dr. Alenko Selih in magistrom Zoranom Pavlovičem.

»Trpinčenje otrok je obstajalo v človekovi zgodovini od nekdaj in v določenem obsegu ga je človeška družba vedno dopuščala. Šele v zadnjem času je to vprašanje postalo poseben socialni problem, vprašanje, o katerem se bistveno več razpravlja ter pojav, ki se ga bistveno bolj raziskuje kot nekdaj. Kako pojav opredelimo, je nedvomno odvisno od zasnove minimalnih pravic, ki jih ima otrok in ki se nanašajo na njegovo telesno in psihično celovitost. V zvezi s tem pa posebno težavo predstavlja dejstvo,« pravi profesorica Selihova, »da so vsi doslej znani vzgojni sistemi dovoljevali določeno stopnjo nasilnosti pri vzgoji otroka in da je ta nasilnost obsegala tako fizično kot psihično kaznovanje. Zato je razmejitev med dovoljenim in nedovoljenim tudi v širšem vzgojnem in lahko bi rekli – moralnem okviru zelo težavna. Brez dvoma pa je tista družba, ki daje otroku več pravic, tudi veliko bolj stroga pri ocenjevanju tistega, kar imenujemo trpinčenje otrok.«

Strokovnjaki, ki so se ukvarjali s problemom trpinčenja otrok, menijo, da je ta pojav star kot človeštvo samo. Njegove oblike so se med seboj razlikovale, prav tako pa so bili razlogi zanj različni. V začetku so bili to predvsem kulturni, verski, medicinski, kasneje pa predvsem ekonomski in v zadnjem času razvoja ter danes predvsem vzgojni razlogi. Šele v času, ko so bili ljudje priče strahotnemu telesnemu izkoriščanju otrok v novonastajajoči kapitalistični družbi, so se pojavili tudi prvi glasovi o tem, da takšno ravnanje ni dovoljeno in celo, da ni moralno.

Trpinčenju otrok, kakršnega poznamo danes in ga skušajo strokovnjaki tudi spoznati, pa namenjajo več pozornosti šele zadnjih dvajset let. Največ zaslug za odkrivanje imajo zdravniki, še posebej radiologi. Kasneje pa so se jim pridružili tudi pediatri.

Leta 1981 je mednarodni komite za trpinčenje otrok, ki ima sedež v Ženevi, predlagal naslednjo klasifikacijo oblik tega pojava: fizično nasilje do

otrok znotraj družine, zane-marjanje otrok znotraj družine, spolna zloraba otrok znotraj družine, psihološko, oziroma emocionalno zlorabljanje otrok znotraj družine, institucionalno trpinčenje in zlorabljanje otrok izven družine, kamor sodita predvsem zloraba otrok v zvezi s prostitucijo ter zloraba otroškega dela.

Kazensko-pravni vidik pojava trpinčenja otrok so posamezni jugoslovanski avtorji obravnavali v različnih okvirjih. Deloma je pri tem šlo za kaznivo dejanje zanemarjanja in surovega ravnanja z mladolletnikom, deloma za analizo nasilnih kaznivih dejanj vseh vrst, deloma pa za posamezne analize spolnih zlorab.

»Neposredni povod za seminarje o trpinčenju otrok, ki so bili trije, pa je bila raziskava, ki jo je opravil naš Inštitut,« je povedala profesorica Selihova. »Šlo je za manjšo, v bistvu pilotno raziskavo o tem, kako posamezne službe, socialno-skrbna, šolska in organi za notranje zadeve, zaznavajo pojav trpinčenja otroka. Podatke smo zbrali s posebnim vprašalnikom v dveh slovenskih občinah in so se nanašali na leto 1983 in 1984. Z raziskavo smo izvedeli le najbolj grobe podatke o pojavu trpinčenega otro-

»Raziskava, ki smo jo opravili leta 1985, nam je pokazala, da je tudi pri nas ta problem pereč,« poudarja profesorica dr. Alenka Selih.

ka, pri čemer pa nismo zajeli otrok v otroških vrtcih. Ob tem pa smo imeli vtis, da smo izvedeli manj, kot bi lahko in da smo izvedeli več, kakor bi si želeli. Najmanj, kar lahko sklepamo, je, da gre za pojav, ki je bistveno bolj razširjen, kot pa smo pričakovali, in da gre za pojav, ki je praviloma dolgotrajen. Število 450 slabih ravnanj, kolikor smo jih ugotovili, je tolikšno število, da se mora nad njim resno zamisliti.«

»Namen našega seminarja pa je bil, da bi opozorili širšo slovensko javnost, predvsem pa strokovno javnost, o razsežnostih tega problema,« je poudaril magister Zoran Pavlovič. »Letos smo pripravili tri takšne seminarje. Prvega smo organizirali aprila v Strunjanu in so se ga udeležili strokov-

»Čeprav ljudje vedo za trpinčenje otroka v svoji okolici, ne vedo, kam naj to sprotijo,« pravi magister Zoran Pavlovič. »Najbolj preprosto je, da to sprotijo najbližjemu centru za socialno delo.«

njaki iz širše ljubljanske in širše celjske regije. Maja letos pa je bilo zdravstvenih delavcev iz zdravstvenih domov. To so bile patronažne sestre in je bil drug seminar na Rogli, na njem pa so bili udeleženci iz Koroške, Štajarske in Prekmurja. Tretjega pa smo pripravili v Opatiji v začetku novembra, udeleženci pa so bili s Primorske, Gorenjske in Dolenjske. Na vseh treh seminarjih je bilo več kot 350 udeležencev. Vabili smo jih iz osnovnih šol, čeprav je bilo manj učiteljev, kot bi želeli, saj so prihajali predvsem socialni delavci in psihologi, strokovni delavci iz vrtcev pa so prišli samo na prva dva seminarja. Zelo veliko

zdravniki. Prišli so tudi iz socialnih služb, centrov za socialno delo ter pravosodnih organov. Prišli so tožilci in tudi nekaj sodnikov. Iz vzgojnih zavodov so prišli ravnatelji in vzgojitelji. Pomemben prispevek k uspešnosti seminarjev pa so prispevali delavci organov za notranje zadeve.«

Kot pravi Zoran Pavlovič, pa so na seminarjih pogrešali predstavnike socialnih komisij iz krajevnih skupnosti.

Sicer pa je delo na seminarjih potekalo predvsem v skupinah, v katerih so obravnavali teme, ki so jih podali posamezni predavatelji. Na plenarnih zasedanjih pa so sprejeli sklepe, ki imajo precejšnjo strokovno težo.

»Na tretjem seminarju so bile razprave v skupinah zelo bogate in predvsem kritične. Vzrok za to pa vidim v splošnem vzdusju, ki vlada pri nas,« pravi profesorica Selihova. »Ugotovili smo tudi nizko raven komuniciranja med posameznimi ustanovami, ki se ukvarjajo s trpinčenjem otrok. Pristop k temu problemu, ki je večplasten, pa mora biti interdisciplinaren, in tudi ljudje morajo dobiti več zaupanja v službe.«

Zoran Pavlovič pa je dejal, da bodo čez dve leti znova poskušali pripraviti takšen seminar, da bi ugotovili, kakšni so rezultati seminarjev, ki so se letos zvrstili o trpinčenem otroku.

B. K.

Kako si tu in tam predstavljamo razvoj malega gospodarstva ali

Fenomen Bratov Karić

»V slavnem mestu Peč, ki leži ob vznožju velikanskih hribov, ni nikoli manjkalo graditeljev, ki so gradili in bodo še gradili. Ta tradicija je vtkana v biti številnih družin, ki svojo ustvarjalno moč prenašajo s kolena na koleno, vedno pa tako, da je v skladu s časom. Tako je tudi stara in ponosna družina Karićev prečila svoje, desetletja negovano graditeljstvo v delovno organizacijo Bratje Karić, ki je rezultat podjetnosti, odpovedovanja in poslovnega poštenja. Pridobiti si zaupanje v takšni meri, v kakršni ga je pridobila ta organizacija po vsej Jugoslaviji in v tujini, je najprej pomenilo vsestransko, nenehno in strogo preverjanje kakovosti vsakega proizvoda, vsake storitve in vsakega obljubljenega roka.«

Takole se nam na ličnih perspektivah firme Bratje Karić predstavljajo sami: Zoran, Sreten, Olivera, Bogoljub in Dragomir. Vsi med petintridesetimi in petinštiridesetimi leti starosti, domačini iz Peči. Še pred dvajsetimi leti so si služili kruh kot muzikantje in jim ni šlo slabo. Vendar, kakor nam je povedal najbolj zgovoren med njimi – Bogoljub, so prišla leta, ko so si začeli eden za drugim ustvarjati družine in so začeli ugotavljati, da bi kazalo početi kaj drugega kot je muzicirati, saj ta poklic zahteva od človeka nenehno odsotnost od doma. Staknili so glave, zložili na kupček prihranke, povprašali za svet še tega in onega in... ustanovili najprej manjše podjetje. Poznali so »beli svet«, videli in slišali so številne zdomce, ki so si s prihranki želeli v domovini začeti obrt ali kakšno drugo dejavnost. Slišali so o številnih težavah, od pri-

vilnem novinarskem obisku kar poskakoval. »Veste«, je govoril, »če lahko Japončki krajeje patente in potem izboljšane verzije drago prodajajo svetu, znamo to delati tudi mi. Nič se ne hvalim, da smo proizvođa, ki jih izdelujemo v naši firmi, od prvega do zadnjega izumili pri nas, smo pa imeli oči in ušesa vedno na pravem mestu, hkrati poznamo potrebe tržišča in imamo v timu šolane ljudi, ki znajo usklajati nekatere že znane rešitve z novimi prijemi... Mi nismo nobeni lovci na bajeslovna bogastva. Radi delamo, radi bi videli, da bi ob našem uspehu prišli do kruha tudi drugi in – da bi se dejavnost razvijala naprej.«

Začetki njihovega širjenja so korakali v obliko pogodbene organizacije združenega dela. Kakor so zakonsko in pravno organizirani danes, ko je njihov obseg dela in poslovanja dosegel raven srednje velike

naj nerentabilne in prezadolžene delovne organizacije v družbenem sektorju, ki nimajo perspektive, prodajo privatnikom. Nadvse zanimivo je razmišljati tudi o odnosu do vlaganja kapitala občanov. »Saj vsi vemo,« je dejal, »da se še velikanske količine denarja in deviz skrivajo v nogavicah in pod žimnicami, pa tudi v tujini. Zakaj ne bi potegnili privlačnih potez in ta denar od ljudi pritegnili v državo tako, da bi se obračal in bi imeli vsi kaj od tega, saj bi prinašal dobiček?«

V pogonih peških bratov, ki smo si jih ogledali na naši poti, res ni bilo videti izdelkov visoke tehnologije in tudi ne opravil, ki bi zahtevala višja strokovna znanja, videli pa smo vzorno urejene delovne obrate in pridne delavce, ki ne posejajo niti za hip, zato pa si mirno prižgejo cigareto ob pogostih odmorih ob glasbi. Videli smo solidne delovne stroje za mehansko obdelavo kovin, videli smo tudi urejene obrate družbene prehrane, poučili pa so nas tudi o sistemu socialne varnosti zaposlenih. Povprečne delavske plače so v primerjavi z drugimi v tistem okolju in v vsej kosovski pokrajini, visoke, prav tako pa drugi standardi: skrb in preskrba oziroma kurjave, skrb za odih in rekreacijo, za letovanja... Najbolj pridni so ob letu nagajeni z barvnimi televizorji in podobnimi dragocenimi spodbudami, zato je vsakdo, ki dobi delo v tej tovarni, presrečen. Izбира in selekcija pri zaposlovanju pa je temu primerno ostra. Predelavec Rajko, ki je prej delal v bližnji tovarni sladkorja in še ni dolgo pri bratih Karić, nam je povedal približno takole: »Dvajset let sem delal kot strojnik v tovarni sladkorja. Vse težje sem prenašal, ko sem videl, kako se dela in gospodari. Ni bilo pravega vodenja, ni bilo prave in odločne besede vodilnih in tovarna gre pravkar v stečaj... Tukaj pa delam sicer res kot ura, sem pa zato tudi dobro nagajen.«

Podobno so se nam pohvalili tudi drugi delavci, med drugimi Rom Ramo, ki so nam ga

Eden je poznavalec trga, drugi je organizator, ena je doma v finančnih zadevah, tretji je običajno zadolžen za stike z javnostjo in četrti za izvozne zadeve...

predstavili kot izvrstnega umetniškega kovača.

Na temo nacionalnega in nacionalističnega se sicer bratje Karić – niso (kot izvrstni lokalni politiki) izjasnjevali in so jo elegantno obšli s skromno pripombo, da pri njih ni nikakršnega razlikovanja, češ nam je popolnoma vseeno, če je kdo Albanec ali Rom ali Srb. Pomembno je, da zna dobro delati in da je za to skupno stvar, ki ji pravimo tovarna.

Po drugi plati pa je vendarle res, da tovarno obkroža visoka žičnata ograja in da nam je eden izmed bratov na poti pro-

ti prelepi peški patriarhiji med vrsticami potožil, da ni prijetno živeti ob groznjah, ki se udejanjajo s kamenjem, ki da sem ter tja prifrči v okno privatnih stanovanjskih hiš bratov Karić. Tě so seveda velike in (za sicer siromašen kraj) izstopajoče, kakor so izstopajoče tudi še nekatere vile, ki si jih gradijo premožnejši albanski zdomci.

V kraju, kjer je lokalna politika pustila na nas slab, birokratično-narodnoodtujeni vtis, kjer so v mestnem jedru še vedno prevladujoči elementi življenja palanke, se je videlo

podjetje složnih bratov, ki zmorejo vse, z dveh zornih kotov: enega, ki z njim koketira politika in nam govori, da je vsak pošten poskus boljši kot negibnost in trditev, da ni mogoče nič narediti, ter drugi, ki je hočeš-nočeš v nas zaluščal kal dvoma, o tem, ali se niso te fantje preprosto znašli na pravem mestu ob pravem času in zablesteli predvsem po zaslugi skrajne malomarnosti in nesposobnosti drugih. Če bi jim dovolili več zaposlenih, so nam pravili bratje, bi se organizirali še drugače in izkoristili še številne luknje, možnosti, ki jih v polpraznih družbenih obratih, pogonih in neizkoriščenih podjetjih ne izkorišča nihče. »Tam, v nesposobnih delovnih organizacijah, v podjetjih s slabimi programi in proizvodi vidimo še ogromno možnosti... če bi nam pustili...«

Poskus, ki traja že petnajst let, je za složne brate gotovo uspel. Tudi za tiste, ki so dobili delo, je uspel, koliko pa je uspel kot nova pot ali ena možnih poti v uspešnejše gospodarstvo, je težko reči, dokler ne vemo natančneje, koliko zakonskim predpisom so se izognili, kakšne koncesije so imeli pri različnih poslovnih potezah in ali bi lahko tudi kdorkoli drug (Albanec, na primer) smel in mogel na Kosovu tako gospodariti, če bi znal. Vsekakor so Karići pogumni in po navadi je sreča na strani pogumnih. Malo so pa tudi prebrisani; tega pa nas je vsekakor teh štirideset let učila država.

B. Ž. J.

Stroj za profiliranje mase

dobivanja dovoljenj pa do zaposlovanja delavcev. Odločili so se, da bodo skušali pripraviti pristojne organe, da jim dovolijo nekatere organizacijske poteze, ki sicer niso čisto po predpisih, bodo pa zagotavljale rast podjetja, zaposlovanje delovne sile v njihovem kraju, dober priliv dohodka občini in – splošno zadovoljstvo.

Njihovo reklamno geslo iz prvih dni je: Složni bratje zmorejo vse. Temu so se kmalu pridružila še druga: »Se vedno smo dobro uigran orkester«, pa »Složni bratje za hitrejši razvoj malega gospodarstva«. Kasneje, ko so se pod njihovim okriljem organizirale delovne organizacije CEMAP (svetovni center, marketing, inženiring biro in proizvodnja), Metalac (Karić-banka, trgovina, komercialna in finance) ter DO FPO-INOX (kooperacija, predstavništva, predelava pločevine in skupne službe), so spustili v javnost tudi geslo: »Garancija hitre izdelave – 400 kooperantov, 2000 zaposlenih« in »Z brati Karić do najsoodnejše tehnologije«. Nazadnje, ko so bili že res dovolj uigrani in so nekateri nesporni rezultati njihovega dela začeli krožiti po jugoslovanskem časopisju, so sklenili, da je napočil pravi čas, da dvignejo sebi in sodelujočim zavest še za stopničko višje. Zato so izumili geslo: »Kar zmore Japonska, zmoremo tudi mi!«

Kar zmore Japonska, zmoremo tudi mi

Bogoljub, očitno jezični dohtar družine, je ob našem šte-

tovarne v družbenem sektorju, vedo najbrž najbolje le sami in sicer – malokdo. Ta plat je ostala v vsem našem pogovorniku zavita v tenčico skrivnosti, kajti kmalu je postalo jasno, da si bratje Karić lahko privoščijo nekatere poteze, ki ta čas in z zakoni, ki so v tej državi še (bili tisti hip) veljavni, drugim državljanom niso ravno pri roki. Delček tega gre gotovo na rovaš njihove izjemne organizacijske in prepričevalne sposobnosti, kajti očitno je, da so znali politiko prepričati, da naj jih pusti vsaj v nekatere podrobnosti s predpisi pri miru, če hoče tudi skozi »Karić eksperiment« preizkusiti, kako bi lahko delovalo tako pogosto omenjano, pa skozi labirint zakonodaje tako ob tla pritiskano – malo gospodarstvo. Njihovo podjetje združuje privatni in družbeni sektor in bo do gotovo vzorčni primer ob utiranju tistega, kar smo si z ustavnimi spremembami na gospodarskem področju obetali.

Letni bruto dohodek dosega tisoč starih milijard dinarjev, letos pričakujejo 50 novih milijard dinarjev bruto prometa in od tega 60 odstotkov izvoza... med dvema tisoči zaposlenih imajo 31 inženirjev v razvoju in pravkar odpirajo zunanjetrgovinsko predstavništvo v Moskvi.

Bogoljub Karić nam je tudi povedal, da je bilo v organizaciji njihove delovne organizacije, oziroma naravnost s pobudo bratov Karić v Peči organizirano posvetovanje o razvoju malega gospodarstva, na katerem je pred številnimi zbranimi jasno in glasno predlagal,

Politkomisar Sime zbira in komentira

»Izbacite slušalice... 2.«

Na mitingu solidarnosti s Srbi in Črnogorci Kosova v Požarevcu so nosili »že znane parole, ki pozivajo k bratstvu in enotnosti in spremembi ustave ter izražajo podporo republiški vojski«.

Toda pojavile so se tudi povsem nove parole, med katerimi je vsaj ena, ki ne bi smela ostati brez komentarja, kot se je to zgodilo na omenjenem mitingu. Gre za parolo »Izbacite slušalice iz Skupštine« (podčrtal Sime).

Vsakemu jugoslovanskemu gledalcu televizije je ob tem nedvomno jasno, da gre za slušalke, ki služijo delegatom Skupščine SFRJ in udeležencem drugih federalnih zasedanj. Slušalke smo tudi videli na nedavni 17. seji CK ZKJ. Jasno je, da napadene »slušalice« služijo delegatom in drugim udeležencem, da lahko delo spremljajo v materinem jeziku. To je seveda v popolnem skladu z veljavno ustavo, ki določa neomejeno enakopravnost jezikov narodov in narodnosti SFRJ!

Tako zahteva po »izbacivanju slušalic iz Skupštine« po mojem mnenju ne more biti nič drugega kot zahteva, da se iz skupščine SFRJ »izbaci« enakopravnost jezikov in z njo seveda enakopravnost narodov in narodnosti Jugoslavije! Ker po mojem mnenju brez enakopravnosti narodov in narodnosti ne more biti avtonomske, socialistične in federativne Jugoslavije, je ta zahteva

povsem odkrito protijugoslovanska in seveda obenem tudi protidržavna...

Kljub temu pa za usodo slovenske ni sem zaskrbljen. Nisem namreč pozabil, da so trije mlajši slovenski člani CK ZKJ (Borut Šuklje, Darja Colarič in Martina Kotar) na 17. plenumu CK ZKJ razpravljali v slovenščini in da v materinščini razpravljajo vse več slovenskih delc at v zvezni skupščini. Zato je poziv »izbacite slušalice iz Skupštine« že vnaprej obsojen na neuspeh...

Preko noči postal črna ovca

Črnogorcu Marku Orlandiću, članu predsedstva CK ZKJ, so na številnih mitingih – še zlasti v rodni Crni gori – ploskali, medtem ko so za druge vidne politike zahtevali odklopke.

Znameniti nekdanji zvezni delegat Batrić Jovanović je v beograjski Dugi (št. 382, s 15. oktobra) v članku Puč protiv naroda med drugim zapisal: »To se dogodilo (8. oktobra) poslije dvadesetčasovnih protesta radnika, studenata i drugih građana Titograda i ostalih krajeva SR Crne gore, na kojima je, uz ostalo, zahtijevano da crnogorsko rukovodstvo i predstavnici Crne gore u Federaciji podnesu ostavke, osim Marka Orlandića, Nenada Bućina i Radovana Radonjića.« (podčrtano že v originalu)

In še: »Tvrđnja da bi eventualna smjena rukovodilaca, koji ne uživaju povjerenja naroda,

i dovodjenje na njihova mjesta ličnosti kakve su Marko Orlandić, Nenad Bućin i Radovan Radonjić, koji uživaju narodnu podršku, predstavljala ugrožavanje ustavnog položaja SR Crne gore – nije ništa drugo do poistovjećivanje kritikovanih funkcionera sa Crnom gorom in SK Crna gore.« (konec navedbe)

Skratka, Marko Orlandić je bil na mitingih »persona grata« vse do – 17. seje CK ZKJ. Takrat je kot predsednik delovnega predsedstva javno ukoril Milivoja Popovića (Srbija) zaradi njegovega nekorektnega obnašanja do predsednika predsedstva CK ZKJ Stipe Stipeta Šuvarja. Plenum jugoslovanskih komunistov je z aplavzom pozdravil Orlandićev poseg...

Vendar pa Orlandiću ni bilo treba dolgo čakati na posledice njegovega posega. Takoj po končani 17. in 18. seji CK ZKJ je bila protestni miting kosovskih Srbov in Črnogorcev na Kosovem Polju. Na govorniškem odru sta bila med domačimi funkcionarji tudi Marko Orlandić in Kaqusha Jashari, predsednica predsedstva PK ZK Kosova. Več kot 20.000 ljudi jih je najprej sprejelo z življenjem in vzkliki »Propadle duše« in »Izdali ste Kosovo«, potem pa so jim naglo obrnili hrbet in začeli odhajati.

Po pisanju prištinskega Jedinstva so s tem izrazili svoje nezadovoljstvo zaradi poteka in izida 17. seje CK ZKJ, v katere delovnem predsedstvu je bil tudi Orlandić. Kot predsedujočemu na seji mu očitajo

nedoslednost. Menijo, da ni bil dovolj odločen, ko je Vinko Hafner s prstom žugal Slobodanu Miloševiću, saj bi lahko ukrepal vsaj tako, kot je ukrepal takrat, ko se je Milivoj Popović nekorektno obnašal do predsednika predsedstva CK ZKJ Stipeta Šuvarja.

Tako je spoštovani Marko Orlandić čez noč postal črna ovca v očeh udeležencev mitingov, ki so mu še vse do večerj navdušeno ploskali...

Nenavadna kadrovska politika

Jugoslavij je verjetno v svetu neprimerljiva v posebnem načinu vodenja kadrovske politike, po kateri so isti ljudje sposobni, da vodijo sindikat in da naenkrat, kot bi trenil postanejo notranji ministri...

Tako je znano, da je črnogorski notranji minister Lazar Djodjić, ki je odstopil s tega položaja zaradi znanih zadev na titograjskem mitingu 8. oktobra, bil še pred kratkoma dvema letoma nič manj kot predsednik Sveta zveze sindikatov Jugoslavije!

Tak »salto« v karieri Lazarja Djodjića je močno začudil tuje novinarje, mene pa prav nič... Spomnil sem se namreč, da je sedanji prvi človek jugoslovanskih sindikatov Marjan Orožen bil najprej slovenski notranji minister in je šele kasneje prišel na čelo slovenskih sindikatov.

Vaš Sime

Na Estonskem, Letonskem in Litvi vstajajo Baltske zastave zopet plapolajo

Spisek držav, ki so jih zajele gospodarske ali družbenopolitične krize, se nenehno spreminja. Manjša se ne, se pa obnavlja. Kriza ni zajela samo Jugoslavije, pač pa tudi Etiopijo, Vietnam in Poljsko. Nič bolje ni v Burmi in na Kubi, na Madžarskem, v Nikaragvi in na Kitajskem. V krizi je tudi Albanija, čeprav tega noče priznati. V krizi je SZ, kjer dogodki v baltskih državah in na Kavkazu pričajo, da je danes podobna nacionalnemu kotlu z nezanesljivimi varnostnimi ventili.

V Talinu, glavnemu mestu Estonske SSR, nekatere skupine manifestirajo proti nacionalizmu Estoncev. Manifestanti so Rusi, ki so prišli v Estonijo večinoma potem, ko so Estonijo priključili SZ, največ pa jih je prišlo neposredno po koncu 2. svetovne vojne.

Po tolikih letih rusifikacije baltskih republik – podobna usoda kot Estonsko je doletela tudi Letonsko in Litvo – je kar nekoliko nesramno obtoževati nacionalizma tiste, ki danes v svobodnejšem družbenem ozračju izražajo svoja narodnostna čustva. To vrenje v SZ pa je za voditelja države Mihaila Gorbačova ena izmed zavor pri izvajanju družbene reforme, zavora, ki jo je najmanj pričakoval in ki je v vsakem primeru najmanj logična. Maščuje se tisto dolgo obdobje, ko so narodnostne probleme reševali samo formalno, vmes pa vsiljevali ruščino kot neke vrste skupni jezik, priključevali velika ozemlja Ruski federaciji in preselejevali cele narode zaradi nekakšne kolektivne vojne krivde.

Sredi letošnjega poletja je še posebej vrelo v sovjetskih baltskih republikah. Demonstranti so izkoristili obletnico sovjetsko-nemškega pakta o nenapadanju iz leta 1939, nato pa priključitev Estonske, Letonske in Litve k SZ. Že vrsto let so v SZ oziroma v njenih baltskih republikah demonstrirali na dan, ko so podpisali sovjetsko-nemški pakt. Manifestirale so predvsem študentske skupine, skoraj redno pa je prihajalo do neredov oziroma intervencije varnostnih sil. Sovjetski tisk prejšnja leta o tem ni pisal, objavljali so samo kratke novice o sojenju »razgrajacem zaradi njihove protisovjetske dejavnosti.« Še manj so pisali o ozadju teh dogajanj, komentarjev na pakt, ki sta ga podpisala zunanja ministra Ribbentrop in Molotov, pa sploh ni bilo.

Letos se je spremenilo. O tistem obdobju zgodovine, ki je bilo uvod v 2. svetovno vojno, so letos sovjetska sredstva javnega obveščanja poskušala bralcem predstaviti nekatera zgodovinska dejstva in jih komentirati. Osrednja tema je bil takojimenovani tajni protokol, za katerega v baltskih republikah menijo, da je razmejil vplivna območja med tretjim rajhom in SZ. Ta tajni protokol je tudi zapečatil usodo baltskih držav in njihovo priključitev k SZ. Uradna zgodovina pravi, da je bil pristop Estonske, Litve in Letonske k SZ tedaj rezultat mirne socialistične revolucije in zmage progresivnih sil v teh državah.

Zahrbtna pomoč

Najprej je bila na vrsti Estonska. Komisar za zunanje zadeve Vjačeslav Molotov je 19. septembra 1939. na temelju incidenta z neko poljsko podmornico v baltskih vodah opozoril estonskega veleposlanika v Moskvi, da Estonska ne more več sama jamčiti svoje suverenosti, zato bo poslej rdeča mornarica varovala njeno pomorsko mejo. Tedaj so sovjetske eskortne ladje že patrulirale ob estonski obali. Takoj za tem so povabili v Moskvo estonskega zunanjega ministra Karla Selterja, menda zato, da bi podpisal novo trgovinsko pogodbo med državama. Ko se je zjutraj 23. septembra z vla-

kom peljal čez mejo, je imel opazovati: povsod je videl sovjetske vojake, kolone na pohodu, nabito polne vlake. Slutil je, kaj ga čaka v Kremlju.

Molotov ni okleval. Gostu je predlagal sklenitev posebnega pakta, s katerim bi SZ dobila na Estonskem vojaška oporišča, ne bo pa se vmešavala v estonske notranje zadeve. Pri tem je medved zarenčal: »Dolgo pa ne bomo čakali; svetujem vam, da izpolnite sovjetske želje in preprečite kaj hujšega.« Molotov je dal ministru dva dni časa za premislek. Ta čas so na sovjetski strani nekoliko privili vijak. Estonski vrhovni poveljnik general Johan Laidoner je brez moči gledal,

temveč je bilo že v prvem členu zapisano: »Če bo prišlo do ozemeljsko-političnih sprememb na ozemlju, ki pripada baltskim državam, to je Finski, Estonski, Letonski in Litvi, potem bo severna meja Litve obenem tudi razmejitvena črta vplivnega območja Nemčije in SZ. Z drugimi besedami povedano, Stalin bi lahko po svoje ravnal z Estonsko in Letonijo. Pri tem je treba povedati, da sta tako SZ, kakor tudi Nemčija sklenili z baltskimi državami nenapadalne pakte. Vsebinsko teh protokolov je sovjetski voditelj Gorbačov še pred začetkom letošnje jeseni dovolil objaviti v baltskih republikah.

Zapisnik o vplivnih področjih je bil strogo zaupen, vendar ga je imel že en dan kasneje ameriški veleposlanik v Moskvi na svoji mizi v vseh podrobnostih. Informacija je prišla iz rok nekega diplomata v nemškem veleposlaništvu, ki je bil prepričan, da bo s tem dejanjem lahko preprečil svetovno vojno! Kaj kmalu je bilo mogoče zapisnik že prebrati v New

Nekega popoldne ob koncu septembra letos se je v Vilni zbralo 36 intelektualcev, ustanoviteljev »Gibanja za perestrojko«. V grupi so dva pisatelja, dva filozofa, en profesor glasbe in še nekateri poklici. »Med nami ni nobenega preganjanega. Vsi smo uspešni in dobro plačani strokovnjaki,« je dejal voditelj gibanja, pisatelj Vytautas Petkevicius; tako kot skoraj vsi drugi iz grupe, član partije. »V partiji sem že 40 let. Perestrojka je moje zadnje upanje. Če ne bo uspeša, bom izstopil iz partije«. Glavni cilji te grupe za perestrojko so:

Gospodarska neodvisnost republike. Ne govorijo od politični samostojnosti ali celo odcepitvi.« Dozdaj smo delali po ukazih iz Moskve,« je nadaljeval pisatelj. V Moskvi se ne ozirajo na našo kulturo in na naše želje temveč zganjajo kolonializem. Vemo, da smo odvisni od razvoja vse SZ, toda doma, v Litvi hočemo odločati sami.

Zahtevamo, delno pa je tej naši zahtevi že tudi ugodeno, litovščino kot drugi uradni jezik poleg ruščine. Zahtevamo več neponarjene litovske zgodovine v šolah. Do zdaj je bilo za zgodovino Litve predvidenih v vsem srednješolskem urniku samo 12 ur. Tako ne more obstati noben narod, ne more biti internacionalizem, kajti samo skozi vrata lastne zgodovine lahko človek razume ostali svet.

Zahtevamo, je še dejal profesor Petkevicius, več spoštovanja do narave. Kultura in jezik sta pomembna, pomembnejše pa je, da imamo okolje, v katerem bomo lahko živeli. Naša neposredna naloga je ustaviti gradnjo tretjega bloka jedrske elektrarne Ignalina, ker ni povsem dognan. Nismo proti jedrski energiji, pač pa proti zastareli tehnologiji. Ne rečemo, da bo vse dobro, če bo vse le v litovskih rokah. To ne, vsekakor pa upamo, da bo naš svet boljši, če ga bomo res vzeli v svoje roke, saj gre vendar za našo deželo, za domovino, v kateri živimo.«

kako sovjetska letala v nizkem poletu preletavajo glavno mesto Reval, na meji pa je stalo 20 sovjetskih divizij, desetkratna pomoč. Vprašal je, ali Estonija lahko pričakuje nemško pomoč, če bi prišlo do sovjetske invazije. Dobil je kratek odgovor: nihče ne sme tvegati spora s SZ.

Estonska je bila sama. Zahodne sile, ki so po koncu 1. svetovne vojne vzele baltske države v zaščito, so bile zapletene v vojno z Nemčijo in pred zborom niso mogle obvarovati niti Poljske, Skandinavske države se niso hotele vmešavati, sosednja Letonska pa je tudi kazala več strahu kakor pa zavezniške zvestobe. Estonska je spoznala, v kakšnem položaju je. Nemčija je bila tiste dni za veznica SZ, zato je bila takoj pripravljena zapreti Vzhodno morje za vsako pomoč, ki bi prihajala v Estonijo.

Državni predsednik Konstantin Päts, soustanovitelj republike, je bil mnenja: »Naša glavna naloga je obvarovati estonski narod in Estonijo pred sedanjo veliko vojno.« To je pomenilo samo eno: popustiti pritisku. Zunanji minister Selter je vedel, kaj se pripravlja, zato je svetoval svojim uradnikom, naj si pravočasno priskrbijo tuja vstopna dovoljenja.

Nečesa vlada v Revalu ni vedela: Že pred enim mesecem je bil narejen križ čez Estonsko in sicer s tajnim protokolom k nemško-sovjetskemu nenapadalnemu paktu. Tam ni bila vpisana le razdelitev Poljske,

York Timesu. Tudi letonska vlada je bila obveščena z več strani. Nemški diplomati so dobili nalogo, da demantirajo vse, kar bi se v javnosti pojavilo o tajnem protokolu.

Nasedli Stalinu

Predsednik Konstantin Päts je 27. septembra zjutraj poklical nemško-baltskega barona Wilhelma Wrangla, člana estonskega državnega sveta. Ker je bil prepričan, da se SZ ne bi več umaknila z ozemlja, ki bi ga zasedla, ga je obsedla misel, da bi kazalo kot rešitev mobilizirati estonsko vojsko in jo postaviti pod skupno nemško-sovjetsko poveljstvo. Wrangel naj bi ta predlog posredoval Berlinu. To je bil čas, ko je nemški zunanji minister von Ribbentrop drugi potoval v Moskvo, da bi začrtal poljsko-sovjetsko mejo. Estonska delegacija je tedaj čakala v Kremlju na Molotova. Ta je prišel in nastopil z novimi pogoji, s katerimi je šokiral delegacijo. Poleg oporišč je SZ zahtevala še dovoljenje za stacioniranje 35.000 sovjetskih vojakov.

Estonska delegacija se je v Kremlju pogumno bojevala za svobodo svojega naroda. Še pomisliti niso hoteli na zasedbo svoje države. Tedaj se je na prizorišču pojavil Stalin. Zai-gral je vlogo dobrodošnega Gruzijca, razumevajočega za bojazen majhnih narodov pred

velikoruskimi zahtevami komisarja Molotova. Sicer je tudi sam opozarjal: »Lahko se vam zgodi tisto, kar se je Poljakom. Poljska je bila velika država. Kje je zdaj Poljska?« »Pri vas se ne bomo tako obnašali, kakor so se Nemci na Češkoslovaškem.«

Zvečer 28. septembra 1939. so Estonci popustili. Podpisali so pogodbo o priključitvi, samo da bi »svoj narod obvarovali pred zasedbo in delnim uničenjem«. Predsednik Päts je bil pomirjen. Zaupal je zagotavljanju, da se nihče ne bo dotaknil estonske suverenosti. Tričetr let kasneje se je znašel v nekem sibirskem taborišču.

Druga je bila na vrsti Letonska. 28. septembra 1939. je prišlo na mejo 16 sovjetskih divizij, 2. oktobra pa so poklicali v Kremelj zunanjega ministra Wilhelmsa Muntersa. Stalin je rad zaigral velikodušnega diplomata, zato je mirno pripovedoval o razdelitvi vplivnih področij med SZ in Nemčijo. »Lahko bi vas zasedli, Nemci ne bi imeli nič proti. Toda, mi ne mislimo zlorabljeni svojih pravic.« Nadalje je govoril, da SZ potrebuje pristanišča, letališča in garnizije na Letonskem, da bi se zavarovala pred množičnim nemškim napadom. Ne kaže se zanašati na pakt o nenapadanju. »Med nacizmom in komunizmom bodo vedno razlike«, je menda dejal Stalin.

Zasedbo baltskih držav so sovjetski politiki kaj radi razlagali kot pridobivanje časa za obrambo pred nemškim napadom. Toda, navzočnost močnih sovjetskih enot v baltskih državah ni kaj prida zadržala nemškega prodora proti Leningradu leta 1941. Sovjetske čete niso bile pripravljene na obrambo. Molotov je svojemu letonskemu kolegu takole razlagal sovjetske motive na Baltiku: Status quo iz leta 1920, ko je morala SZ, izčrpana zaradi državljanske vojne in tuje intervencije skleniti mir z novo ustanovljenimi baltskimi republikami, ni mogel trajati večno. Že Peter Veliki je spoznal, da potrebuje izhod na morje. Dejal je tudi, da SZ ne verjame kaj prida v nevtralne baltske države, to je za nas prenevarno,« je menil Molotov.

Ponovljen primer

Po estonskem vzorcu so tudi za Letonsko pripravili dogovor o pomoči. SZ bi šele po vojni umaknila svoje garnizije iz Letonske. Pakt so podpisali 5. oktobra 1939. Stalin je znova zagotavljal, da se ne bodo vmešavali v letonske notranje zadeve. Predsednik države in premier Karlis Ulmanis, vladal je kot kakšen diktator, je napovedal svoj odstop in se pripravljal, da bo pobegnil iz države. Ostal je doma, ker je Stalin dejal, da v Rigi ne bo sovjetske garnizije in ker so bili domači komunisti naenkrat tako pohlevni. Leta 1940 so predsednika Ulmanisa deportirali na sovjetski vzhod.

Tretja je bila na vrsti Litva. Letonski zunanji minister Munters in njegov litovski kolega Juozas Urbšys sta si v Kremlju kar podajala kljuge. Nenadoma so v Kremlju goste presenetili. Litovcem so hoteli vrniti njihovo staro glavno mesto Vilno. V začetku dvajsetih let so Vilno anektirali Poljaki, leta 1939, po razdelitvi Poljske, pa je prišla pod sovjetsko oblast. Darilo ni osladilo grenke pilule, ki jo je pripravil Molotov: Pakt o pomoči, stacioniranje 50 000 sovjetskih vojakov in pogodba o izročitvi mejnega Mariampola Nemcem.

Litovci, ponosni na tradicijo nekdanje Velike kneževine, katere meje so v srednjem veku segale od Vzhodnega morja skoraj do Črnega morja, so se začeli braniti. Pogajanja so se vlekle dneve dolgo in predvsem na nemški strani povzročala precej negotovanja. Neposredno pred začetkom 2. svetovne vojne si je tretji rajh zamen prizadeval, da bi pridobil Litovce za pohod na Poljsko. Nemci so si še vedno prizadevali za prijateljstvo majhnega sosesa, zdaj pa jih je Molotov očrnil kot tatove zemlje.

S svoje strani so Litovci ponudili SZ pakt o sodelovanju in pomoči, vendar brez garnizij, da ne bi svoje države ponižali na raven vazalske kneževine. Molotov ni popustil: »Gospodje moji, Litva ne sme pozabiti, v kakšnem stanju je zdaj Evropa. Ne vemo, kaj se bo zgodilo na zahodu. Nemci se utegnejo obrniti proti nam, če bodo na zahodu zmagali. Litva je za sovjetsko varnost pomembnejša, kakor sta Letonska in Estonska.« Zunanji minister Urbšys je bil v enakem primežu kakor marca 1939, ko mu je Ribbentrop z grožnjo s silo iztrgal Memel. 10. oktobra 1939 je v Kremlju podpisal pakt o sodelovanju in tudi o sovjetskih garnizijah v Litvi. V Kovnu se je minister Urbšys sestal z britanskim konzulom in mu zaupal, da je edina rešitev za Litovce zmaga zavezničkov in obnovitev njihovega političnega ugleda. Tako kot on so upali tudi politiki v Rigi in Revalu, da bodo nekaj let že vzdržali, nakar jih bodo osvobodile zahodne sile ali pa morada Nemčija.

O tem, kakšna bo usoda treh baltskih narodov, je bilo vse jasno vsaj nekje: v berlinskem zunanjem ministrstvu. Scenarij jim je bil znan: pod zaščito Rdeče armade bodo baltski komunisti izvedli »proletarsko revolucijo«. Ko bodo zmagali, tako je napovedoval nacistični strokovnjak za SZ Fritz von Twardowski, bodo vse tri republike verjetno pristopile k Zvezi sovjetskih republik. Zaradi tega je treba zelo previdno že zdaj pripraviti izseli-

tevno vojno, izsiljena izselitev Nemcev iz njihove 700-letne domovine. Ni jih izgnal Stalin, pač pa je šlo za mednemško prisilno izselitev.

Tragedija baltskih narodov se je nadaljevala poleti 1940. Z očitkom, da so tri države konspirativno delovale proti SZ, so njihovo ozemlje povsem zasedli. Nove vlade so pod sovjetskim okriljem organizirale referendum, katerega rezultat je bil že vnaprej znan: priključitev k SZ. Vzporedno s tem so se začele množične aretacije med inteligenco treh držav. Neposredno pred nemškim vdorom v baltske republike poleti 1941. so odpeljali v Sibirijo desetstisoče žensk in otrok. Ko so se Nemci leta 1944 umikali, je z njimi zbežalo na zahod 200 000 prebivalcev baltskih držav. Po koncu vojne je Stalin še enkrat deportiral v notranjost SZ stotisoče prebivalcev treh držav, obenem pa so se Rusi množično naseljevali po izpraznjenem ozemlju.

Želje Estoncev, Letoncev in Litovcev, da bi živeli v svobodi, ni bilo mogoče zatreti niti v pretekli polovici stoletja. Po kioskih, blagovnicah in v papirnicah treh baltskih republik prodajajo značke v narodnih barvah baltskih narodov. To so že dosegli – poleg državne smejo imeti tudi nacionalne, narodne zastave. »V Stalinovih časih si dobil za takšno manifestacijo za narodno zastavo 25 let zapora, pod Brežnjevom pa samo še tri leta«, je pripovedoval neki Litovec. »Če se kje zberejo stotisoči, da bi demonstrirali, plapolajo samo že narodne zastave,« se veseli preprosti ljudje.

Resnica prihaja na dan

Dozdaj je v šolskih knjigah pisalo: leta 1940 so Rusi pomagali vzpostaviti v Litvi socializem. Zdaj temu pravimo okupacija. V rabi so že zgodovinske knjige iz časov pred letom 1939, ko je bila Litva še samostojna. V časopisu z naslovom »Gibanje«, je še dejal isti Litovec, so objavljeni dokumenti

Današnja Vilna, glavno prizorišče sedanjih dogajanj v Litvi. Na mestih, kjer so njihovi očetje pred 40 in več leti opazovali zaton samostojnih republik, se zdaj zbirajo njihovi otroci in vnuki ter protestirajo zoper krivice, ki se jim dogajajo.

tev Nemcev iz pribaltskih republik.

Izseljevanje in priključitev

Ko je v drugi polovici septembra 1939 grozilo neposredno vkorakanje sovjetskih čet v Estonsko in tudi v Letonsko, se je začela v Berlinu in med folksdojčerji v Baltiku širiti panika. Nemški Kulturbund v Revalu je dal takoj tiskati 12 000 trijezičnih izkaznic, da bi se letonski državljani nemškega rodu lahko legitimirali sovjetskim vojakom kot Nemci. Histerično je reagiral tudi nemški odposlanec v Rigi Ulrich von Kotze. V Berlin je sporočil, da je 60 000 folksdojčerjev in 3000 razvaljanov Tretjega rajha neposredno ogroženih ter zahteval zanje dovolj ladij, da bi jih odpeljale v tretji rajh. Začel se je prvi množični pregon med 2. sve-

o sporazumu med Ribbentropom in Molotovom. V Vilni vsak pozna te dokumente, na vseh koncih in krajih razpravljajo o njih.

Kdor hoče v zgodovinskem muzeju osvežiti znanje zgodovine o Litvi in Litovcih, mora znati litovski jezik ali pa ruščino. Tako lahko prebere, da je Litva postala ruska potem, ko so Rusi pregnali od tu Napoleona, zve pa tudi za ozadje rdečih napisnih tabel na ulicah glavnega mesta z letnico 1918-1988. Tedaj, leta 1918, je dobila Litva kot del Rusije boljševiško vladlo. »Toda«, pripoveduje vodič, »boljševiki so imeli toliko težav z opozicijo doma, da se je ponudila priložnost: Litovci so se uprli in dobili leta 1919 neodvisnost. Dobili so demokratično državo in vzdržali do leta 1949.«

Florjan Lajmiš

Naša organizacija

Na obisku pri svojih

Konec oktobra je bilo na seji odbora borcev 9. brigade sklenjeno, da tudi v letošnjem novembru obišejo grobove soborcev, ki so pokopani v Srpskih Moravicah in se obenem srečajo z borci občine Vrbovsko. Slednje je bilo namenjeno spominu na 45 let prihoda 18. slovenske divizije v Gorski kotar. Pot na Hrvaško naj bi opravila skupna delegacija odbora 9. brigade, 18. divizije in občinskega odbora ZB Kočevje.

li z jurišem; da je proti vzhodu Vrbovko, katerega so v večdnevni bojih zasedli za ceno 14 mrtvih in 23 ranjenih; da se na desni strani nahaja Mrkopač, prav pod njimi pa Srpske Moravice, kjer jih pričakujejo dobri ljudje.

Kljub slabemu vremenu in delavniku so prebivalci kraja ob Dobri sprejeli nekdanje slovenske partizane nadvse slovesno in prisrčno. Predstavniki ZB in drugih političnih organizacij, nekaj šol-

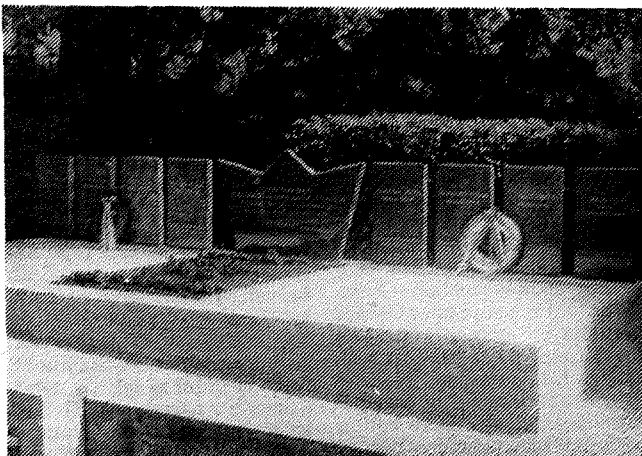
leženci odšli na mestno pokopališče, kjer je veliko in zgledno vzdrževano partizansko grobišče, kakršnih je redko najti tudi v večjem kraju. V njem počiva 26 borcev 18. divizije, od teh polovica iz 9. brigade. Žalostinki mestne godbe je sledilo polaganje vencev, učenci pa so k vsakemu nagrobnemu kamnu dodali po nagelj.

Sledila je majhna slovesnost. Na njej je delegacija, v znamenju trajnega zaveznitva hrvaškega, srbskega in slovenskega naroda, izročila krajevni organizaciji ZB Srpske Moravice plaketo in priznanje odbora 18. divizije NOV Slovenije. Potem so prisotni zavzeto poslušali nekdanjega političnega komisarja te divizije Dušana Gorkiča, ko je ob podelitvi odličja pojasnil namen in pomen izročenega priznanja ter poudaril, da je to hkrati izraz zahvale goranskim organizacijam Zveze borcev za vzorno negovanje grobišča žrtev skupnega boja za svobodo. Takratni namestnik komandanta 9. brigade Alojz Bele-Tiček pa je na kratko prikazal bojne poti Devete med bivanjem v Gorskem kotaru, potem pa je Milan Rajnovič opozoril na pomen in potrebo takšnih srečanj.

Skupno kosilo je pravzaprav pomenilo nadaljevanje priložnosti za kratke sprehode v preteklost. V nevezanem, vendar nič manj odgovornem pogovoru, so bili potrjeni predlogi, da bodo v prihodnje vabljeni na podobna snidenja tudi mladi in zlasti tovarišice, saj so te v večini pomagale borcem, tako v zaledju kot na položajih.

»V mislih in srcu vas imamo«, so bile zadnje besede poslovnega nagovora Dušana Gorkiča. Potem so mahanje rok in medklaci »Doviđenja!« pospremili partizansko delegacijo na pot nazaj v Slovenijo.

Velimir Kraševac

Grobišče borcev 18. divizije v Srpskih Moravicah

V ranem deževnem jutru 3. novembra je krenila delegacija iz Ljubljane preko Kočevja na Hrvaško. V Delnicah jo je objel nalet snega, ki je borce spomnil na zasneženo pot od Gerova do Lokev in naprej, katero so s težavo premagovali novembra 1943. V obujanju spominov na takratne čase, kraje, dogodke in ljudi, so se borci pripeljali do Vučinić sela in tam za nekaj trenutkov ustavili. In kot kompas natančno je spomin tolmačil, da je pred njimi Ravna Gora, ki so jo v noči na 8. december 1943 zavze-

ske mladine in prebivalstva so borcem zaželeli dobrodošlico in jih pospremili v lepe prostore reške banke, kjer so si že zares stari prijatelji in znanci izmenjali prve pozdrave. Hrvaška, srbska in slovenska govorica so se zlivale v eno gorečo željo, da še naprej ostanemo resnično tako svoji.

Medtem so se pred spomenikom padlih borcev kraja zbrali ljudje h komemoraciji. Tudi delegacija slovenskih partizanov je pri spomeniku položila venec in se priklonila žrtvam. Zatem so vsi ude-

Mladinsko prostovoljno delo

Stroge zahteve – pozitivna selekcija

O mladinskem prostovoljnem delu smo vajeni govoriti in brati v poletnih mesecih. Toda, za življenje akcij je pomembno, da tudi v t. i. »mrtvi sezoni« ne zamrejo. Tega se v Centru za MPD pri RK ZSMS dobro zavedajo, zato v teh jesenskih mesecih potekajo ocene preteklega, tehtanje in načrtovanje akcij v prihodnje. Kakšne premike je treba narediti v oblikah in vsebinah današnjega mladinskega prostovoljnega dela? Kakšno naj bo mesto MPD v današnji družbi? Ali je številčnost Centra zadostna? In še je vprašanj, ki zahtevajo odgovor.

Zasedal je tudi koordinacijski odbor podpisnikov Družbenega dogovora o MPD za obdobje 1986/90. Preteklo brigadirsko sezono je ocenil za uspešno, še zlasti zaradi pozitivnih izkušenj pri organiziranju in izvajanju novih oblik mladinskega

prostovoljnega dela. Zmanjšano zanimanje za udeležbo mladih na klasičnih MDA torej ne more zasenčiti prihodnosti brigadirstva, še toliko bolj, ker je letos tudi slovensko politično vodstvo pokazalo zanimanje za akcije mladih – v takšni ali drugačni obliki. Morda pa je prav to znamenje, da si prostovoljno delo utira pot med pomembnejše družbene dejavnosti.

Kako bo torej prihodnje poletje? V letu 1989 lahko pričakujemo, da bo potekalo kar nekaj taborov in samo štiri klasične MDA. Center za MPD je že oblikoval kriterije za organiziranje akcij in posebnih oblik MPD, hkrati pa je postavil roke za njihovo prijavo. Kot oblika solidarnostne pomoči bodo akcije organizirane predvsem v manj razvitih območjih in tam, kjer bi bilo mladinsko delo potrebno za odpravljanje posledic naravnih nesreč

ter povsod, kjer je to racionalen način reševanja infrastrukturnih, kmetijskih, ekoloških in drugih problemov. Organizator akcij je dolžan prijaviti tista dela, kjer je smotno izrabiti delo brigadirjev, obenem pa mora opredeliti tudi zahtevnejša in strokovna dela, za katera morajo brigadirji obvladati določena znanja. Tabori bodo še naprej organizirani tako, da bodo lahko mladi skozi preverili, kar že znajo in obenem to znanje izpopolnili s prakso, pa naj bo to raziskovalno delo na socialnem področju, ekologija, računalništvo, kmetijstvo, veterina, arhitektura itd. Organizator taborov je dolžan zagotoviti skupini ustrezno strokovno pomoč.

Kdor namerava, mora obliko MPD prijaviti do 1. decembra. Do 31. decembra je treba natančno opredeliti programe, do 28. februarja pa mora biti izdelan finančni načrt vsake oblike MPD.

Živa Drole

Dodajamo brigadirsko utrinke JANUŠE STBILJ iz 7. d razreda osnovne šole 9. korpusa NOVJ Nova Gorica:

Brigadirski utrinki

»Prebuj se jutro. Po dolini se razprostira tanka zavesa meglice. Na robu vasi stoji poslopje, v katerem je čez dan zelo živahno. Zdaj vlada v njem popolna tišina. Le tu in tam se sliši iz gozda nežno ptičje petje in iz spalnic pritaženo dihanje brigadirjev in brigadirk. To jutranjo tišino prekine močan glas iz zvočnika, ki poziva brigadirje k vstajanju. Počasi se prebujajo. Namesto tišine napolni spalnice in hodnike živ žav številnih brigad, ki se odpravljajo na delo. Po zajtrku, ki nam vlije novih moči, se stlačimo v avtobus, kjer se vname boj za sedeže. Med najslajšim spanjem na sosedovi rami te znova zbudi komandirjev klic »Delat!« Živčna si popraviš lase, ki so te prej nežno božali in uspavali. V roke ti potisnejo mučilno brigadirsko orodje – lopato. Pljuneš v roke, ki niso vajene težkega dela, ter pridno začneš odmetavati zemljo. Potna kapljica si je končno utrla pot z umazanega lica. Svojo kratko pot je končala na utrujeni zemlji. Otrēm si čelo. Roka je mokra in lepljiva. Nič ne pomaga, stisneš zobe in zasadiš lopato v zemljo. Lopata je mokra, kajti počil ti je žulj. Živo bitje si. Pogledaš v oblake, pogladiš si lase. Zaveš se, da želiš občutiti toplino zemlje in mehke tra-

ve v jarku. Nemogoče. Nova potna kapljica je zajela dlan. Ne veš, od kod se jemljejo. Nenadoma te prešine pretresljiva logika; Utrudiš si se, ko si kopal jarek...

Tempo, tempo...
Stisneš ročaj lopate, zapreš oči...
Domača hiša...
Zakaj?
Kup odmetane zemlje počasi raste.
Zaželiš si vode in trenutek počitka, ki pride z njo...

Hlastno jo požiraš, kot bi bil posoda brez dna...
Užitek hitro mine.
Dvigneš veke.
Pred tabo dela človek.
Kako mu gre?
Ne moreš mu pogledati v oči. Zaveš se, da si sam, sam z navadno lopato in kupom zemlje...

Počasi se bliža čas vrnitve v naš drugi dom. Zaspano se pomikamo proti jedilnici. Končno se bliža večer! Komaj čakaš, da se odpraviš spat in da postaneš del nočnih iluzij. Še enkrat pogledaš roke v upanju, da jim bo naslednji dan bolje.

Tema se počasi spušča na dolino. Vsak čas bo poslopje zajel val tišine.

Ob šestdesetletnici ustanovitve Kluba koroških Slovencev Tako kot naši očetje in matere

»Koroška ni izgubljena, dokler mislimo nanjo in dokler delamo zanjo« – to si je kot vodilo svojega delovanja zapisal Anton Brandner po izvolitvi za predsednika v spominsko knjigo mariborskega pododborja Kluba koroških Slovencev. To je zapisal leta 1948, ko je že bilo jasno, da je tudi druga bitka za Slovensko Koroško izgubljena. Z njim kot predsednikom mariborskega pododborja vse tja do leta 1976, ko zaradi starosti ni hotel, pa tudi ni mogel več kandidirati, je to vodilo postalo vodilo delovanja mariborskega pododborja in je še danes vodilo Kluba koroških Slovencev v Mariboru. Ne le vodilo za njegovo delovanje – razlog za njegov obstoj, kajti koroško vprašanje še danes ni rešeno.

Naše delovanje v teh šestdesetih letih obstoja kluba je natančneje opisano v kroniki Kluba koroških Slovencev v Mariboru, ki bo v kratkem objavljena. (Kar so omogočili Mestna skupščina mesta Maribor, Kulturna skupnost mesta Maribor in Mestna konferenca SZDL Maribor.) Poskušal bom orisati vsaj nekaj temeljnih značilnosti načina in vsebine našega delovanja.

Zopet bom citiral Antona Brandnerja, ki je v svojem poročilu za občni zbor leta 1964 zapisal: »Klub koroških Slovencev nismo velika organizacija, saj štejeemo v Mariboru komaj 206 članov. Bolj podobni smo družini, koroški družini, kakor družbeni organizaciji, za kar nas

smatrajo.« Mislim, da je s tem zelo značilno in pravilno opredelil bistvo kluba. Misel na Koroško, njihovo izgubljeno domovino, ki so jo morali po nesrečnem plebiscitu zapustiti, je naše očete in matere vezala v veliko koroško družino, ljubezen do Koroške, zibelke slovenstva, nas veže še danes, čeprav mnogi med nami niso več rojeni na Koroškem ali niso po rodu Korošci. Prav tako kot naši očetje in matere se redno mesečno sestajamo, spremljamo dogajanja na Koroškem in razpravljamo, kaj bi lahko storili, da bi po svoje prispevali k ohranitvi slovenske besede na Koroškem. Kot v družini slavijo vsak jubilej, tako je bilo tudi v klubu. Ni bilo življenjske

ga jubileja člana oziroma članice, da se mu ne bi pisno izreklo vse najboljše k njegovemu jubileju. Pa tudi v tistih težkih trenutkih, ko pride slovo, so našli tople, tolažilne besede za svojce. To je bila značilnost mariborskega kluba, ki je drugi klub niso imeli.

Dne 28. 5. 1950 so člani obiskali grob Lovra Kuharja-Prežihovega Voranca in njegov dom na Prežihovem vrhu. Spominjali so se takrat tudi 5. 6. 1948, ko jih je Prežihov Voranc obiskal na njihovem sestanku, in njegovih besed: »Dokler bo slovensko ljudstvo po Koroškem pelo, bo imelo vero vase in se zanj ni treba bati.« In takrat se je rodila tudi zamisel o ustanovitvi Sklada Prežihovega Voranca, v katerem naj bi se zbirala sredstva, ki bi bila ključno namenjena podpiranju kulturnih prizadevanj koroških Slovencev.

Z zbori širili pevsko kulturo

Zanimivo je, da se je delovanje sklada – morda sledeč Prežihovim besedam – usmerilo prav v širitev koroške slovenske narodne pesmi, v organiziranje številnih

turnej koroških pevcev v Maribor in bližnjo okolico. Leta 1953 so koroški pevci na povabilo Sklada Prežihovega Voranca prvič gostovali v Mariboru. To gostovanje je sledilo nenadni odpovedi nastopa na Ljubljanskem velesojmu. Zbor nastopajočih je bil sicer še maloštevilen, štel je samo 30 pevcev. Toda njih število se je večalo iz leta v leto in je kmalu doseglo število 280 nastopajočih.

Ti številni koncerti koroških pevskih zborov niso le navdušili številnih poslušalcev v Mariboru in v krajih, kjer so še nastopali; vzbujali

so v njih tudi ljubezen do lepe koroške slovenske pesmi in širili ter utrjevali zanimanje za usodo slovenskega naroda na Koroškem, mnogo so prav gotovo prispevali tudi k širitvi pevske kulture, kar je dokazovalo povečano zanimanje tudi na Koroškem in številni porast pevskih zborov.

Sklad Prežihovega Voranca je v začetku organiziral te koncerte v tesnem sodelovanju le s Slovensko prosvetno zvezo, sledeč pač takratni naši uradni politiki, ki dolgo časa ni želela priznati stvarnosti na Koroškem. Šele leta

1974 je prišlo do sodelovanja z obema osrednjima kulturnima organizacijama na Koroškem in to na pobudo odbornika sklada prof. Simona Dobernika, delegata našega kluba v upravnem odboru sklada.

Na koncertu koroških pevskih zborov dne 23. 3. 1974 so tako prvič skupno nastopili pevski zbori obeh osrednjih organizacij – Slovenske prosvetne zveze in Kršćanske kulturne zveze in tako je ostalo do danes.

Zadnji koncert, ki ga je organiziral Sklad Prežihovega Voranca, je bil dne 17. 4.

Nastop Plazniških deklet na Koroškem večeru v Mariboru

Jože Natek

Šola nekoč in danes

Dragi mladi in ostali bralci naše mladinske strani, tokrat si že posebej preberite ta dva sestavka – eden govori o tem, kako je bilo v stari šoli, ki so jo obiskovale današnje babice, drugi pa o vragolijah v sodobni šoli, v šoli njihovih vnukov. Zdi se mi, da je nabritost enih in drugih mladih ukaželjnežev kar podobna, le da si včasih niso toliko upali kot danes. Sicer pa, kot že rečeno, preberite, presodite, primerjajte, kaj bi se zgodilo, če..., še kaj pripisite in nam seveda pošljite.

Živa

Strah jih je bilo temne kleti

Stara mama mi je pripovedovala, kako je bilo pred vojno v budanjski šoli, ki jo je obiskovala od leta 1920 do 1928. Takrat so imeli tudi eno uro italijanskega jezika na teden. Stara mama se zelo dobro spominja dveh dogodkov. Prvi je iz drugega razreda: Italijanski učitelj jo je nekega dne poklical pred tablo, da bi v italijanščini napisala besedo »jama«. Ker tega ni znala, jih je s palico dobila po roki.

V budanjski šoli imajo še danes pod stavbo veliko klet. V njej je zelo globok vodnjak. S tem vodnjakom jih je učitelj strašil, češ da bo iz njega prišel hudič, če ne bodo pridni. Nekega dne je cel razred razgrajal, zato jih je učitelj zaprl v klet. Bilo jih je strah, pa so se sklenili poboljšati. Po eni uri jih je učitelj spustil ven.

Prepričan sem, da je danes bolje hoditi v šolo kot nekoč, saj te ne kaznujejo več tako kot včasih, pa tudi pouk je v domačem jeziku.

PETRA KRAŠNA, 5. a
OŠ Vipava

Kaj bom naredil, da se bo stanje v razredu spremenilo

V letošnjem letu smo še slabši kot lani. Nekaj bo treba ukreniti. Na žalost nas graje in kazni niso spametovala. Prav bi bilo, da brez groženj dokažemo, da smo za eno leto pametnejši. Do sedaj je veljalo, da je frajer tisti, ki si dovoli manjše ali večje prekrške med poukom in odmori. Naj od sedaj naprej velja, da je junak tisti, ki se bo najbolj držal pravil lepega vedenja! Zase lahko obljubim, da bom nehal motiti pouk z neumestnimi pripombami in tudi za zavese se ne bom več skrival. Prepeči naj si sežejo v roke. Tožibabe naj dajo roko na srce in priznajo, da si velikokrat same skuhamo kašo. Hkrati pa se bomo vsi potrudili za boljši učni uspeh.

Imamo to srečo, da nas starši in razredničarka razumejo. Velikokrat naše prekrške pripišejo mladostni nepremišljenosti, ne pa namerni hudobiji. Ker nam želijo le najboljše, zaslužijo, da se potrudimo tudi zaradi njih.

KLEMEN DROLE, 6. a
OŠ Tone Čufar
Jesenice

Lenoba

Lenoba – nadloga po naših možganih se spreha in nagaja. Ko pa je preveč lenobe, se vsi jezimo, ker nič ne naredimo.

MATJAŽ LJUBOJEVIČ, 8. c
OŠ Antona Ukmarja
Koper

Po poteh Brežiške čete

Tri leta so minila in spet se je pohod po poteh Brežiške čete odvijal po nekdanjih partizanskih stezah v okolici Pišec. Pohodniki smo odšli na pot ob 9.30, še prej pa smo dobili vsa potrebna navodila, da se ne bi kdo izgubil.

Bilo nas je veliko. Pot nas je vodila skozi sadovnjake, vinograde in temne gozdove. Naš cilj je bila sedem kilometrov oddaljena Šulčeva kmetija na Osredku. Med vojno so se pri tej kmetiji spopadli partizani in Nemci. Po ogledu tega kraja smo zavili nazaj proti Pišecam. Pot nas je vodila navzdol. Nekateri smo tekli in veliko prej prišli v Pišce. Večina pohodnikov pa je hodila cele štiri ure.

Veliko pionirjev, mladincev in odraslih je enkrat tekmovalo v orientaciji. Med pionirji so tekmovalci naše šole zasedli drugo mesto. Sicer pa so bili tekmovalci zbrani iz cele Slovenije. Najbolj uspešni so bili Idričani.

Po končanem pohodu in tekmovaljih smo pili čaj in jedli partizanski golaž. Na pohodu mi je bilo všeč. Sklenil sem, da se bom tega pohoda udeleževal vsako leto.

GREGOR DUŠIČ, 3. r.
OŠ »Maks Pleteršnik«
Pišce

Zareze kot gube

Moj dedek je bil v mlajših letih mizar. Imel je svojo delavnico, ki stoji še dandanes.

Vanjo odpirajo stara, zeleno preplekana vrata in ko vstopiš, moraš paziti, da ne padeš po stopnicah, ki je natanko pred vrati. Majhna okna s križi in počenimi ter prašnimi šipami so obrnjena na cesto. Pred okni je lesena, že črvena miza in če stojiš za mizo, vidiš naravnost na cesto, ki sega skoraj do višine oken. Miza ima ogromno zarez, ki so nastale od dela na njej. Te zareze so kot gube, gube starosti. Miza ni nikoli prazna. Na njej so skobelniki različne velikosti, med katerimi največji meri meter in še več. Na mizi so tudi lesena merila, kladiva, ročne žage in razni mizarski pripomočki, za katere sploh ne vem imen. V predalčkih, ki so vklešani v mizo, so nametani zarjaveli žebelji vseh vrst, zraven pa so še – kdo ve od kod – delci različnih predmetov. Okenske police so preobložene s pločevinkami z lepilom, z laki za les, z žbelji, z različnimi mastmi, za katere sploh ne vem, čemu slu-

žijo. Vse skupaj pa je pokrito z debelo plastjo prahu. Med okni visi stenska omara, ki jo je dedek najbrž izdelal sam. Polna je mizarskega orodja, škatlic z risalnimi žebeljčki, kozarcev, vzmeti, žarnic in še številnih drugih stvari. Desno od mize je stena, na katero so naslonjene deske vseh mogočih debelin, velikosti in oblik. Nad deskami visijo na prašni in umazani steni zelo stara kolesa z gumo ali brez nje. Med gumami so tudi nekakšne omarice, ki so obešene previsoko, da bi jih odprli in zato nikoli nisem zvedela, kaj je v njih. Tudi z lesenega stropa visijo stare žage, ki jih je že načela rja. V kotu je kup žagovine in skoblancev, ki jih babica in dedek uporabljata za kurjenje. V drugem kotu stoji velika peč, s katero se segreva vsa hiša. V delavnici je zato tudi zmeraj toplo. V tretjem kotu sameva tabla in če obrišeš prah z nje, se pokaže napis: Vučko Martin – Mizar. Tabla priča o davnih dneh, ko je bila delavnica še polna življenja.

ANITA SRAKA, 7. b.
OŠ Kerencičevih Pesnica

Knjižnico bomo redno obiskovali

Bila je druga šolska ura. Ko je pozvonilo, je prišla tovarišica in rekla, da gremo v knjižnico. Bili smo veseli. V knjižnici nam je knjižničarka prebrala seznam knjig, ki jih moramo

Zvezali so mu oči, da ne bi kaj izdal. Nekega dne je straža opazila, da je v bližini sovražnik. Hitro so izpraznili bolnišnico in odpeljali ranjence. Očeta so skrili v listje. Ko je bil

prebrati za bralno značko. Pogovarjali smo se o knjigah, ki smo jih že prebrali.

Lepo je bilo poslušati prijazno knjižničarko Livijo. Prebrala nam je tudi odlomek iz knjige Moj oče partizan. Ta zgodba je resnična in zelo lepa. Žalostno je bilo tisto, kar se je dogajalo med vojno.

Oče je pripovedoval sinu Tinču zgodbo o vojni. Pripovedoval mu je in slikal. Bil je namreč slikar. Tudi on je bil ranjen. Nosili so ga na nosilih.

sovražnik že daleč, so ga prišli iskat. Rane so se mu čez nekaj časa zacelile in takrat se je spet pridružil partizanom v bojnih vrstah...

Vse smo napeto poslušali zgodbo in knjižničarka nas je pohvalila, da smo bili pridni. Tudi na njena vprašanja smo odgovarjali. Če bi bilo za oceno, bi vsi dobili petko. Sklenili smo, da bomo našo knjižnico pogosto obiskovali.

ANAMARIJA BABIČ, 3. b
OŠ Drago Bajc
Vipava

KRAMLJANJE KRAMLJANJE KRAML

Vi imate dedka, dedki imajo vas

Dragi mladi prijatelji, kako žalostno bi bilo, če vi ne bi imeli vaših dedkov (in seveda babic!), pa kako bi bilo dolčas, če oni ne bi imeli vas! Dedek vedno najde čas za svojega vnuka, babici se ljubi pripovedovati, pri babici in dedku se ponavadi sme tisto, kar se pri starših ne sme, onadva razumeta velike in male skrbi »petošolcev« in še pa še je takih drobnih naklonjenosti, da se ta dva rodova med seboj najbolje razumeta. Če le preberete tole prisrčno izpoved TOMAŽA VIDRIHA iz vipavske osnovne šole o življenju njegovega dedka, ki ga ima zelo zelo rad, vam bo vse jasno:

»Imam dedka, ki živi v Podbregu blizu Podnosa. Ima 78 let. Rodil se je v zelo revni družini. Večkrat so bili doma lačni, ker jim je primanjkovalo kruha. Z osemindvajsetimi leti je odšel v italijansko vojsko. Bil je tudi v ujetništvu v Angliji. Od tam si je prinesel kovček, ki si ga je sam napravil in ga še sedaj hrani za spomin. Po vojni se je spoznal z brhkim dekletom, mojo babico in se z njo kmalu poročil. Rodili so se jima otroci.

Moj dedek je bil po poklicu kolar. Žal ta poklic danes izumira. Ker je hudo zbolel, ne more več

Za koga pa bi babice pekle najboljše slaščice, če ne bi imele vas, svojih vnukov in vnukinj?

delati. Večino dneva je v postelji. Babica mu streže in ga neguje. Vsak dan ga obiščem. Imam ga zelo rad. Moja skrita želja je, da bi dedek ozdravel in živel tako kot prejšnja leta.

Dragi Tomaž, tudi jaz želim, da bi tvoj dedek ozdravel. Le rad ga obiskuj, saj si tudi ti kosček njegovega življenja, njegovih sanj in prepričana sem, da mu takrat, ko prestopiš prag njegove sobe, dan postane svetlejši.

Nekateri med vami, naši mladi dopisniki in bralci, nimate več dedkov, morda jih sploh niste poznali. Toda oni živijo v vas. Zarisali so se vam v srce s svojim življenjem in delom, s poklici, ki danes že izumirajo, skozi pripovedi vaših staršev, skozi malenkosti, ki so ostale za njimi in so za druge morda celo nezanimive, za vas pa zelo zelo pomembne. Na primer, morda je vaš dedek rad hodil z rokami, prekrizanimi na hrbtu, in kar vidim vas, kako – ponosni na to njegovo gesto – tudi vi tako stopate. Ali pa ste si zapomnili kako pesem, ki vas jo je naučil. Morda vam skozi misli večkrat preleti kak rek, ki ga je vaš dedek že iz navade povedal ob tej ali oni priložnosti.

Eno je gotovo: če boste veliko skupaj z vašimi dedki in babicami, se boste veliko naučili. Zato jih pozorno poslušajte. Še vedno velja, da starejši bolje poznajo svet in življenje, čeprav vsaka mlada generacija znova misli, da so »stari« preživeli in da bodo lahko gradili svet samo na »sodobnosti«.

Pa veliko prijetnih uric z vašimi dedki in babicami vam želim; in seveda obratno – tudi dedkom in babicam!

Živa

KRAMLJANJE KRAMLJANJE KRAM

Želim, da ga spoznate...

Doma je blizu šole. Ima črne lase, ki mu segajo skoraj do vratu. Nosi tudi brke, s katerimi večkrat nevede miga. Vedno je nasmejan in dobre volje. Rad pomaga hišniku in išče prstovolje za delo.

Tudi oči ima rjave. Zelo rad poje in vodi tudi pevski zbor. Posebno rad se zabava in šali z mladimi. Rad se pogovarja in ga vse zanima.

Pri vseh delovnih akcijah, ki so v kraju, je zraven. Ima nek posebni stil hoje, po katerem ga spoznaš že na daleč. Tudi hodi hitro in se mu vedno nekam mudi.

Kadar s prostovoljnimi delom ni kaj v redu, navadno hitro vse sam popravi. Ko vsi šolarji in učitelji odidejo domov, še vedno hodi okrog šole in gleda, če je vse v redu.

To ni nihče drug kot naš ravnatelj Miha Haler.

MILOŠ IVANOVIČ, 5. r
OŠ Artiče

Naš turizem

Rogla si zasluži Škorpijona

Pisali smo že o tem, da smo preživeli čudovit izlet na Roglo, vendar moramo na tem športnorekreativskem središču ponovno spregovoriti.

Izlet ne bi bil pravi izlet, če se ne bi na njem spomnili tudi svojih domačih in najboljših prijateljev. Tako je bilo tudi z nami. Pokupili smo 26 razglednic in jih zavzeto pisali na kolenih, na ležiščih in vsepovsod. Oddali smo jih v poštni nabiralnik v hotelu Planja na Rogli. V bližini smo videli tudi skrinjico z napisom »Glasujte za turistični nagelj!« Zmo hoteli kaj napisati, vendar smo se premislili in zdaj vemo, da smo storili prav.

Naši domači in mi že tri tedne čakamo razglednice, ki smo jih oddali v hotelu Planja. Do danes nismo prejeli še nobene. Čeprav velja za Roglo še

»predsezona«, mislim, da se vsi skupaj preveč brezbrizno vedejo od tistih redkih gostov, ki jih imajo v tem času. Kaj pa naj bi gost počenjal zdaj na Rogli? Bazen ne obratuje, disca ni, dvorana s športnimi rekviziti je odprta le tri ure na dan itd...

Si s takim »predsezonskim« delom zasluži Planja svoj turistični nagelj?

Mogoče bodo naše razglednice vzeli iz predala, ko se bo začela prava zimska sezona?! Ko bi jih vsaj takrat!

Nimamo pravice podeljevati nobenih odličij in graj, ampak sami pri sebi smo Planja na Rogli »prišli« lepega turističnega škorpijona. V upanju, da bodo mislili na ljudi, ki tudi v predsezoni pričakujejo od njih to, kar jim gre.

MOJCA VUČANJK
OŠ Artiče

Izvirno leposlovje v programu založbe Borec v letu 1989

Na izid čakajo naslednja dela:

Jože Dular: Na drugi strani Krke (skupaj z Dolenjsko založbo)

Ivo Zorman: Nazadnje si zmerom sam

Miha Remec: Zelena zaveza

Žarko Petan: Preteklost se nadaljuje

Franjo Francič: Milostni strel

Frane Milčinski Ježek: Ta svet je pesmi vreden

Kaj so napisali recenzenti?

Jože Dular:

Na drugi strani Krke

Zbirka NA DRUGI STRANI KRKE obsega osem zgodb, napisanih med leti 1943 in 1988, torej v razdobju malone petdesetih let. Prve dve (Viharni časi, Sponsa restitit) se dogajata v prejšnjem stoletju in obravnavata »stari« svet, tisti, ki je Dularju pri srcu tako rekoč od prvih začetkov njegove pripovedne ustvarjalnosti in kateremu je posvečal pozornost ne samo kot leposlovec, marveč tudi kot zgodovinar, etnograf in muzealec. Pri tem so mu dajali pobudo nemara tudi pomembni literarni vzorniki Jurčič, Tavčar, Finžgar in Pregelj. Sodim, da sta črtici Viharni časi in Sponsa restitit med najbolj uspešnimi v zbirki in kažeta vse vrline Dularjevega pisateljskega peresa.

Snov ostalih treh zgodb je tesno povezana med seboj, vzeta je namreč iz časa tik pred razsulom stare Jugoslavije in iz dobe narodnoosvobodilnega boja. V njih nam avtor z živo in prepričljivo besedo slika razmere pod Straško goro l. 1941 ob prihodu Nemcev in njihovo nasilje (Peče se je zmotil), početje italijanskih okupatorjev ter politično diferenciacijo, ki je sproži njihovo ravnanje med kmečkim prebivalstvom (Zapiski starega grobarja, močno delo s pravo dokumentarno veljavo), ter začetke partizanstva (Prekleta hiša). Vse to dogajanje postavlja Dular v trden okvir nazorno in podrobno opisanih splošnih dogodkov v ostali Evropi, kar kaže, da se je lotil pisanja po temeljtem študiju ustreznih virov.

Ivo Zorman:

Nazadnje si zmerom sam

Najnovejši Zormanov roman je tamatsko vznemirljiv z več plati. Ne gre namreč le za to, da prikazuje življenjsko zgodbo mladega partizana in aktivista Zige, ki ga kasnejši dogodki odplaknejo z zgodovinskega prizorišča in pristane med zapitimi stariimi borci; ta linearna pripovedna faktura je namreč dopolnjena in razčlenjena z nekaterimi prvinami, ki se ne nanašajo samo na junakovo individualno usodo, pač pa živo in sugestivno osvetljujejo tudi širše družbene razmere, ki odločilno zaznamujejo njegov obstoj.

Na začetku romana se srečamo z junakovimi amarcor-dovsko nadahnjenimi nostalgicnimi vzgibi, ki so povezani s spominskimi prizori iz zgodnjega mladeniškega obdobja, v katerem prevladujejo doživetja, ki se dotikajo prve ljubezenske prebujenosti in skušenjske še bolj ali manj neobremenjenih, odprti, človeško pristnih vezi z okoljem in soseki. Ta organsko se oblikujoča tektonika njegovega iz-

Zato je pripoved stvarna, označba oseb in prikaz dogodkov naravna, brez črno belega slikanja, ki je tako pogosto pri delih s podobno snovjo.

Večji del zbirke pa obsega novele oz. črtice Janek, Minevanje in Po brata. V glavnem junaku je Dular podal trpko usodo svojega brata, ki je zaradi Hitlerjevega pohoda po Evropi moral prekiniti študij na praški univerzi in se vrniti v domovino. Kot major se je z zmogovito partizansko vojsko vrnil v osvobojeno Ljubljano, toda zavrtna bolezen mu je komaj dve leti zatem končala mlado življenje. Še posebej tragična je bila njegova zadnja pot domov, ko je njegovo truplo v dežju, mrazu in snegu in na skrajno borem vozilu moral brat prepeljavati iz Zagreba v Belo krajino (Po brata).

Dularjeva nova prozna zbirka se po literarni metodi, jezikovnih in stilističnih značilnostih in deloma tudi po tematiki lepo uvršča ob tista njegova dela, v katerih je zajel snov iz življenja svojih prednikov in sorojakov, ki živijo v njegovi rodni Vavti vasi in njeni okolici (Ljudje ob Krki, Krka umira, Krka pa teče naprej). Zvest svojim umetniškim načelom podaja življenje tako, kakor se kaže njegovemu umetniškemu očesu. Svoj poklic opravlja z veliko odgovornostjo in se na pisanje vedno temeljito pripravi ne glede na to, ali ustvarja zgodovinsko povest ali delo iz polpreteklega ali iz sodobnega življenja.

Karel Bačer

družbe, ki sledijo začetnemu revolucionarnemu entuziazmu v takoimenovani izgradnji in se iztekajo v vse bolj poudarjeni privatizem in neracionalno potrošništvo, ki sta posledica premajhne interesne kohezivnosti v družbi, vse težje najde. Svet se mu nazadnje do kraja razpolovi v grdo, sovražno in neadekvatno resničnost in na idealno entiteto, na transcendentni boljši Svet, ki mu je še zmerom navezan z vsem svojim bitjem. Tako ostane razočaran, zapit in sam, saj se kljub tolikšnim žrtvam, med katere je mimo drugega treba prišteti tudi njegovo samoodpovedovanje lastni primarni človeški podobi v imenu tiste, ki jo je treba šele ustvariti, ni uresničilo nič od tega, za kar je izgoreval.

Naposled torej postane tudi sam žrtev lastne subjektivistične volje do moči, s katero je v preteklosti pomagal nasilno preoblikovati družbene razmere, ki se nikakor niso hotele uskladiti z idejo, zaradi katere se je to nasilje godilo. To pa pomeni, da sta prav eksistencialna insuficienca in nezadoščenost postali tista resnica njegove življenjske zgodbe, kateri se je hotel z vsemi silami izmakni-

Miha Remec:

Zelena zaveza

V znanstveno fantastiko se – posebno na vzhodu – zatekajo pisatelji pogosto takrat, kadar hočejo v odmaknjemnem svetu domišljije in v okviru odmaknjenih, posebno prihodnjih časov obravnavati žgoče in prepovedane probleme svoje sedanjosti. V takih »znanstvenofantastičnih« razsežnostih se počutijo varne in poskušajo biti v svojih sodbah idejno in politično radikalni. V takih primerih in s takimi nameni vzpodbujeni k znanstvenofantastičnemu fabuliranju se pogosto zdijo le prikriti in po silil razmer potlačeni družbenokritični realisti.

Z Mihom Remcem in njegovo **Zeleno zavezo** pa prav gotovo ni tako. Dokaz za to, da mu je znanstvenofantastičen našin pisanja sam po sebi ljub in privlačen, je že v podnaslovu besedila, o katerem gre beseda. Jasno in razločno (kar pomeni, brez prikrivanja in strahu) ga je namreč označil kot političnofantastični roman ter s tem nedvoumno nakazal, na kakšno temo in s kakšnimi hotenji ga je napisal.

Od tod naprej pa gre v takó podnaslovljeni **Zeleni zavez**i vse tako, kot v običajni družbenokritični znanstveni fantastiki, ki se loteva pretresa konkretnih razmer kakoga okolja: v neki visoki tehnizirani in vsesplošno izumetničeni družbi z vsemogočimi »rekviziti« tehničnih pridobitev in naravnih odtujitev se dogajajo stvari, ki jih je mogoče brez kakoga po-

ti. Njegova usoda zato sicer ni tragična, saj se tudi ne konča s smrtjo, pač pa jo označujejo razočaranje, brezizhodnost in eskapizem, kar je nemara še hujša človeška nesreča.

Zormanov roman vse opisane sestavine junakovega in družbenega življenja osvetljuje z živimi in prepričljivimi potezami, tako da vstaja pred bralčevimi očmi skorajda pričevanjsko pristna literarna epopeja polpreteklega zgodovinskega časa. Pisateljev realističen račun je za takšno sporočilo ne le najprimernejši, pač pa je v prenekateri svoji stilizacijski razsežnosti, ki vnaša v to sporočilo junakovo nenehno zatajevano individualiteto in človeško pozituro, čez katero sega s svojim subjektivističnim voluntarizmom, tudi nadvse občutljiv. Še posebej ta občutljivost velja za implisitne, na prvi pogled fabulativno manj izstopajoče doživlajske prvine, na katerih je zasnovana za Zormanata tako značilna pisateljska senzibiliteta, ki signifikativno razločuje njegovo prozo od ostalega realističnega proznega pisanja pri nas.

Niko Grafenauer

sebnega miselnega napora sprti »prevajati« v aktualno sedanjost.

Prizorišče dogodkov iz **Zelene zaveze** je zatorej Slovenija natanko čez sto let. Pluralistična je že, razmeroma primerno človeško degenerirana in predvsem neusmiljeno racionalno in utilitarno urejena. Pod to fasado pa so stvari enake kot dandanašnji: v zvezni Balkaniji, ki jo tare naraščajoča inflacija, se nahaja, slabo, megleno, poniglavo in brez kake posebno veljavne besede se v njej počuti in na tihih hrepeni po osamosvojitvi ter celo – odcepitvi. Referendum zanjo (kajpak vzpodbudno uspešen) pa sproži ljudsko razburjenje ob novici, da so sredi Kočevskega Roga(!) za mastne mednarodne denarje začeli odlagati evropske atomske in biološke odpadke.

V to afero vplete Miha Remec še ganljivo – poučljivo zgodbo o pisatelju, starokopitnem zaverovancu v naravo, ki je v protestno gladovno stavko zoper tako onesnaževanje okolja najprej sprovciran, ko se mu vzbudi vest in pristno domovinsko čustvo, pa od vseh zmanipuliran. Z njegovo smrtjo in prevzemom oblasti, ki ga izpeljejo »zeleni«, se roman sklene. Besedilo, ki je začelo nastajati v letu 1986, in bilo – značilno! – končano julija 1988, je še toplo in najbližje »janševski« aktualnosti.

Jože Snoj

Žarko Petan:

Preteklost se nadaljuje

Knjiga je nadaljevanje in izpopolnitev prve knjige z naslovom **Preteklost**, ki je v nadpovprečno visoki nakladi izšla pri založbi Borec in je že razprodana. V prvi knjigi avtor popisuje predvsem svoje doživljanje procesov in zapora, v drugi pa se ustavlja pri sorodnikih, predvsem ženi, prijateljih in akterjih v zvezi s procesom

samim, zasliševalcih in sodnikih. Med obravnavanimi osebami najdemo tudi ugledne slovenske politike in predstavnike družbenega življenja, o katerih je treba reči, da se »dobro odrežejo«, ker so bili po krivici obsojenemu avtorju vsaj v moralno podporo.

Osnovna naravnost Petanove pripovedi nikakor ni

v kritiziranju za vsako ceno ali morda celo moralnem obračunavanju z vsemi tistimi, ki niso imeli prav, ko so mu dokazovali ali vlekli iz njega priznanje tistega, česar ni zagrešil. Nasprotno: avtor, ki ga odlikuje izredno tekoč, komunikativen stil pisanja, se je z nekakšnim notranje doživetim mirom vzdignil nad osebno prizadetost in neredko kot kakšen psihiolog analizira početje ljudi, ki so prišli v stik z njim. Naj navedem samo en zgled: po psihološki tipizaciji nekega uveljavljenega psihologa ugotavlja, kateremu izmed tipov pripada kateri od njegovih zasliševalcev. Za podkrepitev verodostojnosti Petanovega pisanja je pomembno, da je uvrščenih nemalo dokumentov v izvorni obliki, segajo pa od pisem, v katerih si je žena prizadevala za njegovo oprostitev, prek dokumentov vojaškega sodišča do pisem, ki jih je

sam pisal hčeri iz zapora. Svojemu očetu, ki je umrl, medtem ko je bil sin v zaporu, pa je posvetil poglavje, ki se začne in konča s pesmijo.

Ker v dobro napisani prozi v prvi osebi ne more manjkati osebnih doživetij, jih seveda najdemo tudi tukaj, intimna pričevanja so iskrena in prepričljiva. In brez čustvenih izlivov ali povzdignjenega prsta je upodobljenega nemalo živih portretov drugih nastopajočih. Celotno besedilo, ki sploh ni obsežno, pa se zaradi stvarno pretehtanega pisanja povzdigne nad individualno pripoved o usodi posameznika in postane splošno, načelno pomembno pričevanje in prikaz družbenih, političnih, in še posebej pravnih razmer v nekem obdobju naše bližnje preteklosti, tako rekoč žlahtno ubeseden zgodovinski dokument.

Jože Stabej

Franjo Francič:

Milostni strel (kratka proza)

Franjo Francič v novi zbirki proze nadaljuje usmeritev iz svojih knjig Ego trip (1984), Domovina, blede mati (1986) in Ne (1986) hkrati pa se v novi knjigi razcep med dvema skrajnostima njegove literarne dinamike še pogloblja in tako ustvarja še večjo dinamiko. To kajpada pomeni, da Francičeva nova kratka proza po eni strani nadaljuje s hladnim, že kar naturalističnim popisovanjem pod-podne (Dostojevski ni le naključna paralela) eksistence »profesionalnih marginalcev« in celo izobčencev, po drugi strani pa tako ustvarjeni »anus mundi« kontrastira naravnost osupljivo poetičnim pasażam, ki jim, kajpada, že po definiciji pripada nostalgiji pridih. To razmerje se v rokopisih še enkrat prezrcali; pri načinu, s katerim Francič premeša resničnost in fikcijo. Pogosti odlomki časopisnih poročil, predvsem tisti o vojakihi Plutu in Kelmendiju, ki s seboj prinašajo »mrzli piš resničnosti, pretresljivejše od najdrnejšega izmisleka«, se prepletajo s fiktivnim tkivom spekulacij in meditacij; prav vključevanje »obče prepoznavne realnosti« pa je nova komponenta Francičevega pisanja, ki zasluži posebno

odobravanje; če se je njegova literarna govorica sprva utelešala le kot popis lastne biografije in se je bilo bati, da se bo tako sčasoma, ko se bo čas pripovedovalca ujel s časom pripovedi, spremenila v dneviški zapiske, nam nova knjiga napoveduje – za Franciča – novo orientacijo, ki sodi pač med tiste, h katerim se literatura vrača vedno znova: pisatelj se oglašja kot kronist svojega časa, kot kronist, ki pa istočasno opravlja vlogo »vesti« svoje dobe. Francič svojo kroniko v Milostnem strelu zaenkrat omejuje na tiste segmente družbenega življenja, ki jih je (tako v resničnosti kot v svojih prejšnjih knjigah) zelo intenzivno preživljal sam; zato ni čudno, da je osebna skušnja pustila pečat v podobni intenzivnosti in brezkompromisnosti teh besedil; to pa sta že lastnosti, ki bosta jezili (tokrat predvsem ideološke) puritanice in pritegnili bralce. Tako tudi ne gre dvomiti, da bo tudi ta Francičeva knjiga (kot doslej sploh vse njegove) razprodana v kratkem času, prav tako naglo pa bo – smemo domnevati – vzbudila celo vrsto nasprotujočih si odmevov in mnenj.

Andrej Blatnik

Frane Milčinski Ježek

Ta svet je pesmi vreden

Frana Milčinskega Ježka imamo v zavesti predvsem kot humorista, ki je znal razsvetliti nevesele čase. Poznamo ga kot prvega radijskega šansonjerja, ki je najtesneje povezan tudi z razvojem slovenske popevke od vojne sem. Kar je napovedala njegova Marička, je do konca in stilno dognano povedalo Pismo za Mary Brown. Marička stoji na začetku, Pismo pa je že klasičen primer, kakšno naj bo besedilo za popevko, ki hoče biti nekaj več. Poznali smo njegove brehtjanske predstave na radiu in kasneje na televiziji, ki pa ga ni nikdar pritegnila tako močno kot prvi medij. Nikdar pa nismo o Ježku razmišljali predvsem kot pesniku.

Rokopis, ki je izbor iz njegovih pesmi in besedil songov, nam prvič razkril našo zmoto: Ježek je bil pesnik. Nikoli ni stal ob strani povojnih slovenskih pesnikov, ker se ni nikoli silil v ospredje, ampak je marljivo izpolnjeval svoje poslanstvo – smeh, čeprav trpek. Branje besedil pa odkriva povsem nepoznano stran v zgodovini novejšega skoraj najnovejše slovenske poezije: izjemno preproste, a večplastne in žive verzice, ki zelo jasno in zelo artistično hkrati govorijo o na-

šem življenju in življenju pesnika.

Ježek ni bil sopotnik nobene izmed izrazitih poetskih struj, temveč je gradil svojo imanentno poetiko na temeljih francoskih šansonov, Brechtove poetike in tradicije slovenske pesmi. Srečanje teh korenin je bilo vzrok za vznik jezikovno in figurativno nenavadno bogate poezije, zelo trdno zgrajene, z melodiko, od katere je sodobna poezija pogosto bežala. Toda to je bila njena pravica.

Raznolikost motivike kljub temu odkriva nekaj tipov, ki so v zbirki predstavljene kot celota zase: znameniti porog Darwinu, smrt kot veliki izziv (Requiem), minljivost in radost sveta se srečujeta, pesmi o vinu in opijanju, ki so med najboljšimi v slovenski poeziji, nekoliko bolj aktualistične pesmi, ki pa niso izgubile pomena za sedanjost.

Literarnim zgodovinarjem bo zbirka pravi izziv, še posebno pa je pomembna za stilistiko slovenskega pesniškega jezika. Ježkova poezija je tako tisti manjkajoči člen, ki prvič v strnjeni in pregledni obliki prihaja med slovenske bralce.

Miha Avanzc

Viljem Turk

Rezervirano za ljudsko oblast

Revščina. Italijani trgajo živce. Zidar na tromostovju. Internacija. Nemci žrtvujejo sina in brata. Koper je naposled naš. Predsednik okraja, dolga leta borčevske srenje, krajevne skupnosti, natančneje, človek z mnogimi obrazi.

Ko s težavo prepričujem zrna in pleve Turkovega življenja, sem pomembno od nepomembnega in se v duhu sprehajam po Koprščini in Krasu vse tja do Trsta, mi misel uhaja v človekovo stisko in revo, v resignacijo in trmo, s katero so bili ti narodnostno zatirani kraji bogato obdarjeni. Tako premišljujoč bi seveda težko zapisal, da je bilo življenje Viljama Turka kaj bolj zanimivo od njegovih vrstnikov, pa vendarle je na tej poti nekaj postaj, ki se jih Turk ljubosumno oklepa in varuje, jih pestuje in se v zadnjih letih pogosto vrača nanje, zlasti še, če od zunaj prihajajo impulzi.

O svoji pomembnosti ni Turk nikoli premišljeval. Vse, kar se je, zlasti v medvojnem času, zgodilo, je zanj nekakšna logična posledica večdesetletnih vzrokov, revščine, italijanskega zatiranja, pravih trenutkov in odločitev, povezanih z ustreznimi vplivi. Pisanje pa, ki ga je s pomočjo znanca odkril pred meseci, o sicer že znanem – in raziskanem – dogodku, ga je le vendarle presenetilo.

Sedel je takole naš Viljem Turk za mizo v svoji skromni kuhinji, nekoliko hladni, zunaj je skoraj toplo sonce razposajeno bliskalo po pridvorskih hišah, in pisal pismo Liviu. Časopis na časopisu, prijetna zmešnjava. Na električnem grelcu je brbotala kava.

Nihče ni slutil, kaj so nameravali Nemci

Tisto kavo, bržkone z nadrobjenim kruhom, bo Viljem použil sam – žena mu je umrla pred šestimi leti. In vsakokrat, ko se bo presedel ali vstal, ga bo pri prsih rahlo zbudilo, še vedno, tista zlomljena rebra ga kar naprej opominjajo na prometno nesrečo, ki bi ga skoraj spravila v grob.

Med papirji na mizi je tudi fotokopija nemškega dokumenta, ki ga je pri zbiranju gradiva za svoje delo med brskanjem po arhivih staknil Maks Zadnik in ga poslal Viljemu, da izve nekaj, o čemer se mu še sanjalo ni, da poveže vzroke in posledice štiri desetletja pozneje.

Poveljstvo rezervistovskega bataljona lovcev 137 z dne 29. oktobra 1944 sporoča:

»Na lastno pobudo sporoča bataljon o svojem sodelovanju pri akciji (podvigu) »MAX«, ki je bila od 6. 10. do 16. 10. 1944 in je pri tem opozoril na predloženo (poslano) poročilo o boju. Dne 23. 10. 1944 je delovala ena izvidnica v jakosti dveh skupin 2. čete proti Sv. Antonu (danes Pridvor) z nalogo, da ujame vodjo banditov VILJEMA TURKA. Pri tem je bil ubit en sovražnik in eden ujet (brat vodje banditov).«

Na prvi pogled nič posebnega; tragika narodnoosvobodilnega boja pač, vsakodnevna izkušnja, tegobe, ki so pljusale čez rob. Nič posebnega torej, če ne bi Viljem šele danes izvedel, da se je vse skupaj zgodilo prav zaradi njega in njegove vloge v tem boju!

V času, ko je mali Vilko trepetal v rokah nemškega vojaka, je bil njegov oče, Viljem Turk, nekje pri Sočeru.

Kraška pretikanja

Vsega tega ni doživljal, zgrnilo pa se je na hrbet Koc-

jančiču, Vilku in Viljemove mu bratu Vojku.

Zatorej je najin prvi obisk veljal Vojku Turku.

»Naša hiša je bila požgana. Spal sem na seniku, od koder so me Nemci tudi sneli. Bratovega sina Vilka, fantiča dobrih pet let, so odnesli kar iz postelje in ga nosili tudi pozneje, terenca Maria Kocjančiča pa so ujeli. Odšli smo proti vasi Škofarji. Nemci, ki so se v vasico odpravili ropat, so vlekli s seboj tudi mene, Maria in Vilka pa je stražil pred vasjo nemški stražar. Kocjančič je izkoristil priložnost in zbežal. Nemec je streljal za njim, vendar ga ni zadel, zato je vrgel bombo, ki je terenca raztrgala. V zmešnjavi se je znašel

Viljem Turk: »Skupščina NOO, to je bil eden najpomembnejših dogodkov v mojem življenju, dogodek, ki nam je prinesel prvo res ljudsko vladno, zavest o lastni moči in volji, občutek, da smo z demokratičnimi, praviimi volitvami, neposrednimi torej, izbrali najboljše med najboljšimi, vendar enake med enakimi!«

tudi mali Vilko in jo pobrisal – posledaj ni več spal doma. Pribežal je k teti na Dvore, se skril pod ognjišče, ves prestrašen... Mene so odpeljali v Trst, v Coroneo in vrnil sem se, če me ne vara spomin, ko smo obirali oljke.«

Zakaj pravzaprav so Nemci hoteli dobiti, za vsako ceno, tudi bratovo in sinovi, Viljama Turka? Kaj je bilo na njem, v njem in okoli njega takšnega, da je upravičevalo to zlo dejanje?

Skozi visoko rošno travo, po kolovozni poti, rahlo se vzpenjajoči, s pogledom po blagih gričih Koprščine, tam nekje ima Viljem svoj vinograd in oljke, ki jih bo zdaj zdaj treba obrati, se bližava poljski hišici pri Kavaličih, kjer je bila v daljnem letu 1944 zgodovinska seja prvega ljudskega parlamenta v tej deželi, skupščina NOO, katere član je bil tudi

– in pozneje predsednik, Viljem Turk.

»To je bil eden najpomembnejših dogodkov v mojem življenju, dogodek, ki nam je prinesel prvo res ljudsko vladno, zavest o lastni moči in volji, občutek, da smo z demokratičnimi, praviimi volitvami, neposrednimi torej, izbrali najboljše med najboljšimi...«

Semakj se je hočeš nočeš vsilil premislek, refleksija na danes in zdaj, da dogajanja, ki nas begajo in vznemirjajo, na volilna sprenevedanja...

Tukaj, pri poljski hišici pri Kavaličih, se je seveda treba ozreti nazaj, do korenin tega človeka, ki so mu Nemci naklonili imeniten naziv »vodja banditov,« čeprav to ni bil.

Internacija, delo, vojaščina in še kaj

Viljemov nono je bil še kolon, spolvinar, reven kot cerkvena miš, nič kaj dosti bolje se ni godilo njegovemu očetu, materi. Ženica je vsak dan hodila v Trst prodajat mleko: na glavi vrč, preosta-

Vojko Turk: »Odpeljali so me v Trst in nato v Coroneo in vrnil sem se, če me ne vara spomin, ko smo obirali oljke!«

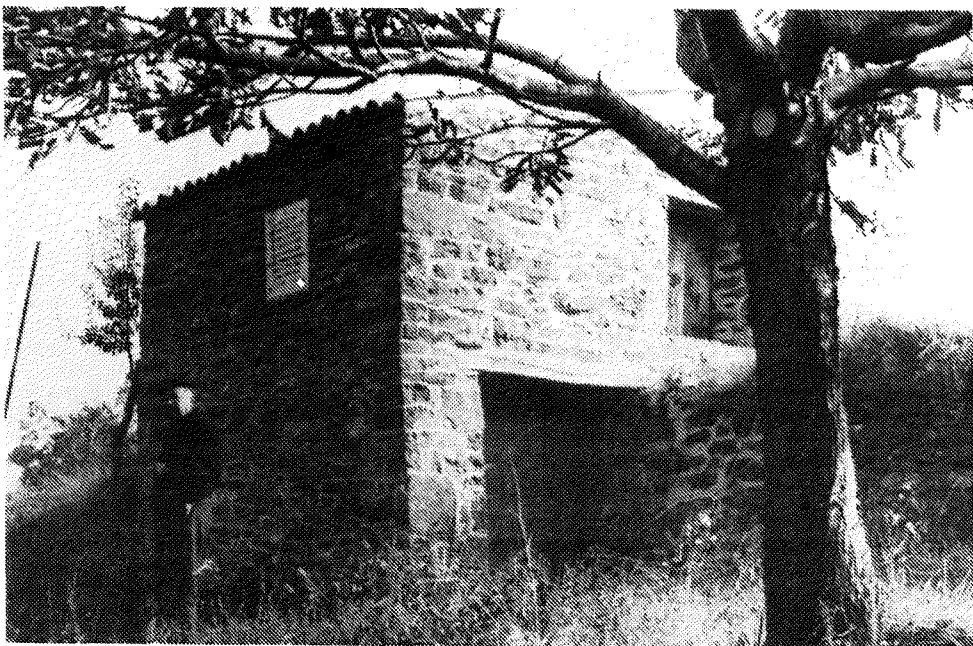
lo je nosil osliček (»Ko je Italija kapitulirala, so ženske, ki so prišle z oslički iz Trsta, okrasile svoje živali s cvetjem!«). Z bornim izkupičkom je kupila kruh, sladkor, moko...

Silili so ga v fašistično mladinsko organizacijo. Oče je nasprotoval, dekanski župan je preteče dvignil stol nad njegovo glavo. Viljem se je odločil: noni je vzel, si »sposodil« 50 lir in z Novakom odšel v Jugoslavijo; tega ponižanja ni mogel molče pretrpeti.

»Ko sva se preganjala po tolminskih rovtih, sem videl nekaj presenetljivega: tolminske ženske so vlačile navkreber zemljo v koših, prvo brazdo od spodaj na vrh. Preketo življenje, sem si dejal.«

V Ljubljani je poznal nekega Bordona, ki mu je priskrbel delo, občasno zaposlitev. Takrat je, ves srečen, pa tudi zmeden, prvič videl slovenske napise. Trgovina, gostilna, pekarna... kako blagodejno, kako osrečujoče!

Zidal je Tromostovje, pre-

Poljska hišica pri Kavaličih, kjer je »bilo v neposredni bližini sovražnih postojank in pod varstvom partizanskih pušk oktobra meseca 1944 prvo zasedanje okrajnega narodnoosvobodilnega odbora za okraj Lopal, pozneje koprski okraj« (napis na obnovljenem poslopju)

del domotožje, tolkel pomankanje, ki bi bilo še večje, če ne bi poznal Primorca Srečka Vilharja, ki jim je, rojakom, pomagal z rdečo pomočjo. Kriza je stiskala, lomila in marsikoga tudi zlomila. Odločil se je, da se vrne in zlezel pod vagon – in doma znova ista pesem. Tokrat so ga preganjali zato, ker je bil v Jugoslaviji.

Bari. Osemnajst mesecev služenja italijanskemu kralju in »domovini« – mačehi, ki so jo tako vneto kleli, kot ni bila prekleta nobena doslej.

Ko se je vrnil, se je poročil. Šavletov Pio s Topolovca ga je nekega dne prepričal, naj pomaga skupini petih fantov zbežati v Jugoslavijo, češ da so to resni, predani, zanesljivi fantje... A ti »zanesljivi« fantje so se na pot čez mejo podali kar z ukradenim avtom nekega fašističnega taksista in so jih seveda ujeli, z njimi pa so spravili pod ključ tudi Viljama. Specialno sodišče v Pulju: štiri leta internacije in še tri mesece zapora, ker je skušal pobegniti (prevrtali so zid).

Zapor-internacija v provinci Sassari na Sardiniji. Za eno leto so mu pogledali skozi prste.

Vrtiva se okoli poljske hišice. Toplo je. Veliko kamni-

ljudem. In tako vse do zadnjih marčevskih dni, ko so ga karabinjerji odvlekli v specialni bataljon.

Iz Livorna bi jih morali odpeljati na Sardinijo, tjakaj pa se Viljemu ni dalo – nena doma je, na maršu, »zbolel«. Ko je zatulila ladijska sirena in oznanila odhod čez morje, je »ozdravel«. Komanda šibkega vojaka ni bila vesela in ga je poslala v majhno vasico Pizzoli, kjer se je srečal z interniranimi partizani, ki so jih zajeli med raznimi racijami v ljubljanski pokrajini. Z Zvonimirom Lasičem iz Gorice in drugimi so ustanovili odbor OF in k sodelovanju pritegnili tudi sekretarja domače partijske organizacije. Po kapitulaciji Italije se je možakar nekako potegnil vase, kaj hujšega pa se ni izcimilo.

Znova doma. Nista minila dan, dva, ko je bil Viljem znova v igri, vendar je ostal doma, »na terenu«, kot se je reklo takrat in opravljal različne partijske in OF funkcije in zadolžitve, na prvi, ustanovni skupščini NOO pa so ga izvolili za člana (načelnik za gospodarstvo), ko pa so Nemci takratnega predsednika ubili, je bil izvoljen na njegovo mesto – predsednik okraja Lopal, kasnejšega koprškega okraja.

In to so znova dogodki, po-

pobrat ključne bivših županskim uradov, štirih občin...

'Položite ključke na mizo, Koper je naš,' sva rekla in tiste ženske v pisarnah so bile vse prestrašene. S kredom sem napisal na vrata REZERVIRANO ZA LJUDSKO OBLAST in prepoln sem bil samega sebe, sreče in svobode. To so bili časi, kakšni časi!

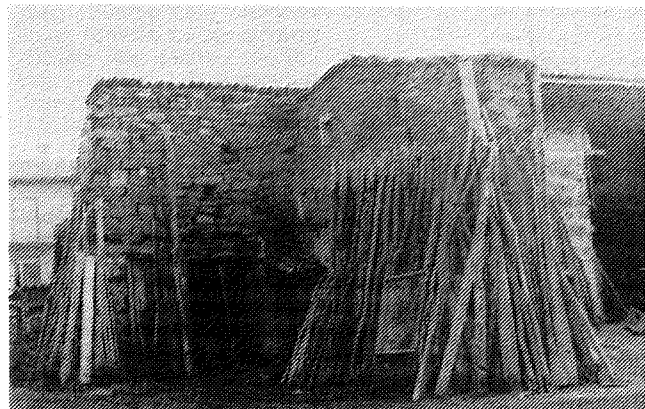
Dobili smo Koper, izropan in izmučen in sedaj je bilo treba to mesto, te ljudi nekako prehraniti, preživeti. Napikali smo nekakšne obveznice in odšli z njimi na vas, dobili v zameno krave, pujsse, moko, krompir in vse to odpeljali Koprčanom, da jih ne bi svoboda porinila v lakoto.«

Turk predsednikovanja ni zmogel. Vloga, ki mu jo je namenila ljudska, demokratično izvoljena oblast, je bila zanj, nekega kmečkega sinu, pretežno breme in tega se je v polni meri zavedal. Se je nekaj časa služboval na občini, potem pa se je vrnil na zemljo, se posvetil kraju, ljudem, vodovodu, cestam, gasilskemu domu, brkljal po tisoč in eni stvari, za dobro kraja, v svoje veselje, v veselje otročajem, ki so ga poslušali z odprtimi usti in žarečimi očmi. In nizal priznanje za priznanjem.

Navsezadnje: tudi pred meseci najden dokument je neke vrste priznanje. Nemci se prav gotovo ne bi odločili za takšno ravnanje, v svoje zle namene so vrnilo tudi nedolžnega otroka, ki bi jim naj pokazal pot do očeta, če ne bi natančno ocenili vlogo in pomen Turkovega »banditskega« rovarjenja.

Odideva naposled s planote, pustiva za sabo poljsko hišico in visoke trave, zavijeva v gasilski dom, v veliko sejno dvorano, kjer se spet srečava z obrazi iz zgodovine, z udeleženci zgodovinskega sestanka NOO (»Že takrat smo gledali daleč naprej: med člani tega parlamenta je bil tudi Alberto Lonzar-Oscar, predstavnik italijanske narodnosti. To je bil pozneje dober argument!«). Med hišami zavijeva na pokopališče, k nesrečno umrlemu Mariu Kocjančiču. Še živi spomin v nedavno ugaslih svečah dneva mrtvih. Nekaj korakov naprej počiva Viljemova družica. Tudi tam se ustaviva.

Milenko Strašek

Še ohranjen del gospodarskega poslopja, senik, od koder je romal v ujetništvo Viljemov brat Vojko.

to kolo, nekakšna miza in nekaj več kot doset lesenih čokov ponazarja število članov ljudskega parlamenta in dogodek sam, tam, v tistih gričih onkraj, pa je vtakana Turkova blodnja med revščino in bojem.

Že januarja 1943 ga je »našel« Dani Bertok, terenec, ki so ga pozneje ubili Nemci. Dal mu je partizansko literaturo, ki jo je delil zaupnim

sajeni v človeka kot dobro zabiti lesen čep, povezujoč dva tramova za vse večne čase.

To so bili časi!

»Ko smo prišli v osvobodeno Koper, sem bil predsednik okraja in – podpisal sem prvi dokument ljudske oblasti v tem mestu. Takrat so bile tudi Buje pod koprskim okrajem. S tajnikom sva šla

Poslano v objavo

IVAN JAN:

Kronika Gorenjskega odreda

Gorenjski odred je bil ob vseh nihanjih, vzponih in padcih največja poglavitna, temeljna in kadrovska partizanska enota gorenjskih partizanov, bogata z obiljem različnih posebnosti. A če kdo misli, da je bilo njegovo rojstvo in njegova bojna pot lahka, je v veliki zmoti. Spomladi in na poletje 1942. leta, ko je nastajal, je bil nemški okupator na Gorenjskem najmočnejši in s svojim gestapom nepopisno nasilen.

Po ustanovitvi junija 1942 in do konca tega leta je Gorenjsko pokrival skupaj s hkrati ustanovljenim Kokrškim odredom. Prvega pol leta obstoja je bilo njegovo operativno območje v Karavankah pod Stolum tja do Begunj ter na Pokljuki, Mežakli in Jelovici, vse ostalo obdobje, od konca 1942. do konca avgusta 1944. leta pa je moral pokrivati vso Gorenjsko. Zato o pokrajini in razmerah v njej kratek oris. Gotovo bo koristil pri nadaljnjem opisovanju obstoja in delovanja tako Gorenjskega odreda kot tudi drugih gorenjskih partizanskih enot.

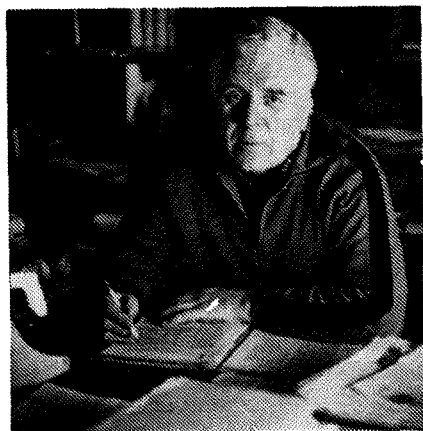
Gorenjska je pokrajina, ki zajema približno 3120 km². To je okoli 20 odstotkov takratne Slovenije, ki so jo imenovali Dravska banovina. Tod je tik pred okupacijo prebivalo okoli 180.000 ljudi. Sodila je med industrijsko in komunikacijsko najboljše razvite pokrajine.

S svojo lego je bila Gorenjska tudi tista pokrajina Slovenije in hkrati Jugoslavije, ki je bila najbolj severozahodno zaklinjena med Italijo in Avstrijo, ki je od marca 1938 sodila že v Tretji Hitlerjev rajh, Italija pa je bila že od 1920. leta fašistična. Zaradi take lege je Tretjemu rajhu zapirala svobodno pot proti Jadranu in Blakanu in obratno. In ker je bila pokrajina zaradi geostrateških, geopolitičnih in gospodarskih razlogov za številnega okupatorja nepogrešljiva, je bil narodnoosvobodilni boj tod vse od 1941. leta težaven, trd, silovit in povezan s številnimi žrtvami. To zadnje še posebno velja za prvi dve leti okupacije in NOB.

Gorati gorenjski relief je bil v vsakem pogledu težaven, poleg tega pa so bile tod – in so seveda še – tudi hude zime. Gibanje partizanov ni bilo torej oteženo le z debelim snegom, mrzom, višavami, strminami in grapami, temveč tudi s številnimi železnicami, cestami in prometnimi objekti, ki so bili zgrajeni in speljani po dolinah in ravninah. Še posebej huda ovira pa je bila Sava. Najprej njena kraka po soteskah Bohinja in v Zgornji

savski dolini, nato pa reka, ki je združena od Radovljice po vsej dolžini Gorenjske seka pokrajino na dva dela.

Zaradi zgodnje partizanske aktivnosti so nemški okupatorji že od vsega začetka po vsej pokrajini na-

Avtor Ivan Jan

mestili številne posadke in z njimi varovali industrijska in politična središča ter prometne objekte in arterije. Vso pokrajino so posejali z orožniškimi, policijskimi in gestapovskimi posadkami ter proti partizanom prirejali pogoste hajke, zasledovanja in ofenzive, hkrati pa nad prebivalstvom izvajali huda nasilja:

izganjanja, aretacije, mučenja in streljanja. Nasilje so simbolizirale gestapovske izpostave na Jesenicah, v Radovljici, v Kranju, v Škofji Loki in v Kamniku ter policijsko in gestapovsko pokrajinsko vodstvo na Bledu. Tam je bilo tudi politično vodstvo za Gorenjsko. V mučilnico pa so spremenili graščino v Begunjah, skozi katero je v letih 1941–1945 mučeniško šlo 12.134 ljudi, med katerimi so jih pobili 849.

Močne postojanke so nacistični okupatorji vzpostavili po vseh večjih gorenjskih krajih, a tudi manjši niso bili izjema. Po več sto mož, predvsem policistov, je bilo razmeščenih v krajih, kot so Bled, Jesenice, Kranj, Škofja Loka, Lesce, Domžale, Kamnik ali Šentvid, kasneje, s krepitvijo zaradi okrepljenega delovanja partizanov, pa tudi drugod.

Manjših postojank z orožništvom in policijo, v katerih je bilo po 30 do 80 mož, pa je bilo po vsej Gorenjski posejanih na desetine: vse od Rateč do Žirovnice, pa od Lučin do Žiri in Poljan, pa od Davče do Zalega loga in Dolenje vasi ter še po dolinskih krajih, kakršno je območje Tuhinjske doline, zlasti pa v krajih, ki so mejili z gozdovi in planinami, kot so Gorje pri Bledu, Kamna gorica, Podnart, Ljubno, Kovor, Besnica, Cerklje, Komenda, a tudi po ravninskih vaseh, kot je Šenčur, Naklo, Smlednik in vrsta drugih. Celo na Vršču so vzpostavili postojanko.

Ni bilo v Sloveniji in verjetno tudi ne v Jugoslaviji pokrajine, kjer bi bile nemške okupatorjeve postojanke, oporišča in utrdbe razmešene gosteje, kot so bile na Gorenjskem. Prve domobranske postojanke so bile ustanovljene na škočjeloškem območju, in sicer že januarja in februarja 1944 v Suhem dolu (ki je sicer spadal že v Ljubljansko pokrajino), v Lučinah in v Črnem vrhu, torej, v obmejnih krajih, malo kasneje pa tudi že nižje v Gorenji vasi. Že 16. marca pa je začela nastajati domobranska postojanka v sami Škofji Loki. V aprilu, maju in juniju pa so naglo začele vznikat tudi na levem bregu Save. Najprej v Kranju, nato pa v Cerkljah, v Domžalah, v Lahovčah, Voklem in v Predosljah, in kmalu še drugod v kmečko-ravninskem predelu, predvsem severovzhodno od Kranja in zahodno od Domžal.

Ob upoštevanju tako številnega in nasilnega sovražnika, ki so mu šle na roko tudi goste gorenjske komunikacije, a tudi razsekanost zemljišča, ni težko ugotoviti, da so se gorenjski partizani morali soočiti s številnimi težavami, ki so jih povečevali tudi domači okupatorjevi sodelavci. To so bili kulturnobundovci, nemčurji, raztrganci in različni okupatorjevi agenti. Že prvi spopadi in prve izkušnje v 1941. letu so pokazale, kako močan, izurjen,

Pisanje kronik je znano naporno delo; kronika Gorenjskega odreda pa je še posebno zahtevna, kajti dinamika njegovega razvoja reorganizacije, območje njegovega delovanja, silovitost in gostota okupatorja in proti koncu še domobranske posadke z neodjenljivimi voditelji, nemškimi sodelavci je bilo vseskozi nekaj posebnega.

S tem uvodom, ki je nekaj preseka bistva kronike, bi radi opozorili bralce in zlasti nekdanje borce GO, da se je pisanje končno le začelo odvijati in da bi morda kak posameznik na podlagi tega osnutka (pisanje torej še ni dokončno) dal in napisal kak predlog, kako misel ali vprašanje.

Ivan Jan

oborožen in zagrizen je okupator v boju s partizani. Ti pa so bili, nasprotno, še maloštevilni, slabo oboroženi, sicer pripravljeni na bojevanje in žrtvovanje, toda tudi – v glavnem – brez vojaškega znanja. Zato jim gre toliko večje priznanje za upornost, ki so jo pokazali proti dotlej nepremaganemu okupatorju, ki je pred tem pregazil vso Evropo, del severne Afrike in prodiral proti osrčju Sovjetske zveze.

Vendar pa so vodilni ljudje NOB-ja na Gorenjskem kmalu ugotovili, da je predel južno od Save, to je široka, močna, a ne visoka ter gozdnata Jelovica – če tudi ji manjka vode in še kaj – ter škočjeloško hribovje s Poljansko in Selško dolino, za partizansko delovanje in manevriranje veliko primernejše, kakor območje na levem bregu Save. Tam, na levem bregu, se iz ravnine naglo vzpenjajo strme Karavanke, kjer ni naselij in so zgoraj gole, skalnate. Zato so dokaj težavne za zadrževanje in manevriranje kakor desni breg, kjer je po hribovju tudi več naselij. Poleg tega tam tudi ni bilo toliko velikih cest in železniških prog, ni bilo industrije, ne prehodov proti Avstriji. Zato tudi okupatorjeve posadke na južni strani Save niso bile tako močne, kakor v osrčju Gorenjske ter pod Karavankami.

Okupatorji so torej na Gorenjskem, ki so jo nameravali uradno priključiti k Tretjemu rajhu že 1. oktobra 1941, storili vse, da bi čimprej udejanili Hitlerjevo naročilo, da mu »to de-

želo zopet napravijo nemško!« Tako, kot Štajersko. To naročilo je bilo temelj vsem nasiljem – od izganjanja do streljanja talcev in predvsem dokončnega preganjanja partizanov.

V takih pogojih, ki so bili na Gorenjskem vsa okupacijska leta zelo trdi, je nastajal, deloval, se učil, mobiliziral, preprečeval okupatorjeve zločinske načrte Gorenjski odred vse od ustanovitve junija 1942 do svojega konca v avgustu 1944. Okupatorjeva modernizirana moč, podprta z nevtralnimi domačimi sodelavci, je bila vseskozi taka, da odred nikoli ni smel delovati združen, temveč razdeljen na čete, bataljone, minerske vode in čete ter druge posebne enote. Vseskozi je torej moral uporabljati pristno partizansko taktiko. Le-to ni narekovala samo okupatorjeva moč, temveč tudi vse tisto, kar je bilo naštetu preje: relief, lega, goste komunikacije ter gospodarske in geopolitične posebnosti. Brž ko bi odred ali kaka njegova večja enota ali oddelek pozabil na konspirativnost in vse, kar sodi k njej, skratka na gverilsko-partizanski način bojevanja, bi številni in siloviti okupatorji, ki je imel tudi dobro organizirano izvidniško in obveščevalno službo, kaj hitro enoto, zbrano na enem kraju izsledil, naglo napadel in razbil, če ne celo uničil. Nekaj takih primerov nam to potrjuje. Sicer pa je bilo na Gorenjskem tudi ob vsem spoštovanju partizanske taktike veliko žrtev. Zlasti v hudem 1942. letu.

(Nadaljevanje sledi)

Iz zgodovine 30. divizije

V obrambo Kobariške republike

Proti Kobariški republiki so se vrstili novi napadi sovražnikov. Boji so trajali ves oktober, močne sile 71. pehotne divizije, 236. topniškega polka in deli 44. pehotne divizije, skupaj z enotami »Alpen-jägrer« polkovnika Branth, pa so začele napadati konec oktobra. Obenem so začeli napadati iz Bovca, Tolmina (po dolini Soče) in iz Čedad, (po dolini Nadiže).

Nemci so pri tem pridno izkoristili bojne izkušnje meseca dni bojev z našimi enotami. Ugotovili so, da je partizanska obramba precej plitka in da jo je možno odbiti na širšem prostoru in ji prodreti v zaledje. Verjetno so imeli tudi podatke o razporeditvi enot 18. brigade, ki je že več kot mesec dni bila na istih položajih v obrambi Kobariške republike.

S svojo novo taktiko je najprej presenetil 3. bataljon 18. brigade, ki se je branil na položaju pri Žagi 28. oktobra 1943 zjutraj. Z delom sil je napadel frontalno, z eno močno kolono (približno 200 mož) pa je prešel Sočo in po levem bregu udaril v bok obrambe bataljona. Iz smeri Režije pa je preko Učeye izza položajev 3. bataljona prišla tretja kolona, združena s dvestotimi »Alpen-jägri«.

Tretji bataljon se je tako znašel obkoljen in rešil ga je lahko le hiter umik...

Čim je sovražnik zavzel žago, je takoj začel popravljati most čez Učeye, da bi ga osposobil za promet. Hotel je napredovati kar v Kobarid, toda pri Brezovem so ga partizani ponovno zaustavili. Štab brigade je hitro reagiral: ponoči je na Žago poslal 4. bataljon, ki je naslednji dan preprečeval gradnjo mostu. Drugi bataljon pa je zasedel položaje nad Trnovim in drugo jutro pričakal sovražne kolone z močnim ognjem. Začel se je boj za Kobarid.

Štab brigade je med tem že bil v Breginju, štab 27. divizije pa se je umaknil na Livek. Kobarid so takorekoč izpraznili, evakuirali in tudi NOO se je podal v ilegalo.

Sovražnik je z močnimi si-

lami nastopil tudi iz smeri Čedad. Zavzel je Sankvirinske mostove in jih tudi začel popravljati. Pomembno je, da se je do tedaj odlična telefonska zveza preko civilne pošte prekinila. Ostali so samo kurirji na kolesih. Štab 18. brigade pa je ves čas zelo operativno in plodno deloval. Razdelil se je po bataljoni in uspešno vodil boje na območju Stola in Trnovega.

Boji so bili te dni še posebej krvavi. Nemške enote so sprva napredovale kar stoje, v strelcih, toda strojnice in puške partizanov so jih prisilile, da so začeli množično uporabljati svoje najboljše orožje: topove in minomete, nazaadnje pa še letala. Tako so 30. oktobra 1943 priletela štiri letala – lovci italijanskega tipa Caprone. Preleteli so bojišče, ki se je tega dne raztezalo na črti: Žaga-Trnovno in čez Sočo vse do Tolmina. Spustili so se na letališče v Bovcu, kjer so najbrž dobili podatke o razporeditvi partizanskih enot in naloge, da jih mitralirajo. To so tudi storili, potem so se obrnili in

se enkrat vrnili. Tudi partizani so odprli ogenj na sovražna letala – in glej – pri povratnem preletu je bilo pri Selcah v motor zadeto eno izmed letal. Prisilno je moralo pristati blizu Kobarida. Pilote je ujela partizanska patrulja komande mesta Kobarid, letalo pa so zaplenili. Strojnice je bila na opazovalnici čete 2. bataljona, ki ji je poveljeval Leopold Košir-Zmag. Ko je videl prelet sovražnih lovcev, je pričakal z rafalom protiletalske strojnice in zadel enega. Ostala letala so se zato dvignila in odletela proti Italiji...

Kobarid je bil prazen

Hudi boji so trajali tri dni vse do 1. novembra 1943. Tedaj so Nemci ponovno uporabili že opisano taktiko. Kar trije bataljoni 18. brigade so bili že v bojih z Nemci na položajih na Stolu, okoli Trnovega in Magozdu na levi strani Soče. Zavzeli so jih in mimo teh položajev izza hrbta partizanov poslali močne kolone čez Stol in Drežnico. Tako so 1. novembra prispeli v prazen Kobarid, boji pa so še vedno bili pri Trnovem in na Stolu.

Nemci so pri tem tudi presekali položaje 18. brigade, tako da je po zavzetju Koba-

rida ostal del 2. in ves 3. bataljon na levi obali Soče s komandantom brigade, na desni pa 1., 4. in 5. bataljon s štabom brigade. Pri tem so se prekinile tudi zveze med štabom brigade in komandantom in 2. in 3. bataljona, ki so ostali na Tolminskem, pa tudi s štabom divizije. Medtem sta se tudi 17. in 20. brigada borili s sovražnikom, ki je prodiral iz Čedad in uspel zasedi Šentlarten in Šentpetr Slovenov.

Razposlani kurirji niso uspeli dobiti zveze med enotami, saj se je položaj naglo spreminjal. Nemci so po zasedbi Kobarida takoj nadaljevali prodirati iz Tolmina v Kobarid, iz Kobarida pa proti Breginju. Toda, 3. novembra 1943 jih je pričakala zaseda 1. in 4. bataljona 18. brigade in jih razbila, da so le s pomočjo druge kolone, ki je prodrla čez Stol, uspeli rešiti nekaj, kar je ostalo od kolone 150 mož. Uničena sta bila top in blindirano vozilo, zaplenjeni konji z minometi in minami, mrtvih pa je bilo približno 90 sovražnikov.

Po tej uspešni akciji je štab brigade ukazal nekaj dni odmora, saj so bile enote skoraj mesec dni neprestano v bojih. Potem so nadaljevali boj s sovražnimi kolonami,

ki so hoteli prodirati v zahodno Benečijo. Tam je bil še 5. bataljon 18. brigade (v Čenebli), ki še ni sodeloval v vseh teh bojih. Ta del brigade naj bi se prebil čez Stol in Sočo na Tolminsko. Toda prav tedaj je ta del brigade našel kurir komandanta divizije, ki je prinesel povelje, naj gre brigada takoj čez Nadižo na območje Matajurja. Skupaj naj bi s 17. in 20. brigado napadli sovražnika v Savodnji. Tako je 7. novembra 1943 ponoči štab 18. brigade s 1. in 4. bataljonom prešel Nadižo in se povzpел na območje Matajurja. Bataljoni so bili že precej šibki, posebno 4., saj je bilo do tedaj že precej mrtvih in ranjenih, pa tudi nekaj razhajkancev. Toda bojna morala je bila zato visoka.

Medtem pa se je položaj bistveno spremenil. Sovražnik je prodr dalje po dolini Nadiže ter v vasi vzhodne Benečije, iz Kobarida pa je na Livek prišel ves bataljon polkovnika Branth. Štab divizije in cela 17. ter 30. brigada pa so se umaknili globlje proti Goriškim Brdom in dolini reke Idrije. 18. brigada pa je ostala brez zveze in informacij o položaju okoli Matajurja.

(dalje prihodnjič)
Franjo Bavec-Branko

Bilo je v Baški grapi

Poročilo izpod peresa italijanskega zgodovinarja-kronista (nadaljevanje)

Napad se je začel ob dveh ponoči, 29. junija 1944. Predviden je bil prejšnji večer ob 20.30 na vsej fronti, toda močna nevihta je to preprečila. Tako so se ob tej uri začele le manjše akcije proti 2. in 3. četi. K cerkvi sv. Jurija (Kneža) so padli prvi streli ob zori, druge postojanke so imele mir do poznega jutra.

Sektor 2. čete je napadla 19. brigada, ki jo je podprlo topništvo. Podmelec (Klavže) sta napadla dva bataljona »Tržaška«. Medtem ko je topništvo in drugo orožje streljalo na Podmelec (Klavže) in k cerkvi sv. Jurija (Kneža), so se drugi pripravljali za napad. Bersaljerji pri čuvajnici 93 so, ko so slišali streljanje, odšli po progi ter presenetili skupino partizanov, ki so nameravali minirati progo, oz. manjši viadukt. Partizani so se umaknili, ker niso bili pripravljeni za boj. V tem času pa so začeli napadati postojanke bersaljerjev in druge objekte na progi.

Bersaljerji so odgovarjali s streljanjem. Toda pritisk partizanov je bil tako močan, da niso mogli zdržati. Zatekli so se v predor, kjer so se branili, dokler ni prispela pomoč. Le ta je prišla partizanov za hrbet, zato so prenehali napadati. V Podmelcu je padla topovska granata ter v polno zadela postojanko, ubila je enega in ranila štiri bersaljerje. Patulja »Alpen-jäger«, ki je odšla na pomoč, so napadli, padla sta dva člana te skupine, ostali so skočili v strugo Bače. En oficir je napravil samomor, drugega pa so partizani ujeli. Partizansko topništvo, ki je zdaj streljalo na železniško postajo, pa je ranilo komandanta in nemškega podoficirja, ki so jih prenesli v predor.

Proti postojanki in vojašnici pri cerkvi sv. Jurija (Kneža) je padlo okrog 130 105 milimetrskih topovskih granat. Čeprav vse granate niso zadele, so bile stavbe porušene. Ob koncu dneva je bilo v postojanki en mrtev in kakih deset ranjenih.

Pri Sv. Luciji (Most na Soči), kjer je bil komandni bataljon, so, ko so slišali streljanje v Baški grapi (telefonske zveze so bile seveda prekinjene), poslali v to smer avto s petimi bersaljerji in oficirjem. Bersaljerji v čuvajnici jih niso mogli opozoriti na nevar-

nost. Ko je avto prispel na neki ovinek v bližini Podmelca, so ga napadli partizani. Avto je bil takoj uničen, vojak, ki se umaknil v bližnjo hišo, dokler jo niso partizani zažgali, njih pa ujeli. Ker ni bilo nobenih vestí, so dopoldne sestavili skupino, ki bi šla na pomoč. V tej skupini je bilo štirideset bersaljerjev in dvanajst »Alpen-jäger«. To je bilo tudi vse, kar so lahko zbrali. Takoj, ko so prišli v Baško grapo, so jih napadli partizani; ranjeni so bili komandant bataljona, kapitan Cavalletti in še en drug oficir ter pet bersaljerjev. Preostale je vodil naprej veterinar, kapitan Ennio Roich. Ker so imeli na poti še več ranjenih, so se v mraku vrnili k Sv. Luciji, nekaj mož pa pustili na mostu čez Bačo za pomoč tamkajšnji postojanki.

Napad na čuvajnici

Železniško čuvajnico, ki je bila oddaljena nekaj sto metrov od cerkve sv. Jurija (Kneža), so stražili bersaljerji. Pri napadu na to postojanko so ujeli nekaj partizanov, ki so jih ponoči ustrelili, pred tem je bilo slišati krik: »Živela svoboda«. Avtor knjige se opravičuje: »Samo tisti, ki je občutil na svoji koži surovost fašizma ve, da je sovražnik brez srca, brez človeškega dostojanstva«.

Čuvajnico 96. je stražilo

štirinajst bersaljerjev, ki jim je poveljeval podoficir. Ta čuvajnica je bila na samem, bil je to močan betonski bunker na bregu Bače. Ti bersaljerji so imeli nalogo varovati železniški most in predor. Bunker je bil za napadalce trd oreh, ker je bil tudi na neprimerenem kraju zaradi strmega brega. Tu so se partizani že približali bunkerju, vendar je branilec prišla pomoč. Ujeli so nekaj partizanov, ki so jih izročili Nemcem na Grahovem. Te so skupaj z drugimi ujetimi partizani ustrelili 11. julija 1944. Ustrelitev je bila izvršena in utemeljena, da je to povračilo, ker so partizani vrgli v zrak nemški tank z oficirjem in tremi vojaki. Avtor Italijanskega zgodovinskega poročila pravi: »Kakšna logika! Saj bi to moralo biti povračilo za padle bersaljerje«... Partizane so ustrelili na zahtevo domobrancev na Grahovem. Tu so jih tudi pokopali. Tako naj bi imeli bersaljerji čiste roke. Na teh grobovih ni nikoli manjkalo cvetja, ki so ga tja polagali domačini. V spomin na te žrtve je na pročelju šolskega poslopja spominska plošča.

V noči po prvem napadu je bersaljerjem prispela pomoč. To je bila četa policistov z blindiranim vozilom, ki je napredovala po cesti Bača pri Modreji – Podmelec, po kolovozu Tolmin – Ljubin – Podmelec pa je napredovala četa »Alpen-jäger«. Vse te okrepitve sta zaustavili 17. (Gregorčičeva) in 18. (Bazoviška) brigada ter uničile vozilo. Skupina bersaljerjev pa je potem rešila ranjence. Tu potem nekaj časa ni bilo večjih akcij. Napad na Koritnico se je začel 28. junija ob dveh ponoči, napadal je 2. bataljon Gradnikove brigade. Okrog pete ure so v postojanko dobili okrepitve z bersaljerji in »Alpen-jä-

ger«, zato se je moral bataljon umakniti. Proti bunkerju 99. je bil napad silovitejši. Tu so imeli bersaljerji nekaj ranjenih.

Akcijo proti »Sfondri« (neugotovljen kraj – op. prevajalca) so partizani začeli ob 9. uri dopoldne. Takoj sta bila ranjena dva bersaljerja. 1. bataljon Vojkove brigade je napadal postojanko 107, kjer je dvanajst bersaljerjev varovalo dva železniška mostova. Patulja na progi je prišla v navzkrižni ogenj vojkovcev in Prešernovcev; padla sta dva, ranjenih je bilo sedem bersaljerjev. Uspelo pa je pripeljati na Grahovo blindirano lokomotivo z dvema vagonoma, da so odpeljali ranjene v Podbrdo. Medtem sta dva bataljona Prešernove brigade uničila cesto od Podbrda do Železnikov in obstreljevala postajo v Podbrdu.

Prevod in priredba Janez Jeram (nadaljevanje in konec v naslednji številki)

V uredništvu se je oglašil Miran Beretič, avtor daljšega prispevka o Napadu na Koritnico, ki smo jo objavili v treh nadaljevanjih (30. junija, 7. julija in 20. julija letos) in se Janez Jerman, čigar prevod o bersaljerjih v Baški grapi objavljamo zdaj, sklicuje nanj, češ da je »zelo na kratko opisal napad na Koritnico«. To namreč ne ustreza resnici, saj je očitno, da je prezrl njegov razmeroma obširni opis teh dogodkov (v katerih je neposredno sodeloval) v drugem in tretjem nadaljevanju, na katerega moramo opozoriti ne le Jerama, ampak tudi vse tiste bralce, ki v poletnem času pisanja v TV-15 niso natanko sledili, a bi jih primerjava med Beretičevim poročilom na eni in poročilom italijanskega kronista na drugi strani utegnile zanimati.

Ni izgubil vere v prehojeno pot

Rado Stepišnik je bil rojen pred 76 leti v Viru pri Domžalah. Po končani meščanski in trgovski šoli se je izučil za trgovskega pomočnika in bil zaposlen v trgovini »Fabiani-Jurjovec«, do odhoda v partizane, jeseni 1943.

Že v prvih dneh okupacije se je vključil v OF. Povezan je bil v trojki po sokolski liniji in septembra 1941 je položil prisego OF. Leta 1941 je bil v uličnem odboru trgovskih pomočnikov za Stritarjevo ulico in Mestni trg in postal deseter NZ v Sent Jakobskem kvartnem odboru. Bil je obveščevalec, širil je tisk OF in zbiral obleko in obutev.

Ob kapitulaciji Italije se je s tisoči Ljubljancani vključil v partizanske enote, bil je borec in politdelegat v 10. SNOUB Ljubljanske do bojev na Ilovi gori, novembra 1943. Tedaj je zgubil stik z brigado, zaradi bolezni se je ilegalno zdravil, spomladi 1944 pa je po vezi odšel na Jesenice in se na Jelovici vključil v Vojkovo brigado. Kasneje je bil vključen v propagandni oddelek IX. Korpusa in ostal tam do osvoboditve.

Do upokojitve leta 1956 je bil s činom kapetana I. razreda v enotah JLA. Na terenu se je z veliko zagnanostjo in organizacijskimi sposobnostmi vključil v družbeno-politično dela kot član OO sekretarijata ZK, odbora ZRVS, kot član Konference SZDL, posebno uspešen pa je bil v organizacijah ZB v Krajevem in občinskem odboru in delegat Mestnega odbora ZZB NOV in Mest-

ne konference SZDL Ljubljana.

Od 1967, več kot dvajset let, je bil ves čas zelo uspešen predsednik ene najbolj aktivnih in številnih Krajevnih organizacij ZB NOV Kolesija, na območju občine Ljubljana Vič-Rudnik.

Poleg številnih vojaških odlikovanj in priznanj je bil komunist Rado Stepišnik, zaradi njegove povojne vsestranske družbeno politične aktivnosti in uspehov v organizacijskem delu, nosilec srebrnega priznanja OF, skupščina občine Ljubljana Vič-Rudnik pa mu je 1986 za življenjsko delo podelila najvišje občinsko priznanje.

Iz besed slovesa:

»... Njegov lik je najlepši odgovor na vprašanje, kakšni ljudje so bojevali naš osvobodilni boj, kakšnim ljudem se moramo zahvaliti za pridobitve naše NOB.

Njegovo delo, njegov lik, humani odnos do ljudi je najboljši odgovor vsem, ki blatijo naš boj.

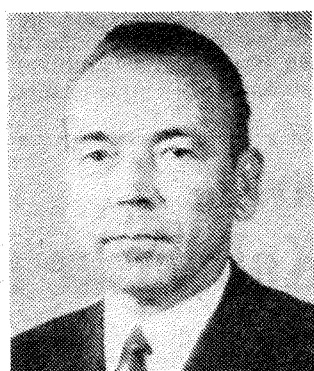
Svojo doslednost, humanost, revolucionarno prepričanost je še posebno dokazal po svoji upokojitvi. Ni odšel na zasluženi počitek, pač pa se je takoj vključil v družbeno-politično delo, opravljal celo vrsto vodilnih dolžnosti, predvsem v KS, pa tudi v občini in na ravni mesta. Navkljub vsem težavam v naši družbi, opuščanju mnogih vrednot, ki so nas v NOB držali pokonci, ni izgubil poguma, vere v prehojeno pot. Ostal je dosleden sebi in svojem prepričanju vse do smrti.«

Srce je ostalo na Koroškem

Lojze Vilič-Gams je bil eden izmed tistih partizanskih borcev, ki so na tej in oni strani Karavank zapustili neizbrisne sledove. Poln življenjskega optimizma in prešernosti je sodeloval v številnih bojih na naših in na avstrijskih tleh. Večkrat se je spominjal, kako so napadli nemško patruljo nad Lučami, Solčavi, orožniško postojanko na Jezerskem, Obirskem, Selah, stražo na Obirju, gestapovce v Železni Kapli, vermane in policijo v Globasnici, Koprivni... Kdo bi se vsega spomnil! Večkrat je raztegnil meh in stresal je šale, da se je smejal mlado in staro.

Bil je pogumen, preprost, hkrati pa pošten. O teh lastnostih je kdaj pa kdaj dejal, da se mu, zlasti zadnji dve, zdita same po sebi umevni. Pri pogumu pa je seveda drugače – nikogar ne moreš prisiliti, da bi bil junak. Poštenosti in skromnosti se je navadil že doma, v tistih težkih razmerah, ko je šlo za goli obstoj.

Pred dvainsedemdesetimi leti se je rodil v Vitanju zamejskemu Slovencu. Komaj štiri leta je bil star, ko mu je umrl oče Alojz za posledicami prve svetovne vojne. Mati Marija je s štirimi otroci ostala sama; tolkli so revščino, se prebijali s kmečkim dninami. Lojzek je na kmetijah pasel živino; bil je hlapec, gozdni delavec, tesar in v mežiških rudnikih rudar,

kopač in vozač vagončkov.

Začetki sodelovanja NOB segajo v zgodnjo pomlad 1942. leta. Vabili so ga na posamezne sestanke. Začeli so zbirati orožje in druge potrebščine, pripravljati sabotaže v obratu rudnika Helena (mežiški rudniki). Januarja 1943 so pokvarili električno lokomotivo in vagončke, izklapljali električni tok, kvarili orodje, proge v rudniku in svinčeno rudo mešali v jalovino. Počeli so še kaj drugega.

Bili so mu na sledi, še pravi čas se je umaknil. Novembra 1943 je stopil med borce Koroškega bataljona, postal je kurir v štabu Vzhodnokoroškega odreda, komandir vojaške kurirske postaje 1-11, ki je bila nad Ejdom v Koprivni, se selila v Solčavo nad Raduho in zopet nazaj. Do osvoboditve je bil kontrolor koroških vojaških kurirskih postaj.

Po vojni je bil v Štirinajsti

diviziji, ki se je zadrževala v Zrenjaninu, šef njihove vojaške pošte. Ko je bil demobiliziran, je bil med drugim organizacijski sekretar okrajnega komiteja KPS Slovenj Gradec, predsednik okrajnega odbora ZZB NOV v istem mestu, devet let sekretar občinskega komiteja ZKS v Dravogradu in predsednik občinskega odbora SZDL v tem obmejnem kraju. Dolgo časa je bil direktor dravogradske hidroelektrarne; nazadnje pa je delal pri dravskih elektrarnah Maribor, kjer je tudi živel. Imel je seveda še vrsto drugih dolžnosti. Prejel je več državnih odlikovanj in družbeno priznanja ter pohvale.

Na naši in v zamejski Koroški je preživel veliko lepih, pa tudi žalostnih trenutkov. Rad je imel tamkajšnje ljudi, nanje je bil navezan in z njimi delil dobro in slabo. Velikokrat jih je obiskoval. Bil je podpredsednik območnega odbora koroških partizanov v Mariboru. Za Koroško je žrtvoval velik del svojega življenja. Rad je izgovarjal partizansko ime Gams. Takrat se je spomnil na žival, ki živi visoko in v strmih skalnatih gorah. Kako rad je tudi prisluhnil koroški narodni pesmi! Takrat mu je njegovo srce tako zaigralo, da se mu je v očeh zasvetila solza.

Lojze Vilič-Gams je bil v zadržanju v Koroško. Za Koroško je imel srce.

Drago Miklavc

Med krajišniki je bil kot doma

V Ljubljani je umrl sanitetni polkovnik JLA dr. Marjan Kveder, zdravnik kirurg. Od dragega in spoštovanega tovariša smo se borci 7. krajiške brigade skupaj z njegovimi stanovskimi tovariši in prijatelji poslovili 22. oktobra 1988 na ljubljanskih Žalah.

Že kot dijak na ptujski gimnaziji mu je v spoznavanju družbenih in političnih razmer tistega časa bil vzgled njegov brat Dušan, tedaj že španski borec. Hitlerjeva okupacija Jugoslavije ni prizanesla Kvedrovi družini; skupaj s starši je bil izgnan na Hrvaško in v Bosno. Razvoj dogodkov (posebno v Bosanski kraji) je Marjanu, takrat studentu medicine, pokazal pravo pot. Februarja 1942 je odšel v partizane in bil pomočnik zdravstvenega referenta v partizanski bolnici Kozara, trnova pot našega osvobodilnega boja pa je Marjana spremljala do konca vojne. Bil je v bitki na Kozari, Neretvi in Sutjeski, kar je zahtevalo od njega ogromno moralnega poguma, zdržljivosti

Dr. Marjan Kveder

in sposobnosti za pravilne odločitve v njegovem zdravniškem poslanstvu. Ob ustanavljanju 7. krajiške brigade na območju Jajca je postal referent za saniteto te brigade, ki je dobila težke in častne naloge, da kljubuje nemškim, ustaškim in četniškim enotam v četrti sovražnikovi ofenzivi januarja 1943, vse od reke Save do konca ofenzive na Neretvi. Spominjam se, kako je po prehodu Neretve v našem prodiranju proti Črni gori po težkih bojih na planini Si-

njavini dobil zaplenjene nove čevlje. Kako jih je bil vesel, saj je bil do takrat brez prave obutve! Peto sovražnikovo ofenzivo, imenovano Sutjeska, to največjo golgotu naših bojev, je Marjan prebil v strašno težkih okoliščinah. Že v začetku ofenzive je zbolel za pegavim tifusom, tako da je pol živ pol mrtev prebrodil vse strahove. Po prihodu brigade v vzhodno Bosno, tja na območje Tuzle, je lahko zopet opravljal svoje sanitetne dolžnosti. Vse do konca vojne je bil v krajiških operativnih enotah in v 1945. letu sanitetni referent 10. krajiške divizije. Tedaj in po vojni na srečanjih na Sutjeski se je počutil med krajišniki kot doma, med slovenskimi partizani.

Tako je z Marjanom odšel eden izmed petorice Slovencev, ki smo bili borci v bitkah na Neretvi in Sutjeski. Zaradi svoje človečnosti in predanosti NOB bo Marjan marsikateremu ostal v živem in zapišanem spominu.

Milan Lah

Leopold Kejžar

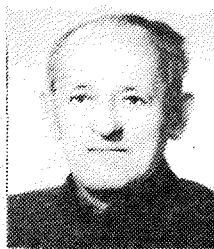
Junija je umrl Leopold Kejžar. Rodil se je leta 1927 v Davči. Maja 1943 je postal mladinski aktivist in predsednik odbora ZSMS in član okrajnega komiteja SKOJ. Pri okrajnem odboru OF za Selce-Poljane je opravljal odgovorne naloge. Njegova aktivnost v SKOJ-u in OF ga je prisilila, da je februarja 1945 odšel v ilegalo. V prvih letih po osvoboditvi je bil med brigadirji na progi Brčko-Banovići, v mladinskih vodstvih v Škofji Loki, Kranju in Ljubljani. Nato je bil predmetni učitelj matematike in fizike, kasneje pa si je ob delu pridobil izobrazbo diplomiranega politologa. Nato je opravljal veliko pomembnih dolžnosti. Neprecenljiv je njegov prispevek k razvoju šolstva v občini Škofja Loka in lepe spomine nanj imajo mnoge generacije otrok. Za zasluge med vojno in v povojnem obdobju je prejel več državnih odlikovanj in priznanj.

Francka Lapanja-Fanika

Na škofjeloškem pokopališču smo se poslovlili od Francke Lapanja. Rodila se je pred sedemdesetimi leti v Idrijskih Kronicah. Na idrijskem območju je bila med prvimi sodelavci osvobodilnega gibanja in vsi njeni člani družine. Po ustanovitvi prvih rajonskih odborov OF na Cerkljanskem je opravljala številne odgovorne naloge. Organizirana je bila v mladinski organizaciji, bila sekretarka SKOJ in članica rajonskega odbora OF. Od septembra 1944 je bila partizanska učiteljica na ilegalni partizanski šoli na Masorah. Okupator in domači izdajalci so jo stalno zasledovali. Njeno mater so Nemci zločinsko ubili na domačem dvorišču, brat je bil ustreljen, drugi brat pa je umrl v Dachau. Tudi po vojni je nadaljevala z učiteljevanjem na Cerkljanskem in Idrijskem.

Benjamin Nastran-Miloš

Rodil se je leta 1924 v Martinj vrhu. Z NOV je sodeloval od leta 1942, sredi leta 1943 je odšel med partizane. V Gorenjskem odredu, Prešernovi in Vojkovi brigadi je opravljal številne odgovorne dolžnosti od puškomitraljeza do komandanta bataljona. Do leta 1952 je bil aktivni oficir JLA, nato pa je v Škofji Loki opravljal odgovorne naloge v DPO. Po upokojitvi je prevzel oskrbo in patronat planinske kočice na Blegošu. Za zasluge v NOV in po njej je prejel številna državna odlikovanja.

Drago Vraničar-Fedja

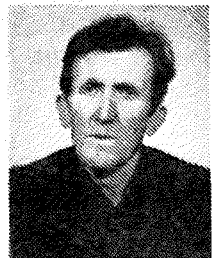
V petinsedemdesetem letu je v Škofji Loki umrl Drago Vraničar-Fedja, nosilec Partizanske spomenice 1941 in številnih odlikovanj in priznanj. Za NOG je začel delati leta 1941 in decembra istega leta vstopil v Cankarjev bataljon. Sodeloval je v bojih na Valterskem vrhu in v Dražgoški bitki. Leta 1943 je kot terenski delavec delal v Škofji Loki, Godešiču, Ratečah in Dragi. Nato je bil do osvoboditve v Gorenjskem odredu, ki je imel naloge, da organizira puškarske delavnice v škofjeloških hribih. Bil je priznan strokovnjak za popravilo lahkega partizanskega orožja in po njegovi zaslugi je bila organizirana in uspešno delovala znana partizanska puškarska delavnica A-13.

Ivana Rupnik

V dvaindevetdesetem letu je umrla Ivana Rupnik iz Kalc. Vsa njena družina je delala za OF, Ivana pa je bila aktivistka vse do konca vojne. Po vojni je bila aktivna v organizaciji AFŽ.

Antonija Franko

Na pokopališču Lipica pri Škofji Loki smo se poslovlili od Antonije Franko, rojene leta 1926. Leta 1943 je začela organizirano delati z NOV. Zaradi tega so jo januarja 1944 skupaj z materjo, sestro in bratom aretirali in odpeljali v Begunje in čez nekaj mesecev na Bavarsko. Očeta so ustrelili s skupino 50 talcev za Kamnitnikom. Po vrnitvi iz Bavarske se je vključila v družbenopolitično delo.

Jože Pavlič

Junija je umrl Jože Pavlič, ki se je rodil leta 1916 v Pavličih. Leta 1939 je bil mobiliziran v italijansko vojsko, v kateri je bil vse do leta 1943. Po kapitulaciji Italije se je vključil prvi prekomorski brigadi, s katero je odplul proti domovini in se izkrcal na Visu. Po vojni je bil v KNOJ, demobiliziran pa je bil leta 1946. Za zasluge je bil dvakrat odlikovan.

Mirko Pitamic

Spomladi smo se na volčanskem pokopališču poslovlili od Mirka Pitamica, rojenega leta 1910. Zaradi sodelovanja z OF je bil februarja 1943 aretiran in odpeljan v italijansko taborišče in nato v taborišče Mauthausen.

Jože Kukman

Od Jožeta Kukmana smo se poslovlili v Gornjem Logatcu. Rojen je bil leta 1917. Pred razpadom stare Jugoslavije je bil mobiliziran v vojsko, nato je bil ujet in bil v ujetništvu do konca vojne.

Milena Lotrič

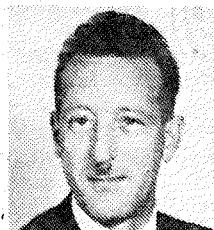
Po težki bolezni je v Škofji Loki umrla Milena Lotrič, rojena leta 1923 v Krškem. Po okupaciji je bila izgnana. Od novembra 1941 pa do aprila 1943 je bila v Dravogradu, do junija 1944 pa v zaporih v Passauu. Nato je bila do osvoboditve na prisilnem delu v Weimarju in Nemčiji. Po vojni se je vrnila domov in se vključila v družbenopolitično delo.

Milutin Bošković-Jug

Sredi maja smo se na pokopališču Lipica pri Škofji Loki poslovlili od Milutina Boškovića, rojenega 1905 v Valjevu. Delal je v jeseniški železarni, kjer je pred vojno sodeloval v znanih delavskih štrajkih. Ob okupaciji je moral v vojno ujetništvo, kjer je bil do marca 1943. Po vrnitvi je postal aktivist in junija 1944 odšel v NOV. V sestavi Gradnikove brigade in 31. divizije je sodeloval v raznih bojih in akcijah, posebne zasluge pa je imel kot puškaški strokovnjak, ki je med vojno izdeloval in popravil lahko orožje za potrebe NOV. Za zasluge med NOV je bil trikrat odlikovan.

Viktor Ilovar

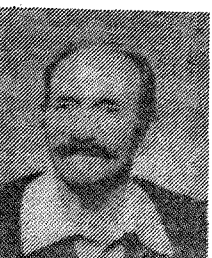
V štiriinsedemdesetem letu je avgusta umrl prvoborec Viktor Ilovar. Rojen je bil v Kočevju. Po preselitvi v Ljubljano se je učil za stavca v Blaznikovi tiskarni. Aktivni je bil tudi pri Sokolu na Taboru. Leta 1941 je bil mobiliziran v staro jugoslovansko vojsko. Nemcem, ki so ga ujeli, je kmalu ušel. Po vrnitvi v Ljubljano se je vključil v odporiško gibanje. Konec septembra 1941. leta je bil sprejet v KP Slovenije. V začetku novembra je postal sekretar grafične partijske organizacije in tajnik grafičnega odbora OF. Deloval je v varnostno obveščevalni službi mesta Ljubljane. Februarja leta 1942 je bil interniran v Gonars in postal član vodstva taboriščne partijske organizacije. Še z drugimi tovariši mu je uspelo pobegniti in se prebiti na Primorsko, kjer se je boril in deloval vse do osvoboditve. Bil je organizator OF in tiskarn na primorskem območju. Leta 1944 je dosegel velik razmah tiskane bojne besede. Pod njegovim vodstvom je izhajal Partizanski dnevnik. Aktivni je bil tudi v Severno-primorskem odredu, v štabu primorskih tiskarn ter v 9. korpusu. Za organizirano delo je prejel partizansko spomenico 1941, več visokih odlikovanj in imel čin kapetana 1. razreda. Kljub temu je po vojni sodelovala v družbenih organizacijah.

Martin Mlinar

Rodil se je leta 1923 v Črni. V NOV je aktivno sodeloval od maja 1944. leta kot kurir na 5. relednem sektorju Slovenije. Prejel je več odlikovanj. Od njega smo se poslovlili aprila v Mežici.

Peter Obid

Na Blejski Dobravi smo se septembra poslovlili od Petra Obida, rojenega leta 1925 v Počah pri Cerknem. Med NOB je bil borec Prešernove brigade, kasneje ujet in poslan v taborišče Dachau. Po vojni je delal v železarni na Jesenicah in bil aktiven v družbenopolitičnih organizacijah.

Karlo Dolenc

Avgusta smo se na štepanskem pokopališču pri Postojni poslovlili od borca Bazoviške brigade Karla Dolenca. Rojen je bil v Črnelicah leta 1924. Leta 1924 je bil v Trstu aretiran in zaprt v Coroneu. Nato je bil poslan v bataljon speciale. Po razpadu Italije se je vrnil domov in se priključil Bazoviški brigadi. Konec leta 1944 je bil poslan v Belo krajino in v vojaško šolo in v Rusijo. Demobiliziran je bil s činom višjega vodnika. Za prehojeno bojno pot je bil odlikovan s štirimi vojaškimi odlikovanji.

Anton Prhne

Avgusta smo se poslovlili od borca in člana ZB Grahovo Antona Prhne. Rojen je bil leta 1925 na Dolenjskem v vasi Orehovica. Še ni bil star osemnajst let, kot je vstopil v 12. udarno brigado. Kasneje se je boril v sestavi Dolenjskega odreda in imel čin partizanskega oficirja in bil trikrat odlikovan.

Ivanka Sajovic

Krajevna organizacija ZB Pirnice se je septembra poslovlila od Ivanke Sajovic. V začetku leta 1943 se je vključila v boj proti sovražniku. Pri njej so terenci in partizani dobili varno zavetišče. Po odhodu moža v partizane je bilo njeno stanje težko. Padel je v zaključnih bojih in ostala je partizanska vdova s tremi nedoraslimi otroki. Kljub temu je po vojni sodelovala v družbenih organizacijah.

Jožef Krebs

Maja je umrl Jožef Krebs iz Mežice. Rodil se je leta 1915 v Belih vodah. Z NOV je sodeloval od junija 1943, januarja 1945 pa je aktivno vstopil v VDV bataljon.

Angela Duša

Septembra je umrla Angela Duša iz Volč. Imela je lastno trgovino, iz katere je aktivno oddajala hrano in drugo. Umrla je v dvaindevetdesetem letu.

Katarina Rozman

V Bohinjski Bistrici smo se avgusta poslovlili od aktivistke Katarine Rozman. Rojena je bila pred devetinsedemdesetimi leti. V začetku leta 1943 se je vključila v organizirano delo OF. Zbirala je razni material in prala za partizansko ambulanto E. Ko je okupator zvedel za njeno sodelovanje, je bila aretirana in odpeljana v Begunje. Zaradi pomanjkljivih dokazov je bila izpuščena. Po vrnitvi domov je še z večjo vnemo sodelovala vse do konca vojne.

V 77. letu starosti je v Celju umrl narodni heroj in nosilec partizanske spomenice 1941 Karlo Maslo-Drago.

V napredno delavsko gibanje se je vključil že pred vojno v Italiji. Od fašističnega režima je bil neposredno pred vojno obsojen in zaprt.

Decembra 1941 se je pridružil NOB. Kot izredno hraber bорец je 1942. leta postal komandir Brkinske čete, nato komandant bataljona v Južnoprimorskem odredu in v Gradnikovi brigadi, komandant Istrskega odreda, Kosovelove brigade ter jurišnega bataljona 30. divizije.

Po vojni je opravljal odgovorne vojaške, politične in gospodarske funkcije.

»Živega me ne bi nikoli dobili«

Roman bi lahko napisali. O Brkinih, rodovitni kraški zelenici. O Ostrožnem brdu in Ostrožanih. O domačiji, ki so ji po domače rekli pri Bečanovih. O Jožefi, Maslovi materi, po junaštvu in dobroti znani daleč naokrog. O Francetu, Kristini, Tonetu, Mariji, Edvinu, Lojzetu, Pavletu, Jožetu, Janezu in Veri, njenih otrocih. O Francetu, Maslovem očetu, ki je bil garč in poštenjakar, da mu ni bilo para, zaveden Slovenec, trd in trden kot skala, pravi upornik iz uporniške vasi.

Pa tudi o najstarejšem Maslovem sinu Karlu, brkinskem narodnem heroju.

»O tistih Ostrožanih, ki so že pred več kot šestdesetimi leti pošteno namahali Italijane,« pripoveduje Karlo Maslo-Drago in se pri tem karseda hudomušno nameneh. »O tistem Ostrožnem brdu, ki so mu že takrat nadeli ime Monte forte, po naše neosvoljiva trdnjava.«

Bil je to čas po prvi svetovni vojni, ko so Primorsko zasedli Italijani in začeli našemu življenju jemati še tiste skromne pravice, ki so jih imeli pod Avstro-Ogrsko. Ostrožani kot mnogi drugi zavedni Slovenci se s tem niso nikoli sprijaznili. To je bilo v letih 1918 do 1935, ko je poitalijan-

čevanje v teh krajih doseglo svoj vrh in je bil materinemu jeziku prepovedan vstop v šole, v urade, v javno življenje.

»Vedeli smo, da se je treba upreti fašizmu, pa se je začel boj, imenovan boj za narodnostno svobodo slovenskih Primorcev, dolg več kot četrt stoletja.«

Leta 1935 je mladi Karlo, da bi se izognil služenju vojaškega roka osovraženemu gospodarju, s skupino dvajsetih fantov pobegnil v Jugoslavijo. Tu ga je čakalo samo še eno razočaranje več. Tedanje oblasti takšnim, kakršen je bil Maslov najstarejši, niso bile preveč naklonjene. In kakšen je bil Karlo? »Nisem prenesel zatiranja!« pravi z ostrim glasom, v katerem ni popuščanja. Da bi tam, kjer mu je stekla zibelka, nadaljeval protifašistični boj in ne da bi slutil, da bo to začetek njegove trnove poti, se je vrnil na Ostrožno brdo.

»Moje ime je bilo zaznamovano z rdečim krogom, pa sem več kot štiri leta prebil v zaporu in v italijanski armadi.«

Iz dni, ko je Jugoslavija ob napadu nacistične Nemčije sramotno dvignila roke in se predala, se Karlo Maslo-Drago najbolj živo spominja sestrinega pisma. »V slo-

venskih gozdovih so začeli ustanavljati novo vojsko, ki se pripravlja na boj proti okupatorju,« mu julija 1941. leta sporoča Kristina, pozneje prva primorska partizanka. Karlo bi ne bil doma z Ostrožnega brda in ne sin Maslove družine, če ne bi vedel, kje mu je mesto. Dobesedno izsilil je nekaj dni dopusta in jo mahnil proti domu. Njegova želja, da bi se pridružil partizanom, med katerimi je že bil njegov brat Frane, se mu ni takoj uresničila. Po ukazu in s posebnimi nalogami CK KPS se je moral še za nekaj časa vrniti v italijansko armado. »Kaj bi čakal, nekje je treba začeti!« je rekel pred odhodom. In tu je zgodnica, katere eden izmed dveh junakov je bil Karlo Maslo, italijanski vojak. S ključem za odvijanje vijakov in železnim drogom, kar je pač bilo pri roki, sta se z Ervinom Dolganom 28. oktobra 1941. leta, bilo je na sam fašistični praznik, odpravila na delo. Akcija je uspela in o iztirjenem vlaku z nemškimi letalci, ki so bili z vzhodne fronte namenjeni na okrevanje v Opatijo, se je še dolgo govorilo. Nekje sem prebrala, da je bilo v tej prvi vojaški akciji na Primorskem, odvijala se je tam pri Kilovačah, na progi Pivka-Reka, sedemdeset mrtvih in dvesto ranjenih.

Konec leta 1941 Karla Masla že srečamo v Dolganovi primorski partizanski skupini kot enega najbolj drznih in predanih borcev.

»Dne, 5. aprila 1942, samo dan za tem, ko smo z bratom Franetom, Antonom Primcem in Ivanom Brozino uspešno napadli karabinjersko izvidnico pri Ambrožiču pod Ostrožnim brdom, so požgali našo domačijo,« nadaljuje tiho.

S tem pa gorja ni bilo konec. Tiste dni so iz bližnje in daljne okolice zaprli več kot petsto zavednih Slovencev in med njimi Maslovo Jožefo. Pretepali so jo in mučili, mater devetih partizanov, zbadali s šili in bajoneti ter jo vso onemogli v gnojnem košu odpeljali v zapor. Tudi tu ji niso prizanašali. Zasramovali so jo, še posebno ob znanem »procesu bratov Maslo«, ko so v Rimu obsodili Karla in Franeta na smrt, Lojzeta pa na trideset let zapore, in ko sta 12. novembra 1942 padla Frane in Edvin, so ji kazali fotografije razmesarjenih sinov.

Karlo Maslo-Drago je med pogovor skrbno vpletel spomine na svojega očeta... Iz zaporov v zapor ga je vodila pot, tja do otoka Ponze, kjer je bil France Maslo z Ostrožnega brda, mali brkinski kmet, zaprt skupaj z mnogimi italijanskimi protifašističnimi prvaki, med katerimi je bil tudi Pietro Nenni, znani socialistični voditelj.

Po prvem velikem boju primorskih partizanov z Italijani na Nanosu, v katerem ni sodeloval, je zbral razkropljene borbe in med 20. in 25. aprilom 1942 v gozdu, imenovanem Suhorski grad, ustanovil legendarno Brkinsko četo ter postal njen komandir. Kdo bi lahko zapisal vse drzne akcije, s katerimi se je ta partizanska četa zapisala na strani zgodovine našega narodnoosvobodilnega boja! Sovražniki so s strahom izgovarjali njeno ime in ime njenega komandirja in tako je bilo vse do konca februarja 1943, ko je Karlo Maslo-Drago, na katerega glavo je bilo razpisano 50.000 lir nagrade, prevzel druge odgovorne funkcije.

Bil je vedno in povsod v prvih bojnih vrstah, tam, kjer se je zrla smrti v oči, pa vse do tistih dni, ko je partizanska brigada z imenom Srečka Kosovela v sklepnih operacijah za osvoboditev Slovenskega Primorja s Trstom, Istro in Gorico prav pod njegovim vodstvom v noči zadnjega aprila 1945. leta, v senci sovražnikovih topovskih granat, prva vkorakala v Trst. Brkinski narodni heroj je za trenutek utihnil in pred nama so spet oživele spomini na mater. »Po kapitulaciji Italije se je vrnila domov in naprej delala za našo stvar.« Ko so jo nekoč dobili s polnim predpasnikom bomb za partizane, so jo odgnali v Auschwitz, eno najbolj grozljivih nemških koncentracijskih taborišč in jo 26. novembra 1944 še živo odpeljali v krematorij.

»Če bi lahko, bi šla tudi na to pot z dvignjeno glavo, saj je drugačne nismo poznali.«

Karlo Maslo-Drago je bil dvakrat ranjen, na Taboru in na Lokvah pri Gorici. »Živega me ne bi nikoli dobili,« je rekel ob slovesu. »Kot niso dobili mojega brata, Franeta Masla-Ludvika in Ervina Masla-Stojana. Do zadnjega sta se borila z nič kolikokrat močnejšim sovražnikom in si potem sama vzela življenje.«

»In če bi se vam ponudila priložnost, da bi se vrnil nazaj...?« sem ga vprašala. »Bi ponovno izbral to pot, z vsemi žrtvami in vsem trpljenjem. Izbral bi jo tudi moj oče, moji bratje in moje sestre, tudi najmlajša Janez in Vera, partizanska kurirčka, ki so ju fašisti uporabljali kot obrambni ščit, izbrala bi jo tudi moja mati.«

Tako pravi Karlo Maslo-Drago, heroj iz herojske družine, eden izmed tistih Ostrožanov, ki so grešili le v tem, da so ljubili svojo zemljo in domovino.

(članek o Karlu Maslu Milene Štrajnar, objavljen v rubriki Naši narodni heroji v Plonirskem listu 6. oktobra 1976)

Izjava, sprejeta na 2. zboru slovenskih kulturnih delavcev

(15. novembra 1988)

● Glede na to, da se je ZSKD že na svojem prvem zasedanju letos, prav na dan prve aretacije, zaradi očitnih političnih implikacij, zaskrbljen spričo suma po legitimnosti in zakonitosti, zavzel za usodo primera Janša;

● glede na to, da je sam postopek proti Borštnerju, Tasiću, Zavrlu in Janši potekal v okoliščinah, ki so začetni dvom o zakonitosti procesa in zakonski podlagi tega procesa samo še potrdile in do bolečine okrepile;

● glede na to, da sta sodbi zoper četverico zaradi svojih protislovnosti, nedorečenosti, ko spregledujeta vrsto bistvenih vprašanj, med njimi predvsem vprašanje ustavnosti prav tistega dokumenta, katerega naj bi četverica izdala kot vojaško skrivnost, strokovni in nestrokovni javnosti jasno dokazali montiranost tega procesa;

● glede na to, da je postopek kljub opozorilom najvišjih predstavnikov slovenskega naroda na slovenskem teritoriju potekal v neslovenskem jeziku, s čimer sta bili kršeni tako slovenska kot jugoslovanska ustava;

● glede na to, da je bila pri Skupščini SRS celo ustanovljena komisija, ki naj bi preučila ustavnost in zakonitost postopka proti četverici, ZSKD na svojem zasedanju dne 15. novembra v Ljubljani presoja:

1. da je sodba zoper četvorico v nasprotju s slovensko in zvezno ustavo;

2. da je sodba izdana na podlagi zakonov, ki to niso, ker so nedoločni in torej protiuustavni;

3. da je v zadevi sodilo vojaško sodišče, ki v pravni državi ne more imeti pristojnosti nad civilnimi osebami in je sodba že zaradi tega povsem nesprejemljiva;

4. da celoten primer predstavlja vsaj napad na suverenost slovenske pravosodne oblasti, najverjetneje pa zavesten napad na suverenost celotnega slovenskega naroda.

Spričo tega ZSKD danes in tukaj kot najmanj zahteva vsaj:

1. da ustrezni zvezni in republiški zakonodajni, sodni in upravni forumi preprečijo izvršitev te sodbe, ki je bila vsekakor izdana proti volji slovenskega ljudstva;

2. da se stori vse, da bi se spremenila absurdna zakonodaja, na podlagi katere je bila taka monstruozna sodba sploh lahko izdana.

Predstavnik izvršnega odbora Združenja dramskih umetnikov Slovenije Aleš Jan je izkoristil priložnost in zbrani kulturni zbor obvestil o sklepu tega združenja, da bo v primeru, če bodo štirje obsojeni na ljubljanskem vojaškem sodišču, odšli 21. novembra 1988 na prestajanje kazni, članstvo združenja v znamenje protesta proti nespoštovanju slovenskega jezika bojkotiralo tisti dan vsakršno javno nastopanje.

Poizvedba, pojasnilo in vabilo

Prosimo borce, ki se spominjajo partizana iz Kosova Ljuža ZEJNELJ, rojenega 1920 v Djakovici, Srbija, ki naj bi padel kot četni komisar v marcu 1945 na območju Poljanske doline (morda v okolici Lučin), da nam to sporočijo na naslov: Občinski odbor ZZB NOV Škofja Loka.

Občinski odbor ZZB NOV Škofja Loka

V TV-15 (27. oktobra 1988) se tovariš Milan Cirk v svojem članku Vinko iz Starega loga spominja svojega prijatelja Vinka, ki so ga Italijani ustrelili avgusta 1942 na pokopališču v Starem logu. Zanima ga tudi, ali je kje spominsko obeležje z njegovim imenom.

V zadovoljstvo nam je, da k članku lahko dajemo tole pojasnilo:

Občinska konferenca SZDL Kočevje ima svoje glasilo – mesečnik, ki ima na zadnji strani stalno rubriko SPOMENIKI NOB NA KOČEVSKEM (teh je na Kočevskem 78). V novembrski številki 1986 je opisano pokopališče in žrtve fašizma, ki so jih fašisti pobili 16. avgusta 1942 na pokopališču v Starem logu. V članku je razvidno da je 74 žrtvam

postavljen spomenik iz več elementov. Za znane žrtve so na ploščicah vklesana njihova imena, za polovico žrtve pa ni podatkov. Na eni ploščici so vklesana imena treh bratov: Albin Struna, Gabrijel Struna in Vinko Struna. Vinko Struna je bil invalid s poškodovano hrbtenico in je hodil popolnoma sključen ter upognjen do tal, pri čemer so mu roke služile za hojo. Predno so ga Italijani ustrelili, so ga napeli na verige in zravnali oz. raztegnili.

Nace Karničnik Kočevje

Vabimo vas, da se udeležite proslave dneva republike, ki bo v petek, 25. novembra 1988 ob 11. uri, v osnovni šoli »Notranjski odred« v Cerknici. Na proslavi bomo osnovni šoli »Notranjski odred« podelili spominsko medaljo Notranjski odred.

Borke in borci, pridite s pripetimi trakovi naših odlikovanj in s spominskimi medaljami NO! Po proslavi bo v osnovni šoli sledilo tovariško srečanje.

Odbor skupnosti borcev Notranjskega odreda

naš
tv-15 TOVARIS

TV-15 je oznaka za kurirsko postajo, ki je delovala v vasi Občice v dolini med Dolenjskimi Toplicami in Semičem.

TV-15 je glasilo Zveze združenj borcev NOV Slovenije in Zveze rezervnih vojaških starešin Slovenije, ki sta njegova ustanoviteljici. Izdajatelj je Založba Borec s sedežem v Ljubljani.

Naslov uredništva: Ljubljana, Miklošičeva 28/I. Telefon: 327-780.

V uredništvu smo: glavni urednik – ZVONE KRŽIŠNIK, odgovorni urednik – VIKTOR KONJAR, novinarji-uredniki – ŽIVA DROLE, BOJAN KUNTARIČ, MILENKO STRAŠEK, BOJANA ŽOKALJ-JESI, redaktorica-lektorica – MIRANDA MRČELA, tehnični urednik-oblikovalec – DRAGO SETNIČAR, vodja uprave – IGOR MIRTIC, tajnica uredništva – MIRA OKORN.

Uprava in naročniški oddelki: Ljubljana, Miklošičeva 28. Telefon: 327-780. P. P. 598. Ziro račun: Založba Borec (TV-15) 50101-603-45772.

Člani časopisnega sveta TV-15: predsednica – MIRA SVETINA, DUŠAN BENKO, RASTKO BRADAŠKA, MILAN FILIPČIČ, TONE GOŠNIK, FRANC KONOBELJ, MARIJAN LAH, FRANJO MAROŠEK, IVO OREŠNIK, JOŽE OBLAK, ZORKA PERŠIČ, IVAN REPINC, JOŠT ROLC, VANDA ŠKODNIK, BLAŽ LAVRIČ, VLADIMIR DEJAN, MARINKA LEVIČNIK.

TV-15 izhaja kot tednik. Cena izvida: 700 din.

Tisk in korektura: ČGP Delo, Ljubljana.

TV-15 je oproščen temeljnega prometnega davka po mnenju Sekretariata za informacije IS SRS (42/1-72 z dne 12. 4. 1974).